

**HYVÄN VANHEMMUUDEN RAKENTUMINEN
PÄIHDEONGELMASTA TOIPUVIEN
HAASTATTELUPUHEESSA**

**Elina Markuksela
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
kevät 2016**

Tiivistelmä

HYVÄN VANHEMMUUDEN RAKENTUMINEN PÄIHDEONGELMASTA TOIPUVIEN HAASTATELUPUHEESSA

Elina Markuksela
Sosiaalityö
Pro gradu -tutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Ohjaaja: Elina Virokannas
Kevät 2016
sivumäärä: 96 sivua

Vanhempien päihteidenkäytön nähdään vaarantavan lasten kehitystä monilla tavoilla. Tutkimuksen tehtävänä on selvittää päihdeongelmaisten vanhempien ajatuksia vanhemmuudestaan. Päihdeongelmalla tarkoitan tässä tutkielmassa niin alkoholin, huumeiden kuin lääkkeidenkin ongelmakäyttöä tai niiden sekakäyttöä. Tutkimuksen aineiston muodostaa kymmenen päihdepalvelusäitiö Sovatekin asiakkaiden haastattelua. Haastattelujen aihepiireinä ovat olleet vanhemmuus ja päihdeongelma.

Vanhempien omat kokemukset ja ajatukset päihdeongelmasta ja vanhemmuudesta näen tärkeänä tietona pohdittaessa, miten perheitä voidaan auttaa. Haastatteluaineiston analyysimentelmänä on sosiaaliseen konstruktivismiin perustuva diskurssianalyysi. Aineistosta on tarkasteltu hyvän vanhemmuuden rakentumista päihdeongelman eri vaiheissa päihteidenkäytön muuttuessa ongelmalliseksi, päihdeongelman aikana, päihdehoidon tai -kuntoutuksen aikana, päihteidenkäytön lopettamisen hetkellä ja päihteidenkäytön lopettamisen jälkeen.

Aineiston valossa vanhemmuus näyttäytyy hyvin erilaisena päihdeongelman eri vaiheissa. Päihdeongelman aikainen vanhemmuus identifioitui henkisenä ja fyysisenä poissaolona lasten elämästä, piilotteluna ja salailuna lasten suojelemiseksi sekä vanhemmuuden suorittamisena. Päihteidenkäytön lopettamisen jälkeinen vanhemmuuden rooli merkityksellistyi hyvin toisenlaisena. Käytön jälkeinen vanhemmuusidentiteetti määrittyi pääosin korjautuvana ja eheytyvänä: läsnäolevana ja turvallisena vanhemmuutena sekä kaverivanhemmuutena. Lisäksi esiin tuli rikkonainen vanhemmuusidentiteetti, jossa päihdeongelman vuoksi vanhemmuuden rooli merkityksellistyi rajattuna ja rikkonaisena päihteidenkäytön lopettamisen jälkeenkin.

Tutkimuksen tuloksista tulee esille päihdeongelmaisten vanhempien tarve selittää ja oikeuttaa toimintaansa. Kaikki haastateltavat rakensivat ainakin jossain määrin itsestään hyvän ja vastuullisen vanhemman kuvaa. Sama tarve identifioitua hyväksi vanhemmaksi on tullut esiin muussakin tutkimuksessa. Tutkielman aineiston perusteella oman vanhemmuuden näkeminen hyvänä ja vastuullisena näyttää tärkeältä päihderiippuvuudesta toipuvien vanhempien eheyden kokemukselle. Hyvää vanhemmuutta on mahdollista rakentaa jälkikäteen ja viimeistään siinä vaiheessa, kun päihteidenkäyttö on lopetettu.

Asiasanat: päihdeongelmat, vanhemmuus, päihteet, päihderiippuvuus, vanhemmat

Sisällysluettelo

1. Johdanto	2
2. Vanhemman päihdeongelma	4
2.1. Päihderiippuvuus	5
2.2. Päihdekuntoutus	7
2.3. Vanhemmuus	10
2.4. Päihdeongelman sukupolvisuus	14
2.4.1. Sukupolvien ketju	15
2.4.2. Vanhemmuuden merkitys päihdeongelmasta kuntoutumisessa	16
2.4.3. Vanhempien päihdeongelmien vaikutukset lapsiin	18
3. Tutkimukselliset valinnat	22
3.1. Haastattelututkimus	22
3.2. Haastattelujen toteutus	25
3.3. Diskurssianalyttinen aineiston lukutapa	30
3.4. Tutkimuseettiset kysymykset	34
4. Vanhemmuus päihdeongelman eri vaiheissa	38
4.1. Päihteidenkäytön muodostuminen ongelmaksi: oman tilanteen lääkitseminen ja riippuvuuden kehittyminen	39
4.2. Päihteidenkäyttöaika: rajoittunut vanhemmuus	46
4.3. Päihdehoidon ja kuntoutuksen aika: katkonainen sitoutuneisuus lapsiin	62
4.4. Päihteidenkäytön lopettaminen: osin lapsen vuoksi	65
4.5. Päihteidenkäytön lopettamisen jälkeen: eheytyvä vanhemmuus	72
5. Johtopäätökset	83
5.1. Tutkimuksen reflektointi	83
5.2. Tilanteittain rakentuva, muuntuva vanhemmuusidentiteetti	84
5.3. Hyvän vanhemmuuden rakentaminen oman toiminnan oikeuttamisen kautta	89
Lähdeluettelo	91

1. JOHDANTO

Päihderiippuvuudet aiheuttavat Suomessa vakavia yhteiskunnallisia ja sosiaalisia haittoja. Aikuisten päihteidenkäyttö nähdään erityisen ongelmallisena sen aiheuttaessa haittoja lapsille. Vanhempien päihteidenkäytön vaikutuksia lapsiin on tutkittu paljon ja aihe on läsnä monella eri sosiaalityön sektorilla. Vanhempien päihteidenkäytön nähdään vaarantavan lasten kehitystä monilla tavoilla. Päihdeongelmat ovat usein lastensuojelutarpeen sekä pienten lasten huostaanottojen taustalla. (Esim. Itäpuisto 2013; Kananoja ym. 2013, 47.) Vanhempien päihderiippuvuus aiheuttaa lisäksi riskin ongelmien siirtymisestä seuraaville sukupolville (Holmila, Bardy & Kouvonen 2008).

Kun vanhemmilla on päihdeongelma, kohtaavat lapset todennäköisemmin heitteillejättöä ja emotionaalista, fyysistä tai jopa seksuaalista kaltoin kohtelua. Heillä on myös suurempi riski tunne-elämän vaikeuksiin, käytöshäiriöihin, alempaan koulutustasoon sekä rikollisuuteen. Monet lapset selviytyvät hyvin elämässä vanhempien päihdeongelmista huolimatta. Forrester ja Harwin (2011) näkevät vanhempien päihteidenkäytön niin laajana ongelmana, ettei sen hoitoa voida jättää vain päihdealan vastuulle. Heidän mukaansa jokainen lasten ja perheiden parissa työskentelevä kohtaa ongelman usein. (Mts. 3–4.)

Lapsiin viittaaminen sekä kannanotot hyvästä ja huonosta lapsuudesta määrittävät ja arvottavat vahvasti sosiaalityön toimintaa ja käytänteitä. Pösö (2012) kutsuu lapsuuden käyttämistä moraalisen retoriikan välineenä lastenhuoltokieleksi, jossa lapsen etu on keskeinen periaate, vaikkei sillä ole yksiselitteistä teoreettista pohjaa. Lapsen etua joudutaan puntaroimaan eri toimenpidevaihtoehtojen seurauksia arvioitaessa. Pösö muistuttaa, että aina ei ole selkeää, onko kyse lapsen vai äidin tai isän edusta. (Mts. 75–77.) Autettaessa päihdeongelmaista vanhempaa kohdataan tilanteita, joissa on pohdittava, kenen etu on ensisijainen tehtävissä toimenpiteissä.

Forrester ja Harwin (2011) kritisoivat perhekeskeistä näkökulmaa päihdeperheiden vanhempien ja lasten auttamiseen. Kirjoittajien mielestä sosiaalityössä päihdeongelmaisten parissa tulisi keskittyä sekä lasten että vanhempien tarpeisiin erikseen. Jotta lasten elämässä voitaisiin saavuttaa positiivinen muutos, on välttämätöntä työskennellä vanhempien kanssa. (Mts. 4.) Itäpuisto (2008, 28) huomauttaa, että lasten kokemuksia ei voida ymmärtää vain tarkastelemalla perhettä kokonaisuutena tai työskentelemällä

ainoastaan vanhempien kanssa. Lasten näkökulmaa ei huomioida tarpeeksi, jos perhe nähdään yhtenäisenä yksikkönä. (Mt.) Päihdeongelmaisia vanhempia auttamalla autetaan myös heidän lapsiaan. Tässä tutkielmassa huomio on kohdistunut vanhempiin ja heidän näkökulmaansa.

Tarkastelen tutkielmassani päihdeongelmaisten vanhempien haastatteluiden avulla sitä, millaisia hyvän vanhemmuuden merkityksiä haastateltavat tuottavat. Haastattelujen teemana oli vanhemmuus ja päihdeongelma. Tutkielman tieteenfilosofinen tausta on sosiaalisessa konstruktivismissa. Haastatteluaineistoa on analysoitu diskurssianalyysin avulla. Aineistosta on tarkasteltu hyvän vanhemmuuden rakentumista päihdeongelman eri vaiheissa. Päihdeongelmalla tarkoitetaan tässä tutkielmassa alkoholin, huumeiden tai lääkkeiden ongelmakäyttöä tai niiden sekakäyttöä. Eri päihteiden rinnakkais- ja sekakäyttö on yleistä Suomessa (THL 2014a) ja muualla maailmassa (Miller 2008, 26).

Aikaisemmin asiakkaat määriteltiin heidän diagnoosinsa mukaisesti esimerkiksi alkoholisteiksi. Nykyisin päihdehoidossa pyritään välttämään henkilön leimaamista tällä tavoin. (Miller 2008, 23.) Käytän tutkielmassani enimmäkseen ilmausta ”päihdeongelmaiset vanhemmat” tai – tehdäkseni tekstistä selkeämpää – yksinkertaisesti ”vanhemmat”. Tiedostan, että ilmaus päihdeongelmainen vanhempi voidaan tulkita leimaavana ja henkilön vanhemmuuden ongelmalähtöisesti lokeroivana. Sariola (2006, 138) katsoo, että päihdeongelmaisen ihmisen identiteettiä voisi tarkastella sosiaalisena konstruktiona sen sijaan, että päihdeongelman avulla määritellään henkilön koko identiteetti. Tässä tutkielmassa päihdeongelmaisten vanhempien vanhemmuutta tarkastellaan haastattelutilanteessa rakennettuna sosiaalisena konstruktiona. Tutkielman tavoitteena on lisätä ymmärrystä vanhempien kokemuksista ja sitä kautta myös siitä, miten vanhempia ja heidän lapsiaan voidaan auttaa ja tukea. Vanhempien omat kokemukset ja ajatukset päihdeongelmasta ja vanhemmuudesta ovat tärkeää tietoa pohdittaessa, miten perheitä voidaan auttaa lastensuojelussa, perhepalveluissa ja päihdehuollossa.

2. PÄIHDEONGELMAISET VANHEMMAT

Useat tutkijat ovat tuoneet esille päihteidenkäytössä ja päihdeongelmissa esiintyviä sukupuolten välisiä eroja. Nätkin (2006a, 5) pitää outona sitä, että päihteiden käytöstä aiheutuvia ongelmia pohditaan harvoin sukupuolinäkökulmasta. Nätkinin mukaan vanhemmuus on sukupuolittunut epäsymmetrisesti, minkä vuoksi päihdeongelmaisten vanhempien kohdalla äitiyttä tutkitaan enemmän kuin isyyttä. Myös Pirskanen (2011, 11–12) kiinnittää huomiota siihen, että alkoholiongelmaisten enemmistö on miehiä, mutta alkoholiongelmaisia miehiä on harvoin tutkittu isinä. Naisten alkoholinkäyttöön taas on suhtauduttu perinteisesti hyvin eri tavoin kuin miesten alkoholinkäyttöön (mts. 8–11). Karttusen (2013, 220) mukaan päihdeongelmia ja niiden hoitoa koskevassa tutkimuksessa sukupuoli- tai naisnäkökulmaan ei ole kiinnitetty kovin paljon huomiota. Virokannas ja Väyrynen (2013, 7–8) toteavat naisten aseman päihdekulttuurissa olevan erilainen kuin miesten. Lisäksi naisten päihteidenkäyttö liittyy heidän mukaansa enemmän lasten tilanteisiin.

Useissa päihdeongelmia ja vanhemmuutta käsittelevissä tutkimuksissa kohteena ovat erikseen joko isät tai äidit. Isät ja äidit, miehet ja naiset on yhdistetty tässä tutkielmassa yhden kategorian – vanhemmuus – alle. Äitien ja isien tehtävät lähentyvät koko ajan toisiaan ja vanhemmuus on yhä jaetumpaa. Tutkielman aineisto koostuu sekä äitien että isien haastatteluista, minkä vuoksi on perusteltua käsitellä vanhemmuutta eikä keskittyä erikseen isyyteen ja äitiyteen.

Tässä luvussa käsittelen myös erikseen äitiyttä ja päihteitä koskevaa tutkimusta, koska sitä on saatavilla enemmän kuin isyyttä ja päihteitä käsittelevää tutkimusta. Äitien ja isien kokemukset vanhempina ovat usein hyvin samankaltaisia. Naista ja äitiä tarkastellaan päihdetutkimuksessa huomattavan usein lapsen kautta (esim. Nätkin 2006a, 16–17). Tässä tutkielmassa sekä äitejä että isiä tarkastellaan vanhemmuuskategorian ja osin lasten kautta. Samanaikaisesti huomioidaan päihdeongelmaisten henkilöiden tarve saada tulla huomioiduiksi yksilöinä eikä pelkästään henkilöinä, joilla on lapsia. Tutkielman näkökulma on silti vanhemmuudessa.

2.1. Päihderiippuvuus

Päihdeongelmaa ei voida Pirskasen (2011, 43–44) mukaan määritellä vain käyttömäärien perusteella vaan huomio tulisi siirtää päihteidenkäytön sosiaalisiin ja toiminnallisiin seurauksiin. Samoin on vaikeaa määritellä, missä vaiheessa vanhemman päihteidenkäyttö on lapselle haitallista. Addiktiivisessa käytöksessä mielialan tai fyysisen tilan muutos saadaan aikaan nopeasti ja helposti (Koski-Jännes 2008b, 41). Päihdeongelmiin on Thombsin (2006) mukaan perinteisesti tarjottu kolmea eri selitysmallia: moraalittomuutta, sairautta ja käytöshäiriötä. Näistä yleisin on sairausmalli, joka on poistanut päihdeongelmien leimaavuutta ja jonka avulla päihdehoitoa on kehitetty.

Päihdeongelmien syitä ei etsitä enää moraalin alueelta. Päihderiippuvuuksia lähestytään nykyisin pikemminkin hoidon tarjoamisen kuin rangaistuksen näkökulmasta. Riippuvuuden syitä etsitään aivokemiasta ja genetiikasta, jolloin päihdeongelmaisten hoidon resursoinnille on helpompi saada julkista tukea. Useimpien asiakkaiden on luontevinta suhtautua riippuvuuteensa sairautena. Päihdeongelmaisen on sairausmallin avulla mahdollista käsitellä syyllisyyden ja häpeän tunteita, joita aiempi käytös on saanut aikaan. Sairausmallin etuna on selkeä linja päihdeaineiden käyttöön: niistä on luovuttava kokonaan lukuun ottamatta reseptilääkkeitä. Thombs tuo esiin, että sama selitysmalli ei sovi jokaiseen tilanteeseen ja kaikessa päihdehoidossa käytettäväksi. Päihdeongelmaa tulisi lähestyä eri tavoin eri yhteisöjen ja eri asiakkaiden kanssa työskennellessä. Sairausmallia on kritisoitu väitteestä, että riippuvuus olisi etenevä sairaus tai että siihen liittyisi kontrollin menettämistä. Vaikka selitys jollekin ihmisen ominaisuudelle olisikin geneeissä, ei voida vetää suoraan johtopäätöstä, että kyseessä olisi sairaus. Myös ympäristötekijöillä on merkitystä päihderiippuvuudessa. Sairaus selitys ei painota tarpeeksi psykososiaalisia tekijöitä eikä etenään oppimisen merkitystä. (Thombs 2006, 4–10, 50–51.) Päihderiippuvuuteen liittyy usein lisäksi mielenterveysongelmia. Kun henkilöllä on diagnosoitu päihderiippuvuuden lisäksi mielisairaus, puhutaan kaksoisdiagnoosista. (Mts. 101-111.)

Forrester ja Harwin (2011) huomauttavat, että kaikki yhteiskuntatieteilijät eivät pidä riippuvuusmallia ainoana totuutena päihdeongelmia selitettäessä. Hyvin monenlaiset ongelmalliset päihteidenkäyttötilanteet kootaan riippuvuusmallin alle ja selitetään sairaudella. Sairausmallissa ei oteta tarpeeksi huomioon rakenteellisten tekijöiden

merkitystä riippuvuuden syntymisessä ja kehittämisessä. Rakenteellisia tekijöitä ovat esimerkiksi alkoholiverotus, päihteiden saatavuuden säännötely ja päihteidenkäyttökulttuuri sekä ihmisten elinolosuhteet (työttömyys), jotka saattavat altistaa päihdeongelmille. Tärkeä merkitys päihderiippuvuuden kehittymiselle on kirjoittajien mukaan yksilön olosuhteilla ja kokemuksilla. (Mts. 10–16.) Miller (2008) huomauttaa, että ennen päihteiden väärinkäyttöä pidettiin etenevänä tilana, joka hoitamattomana johtaa riippuvuuteen ja varhaiseen kuolemaan. Nykyisin päihdehoidossa myönnetään Millerin mukaan, että päihdeongelmien jatkumo vaihtelee riskikäytöstä väärinkäyttöön ja riippuvuudeksi diagnosoitavissa olevaan tilaan. Ongelma ei väistämättä vaikeudu. (Mts 25-26.)

Päihderiippuvuutta on selitetty myös behavioristisesti (ehdollistuneena käytöksenä) sekä systeemiteoreettisesti (perhe systeeminä) (Thombs 2006, 141,189). Kognitiivis-behavioristinen malli selittää päihderiippuvuuden syntymistä mallioppimisella ja odotuksilla toivotuista tuloksista. Kognitiivis-behavioristisen mallin mukaan päihderiippuvaiset eivät käyttäydy kontrolloimattomasti vaan itsesäätelävästi. Päihdehoidossa avainasemassa on asiakkaan minäpystyvyys eli usko itseensä. Asiakkaille annetaan pieniä tehtäviä, joissa heidän on helppo onnistua ja siten usko omaan pystyvyyteen riippuvuuden hallinnassa kasvaa. Retkahduksia selitetään tässä mallissa negatiivisilla tunteilla ja stressillä. Asiakkaille opetetaan jo etukäteen, miten käsitellä näitä tunteita, jotka mahdollisesti voivat johtaa retkahdukseen. (Mts. 186–187.) Törmän (2011) mielestä riippuvuussairaille asetetaan kohtuuttomia odotuksia, kuinka yksilön tulisi kyetä hallitsemaan omaa elämäänsä. (Mts. 208.) Ulkopuolisen saattaa olla vaikea ymmärtää päihderiippuvuutta ja sitä, miten vaikeaa päihderiippuvaisen henkilön on hallita päihteidenkäyttöään tai elämäänsä muutoinkaan.

Oma problematiikkansa on huumeriippuvuudella, mikäli käytetyt huumeet ovat laittomia. Huumeet ja niiden käytöstä aiheutuneet haitat ovat olleet osa suomalaista päihdekulttuuria jo pitkään. Huumeidenkäyttäjillä usean eri päihdeaineen samanaikainen käyttö on hyvin yleistä. Huumausainekuolemien ja tilastoidun huumausainerikollisuuden määrä on kasvanut useita vuosia peräkkäin. Huumausaineiden kohdalla huomioitavaa on, että huumeiden käyttäminen on laitonta. Huumeiden käyttöön liittyy myös paljon muuta rikollisuutta kuten omaisuusrikoksia. (THL 2014b.) Hyytisen (2007) mukaan huumeiden

hankinta on vaivalloista, vaarallista ja aikaa vievää. Huumeiden ja huumeisiin tarvittavien rahojen hankintaan saattaa ääritilanteessa kulua hyvinkin merkittävä osa päivästä. Huumeriippuvaisen saattaa olla vaikea keskittyä juuri mihinkään muuhun kuin huumeisiin ja niiden hankkimiseen. Lopulta käyttäjä saattaa olla kyllästynyt ja väsynyt huumemaailmaan. Huumeidenkäyttöön liittyy myös hyvin vahvasti salailu, joka toki liittyy myös alkoholin ongelmalliseen käyttöön. (Mts. 82–85.)

2.2. Päihderiippuvuudesta toipuminen

Päihderiippuvuudesta kärsivän henkilön ja työntekijöiden yhteinen tavoite asiakkaan kuntoutumiseksi muotoutuu keskusteluyhteyden, luottamuksen ja yhteisymmärryksen kautta, ja siihen tarvitaan aikaa (esim. Kuusela 2011, 62–63). Mattila-Aalto (2013, 375–403) on tutkinut asiakkaiden toimijuutta ja toimijuudessa kuntoutumisen myötä tapahtuvia muutoksia haastatteleamalla päihdekuntoutujia. Mattila-Aalto määrittelee kuntoutuksen muodostuvan eri ammattiryhmien edustajien ja muiden yhteistyötahojen tuottamista toimenpiteistä. Sosiaalityön tehtävänä prosessissa on vaikuttaa ihmiseen ja hänen toimintaansa sekä lisätä asiakkaan ymmärrystä omasta tilanteestaan.

Mattila-Aalto (2013) kutsuu päihdekuntoutuksen paradigman muutokseksi sitä, että yksilöön kohdistuvien toimenpiteiden sijaan on alettu korostaa enemmän yksilön ja hänen ympäristönsä välistä vuorovaikutusta, asiakaslähtöisyyttä sekä kuntoutussuunnitelmien tekoa. Kuntoutus käynnistyy usein päihdeidenkäyttäjän kokemuksesta, jota voidaan kutsua pohjakosketukseksi. Kuntoutuksessa keskeistä on tukea asiakasta löytämään itselleen sopivia tavoitteita ja toimimaan niiden mukaisesti. Osa Mattila-Aallon haastatteleamista asiakkaista kritisoi päihdeongelman leimaamista sairaudeksi, josta ei voi koskaan parantua. Päihdekuntoutuja saattaa päätyä tarkastelemaan päihdeongelmaa sairauden tai riippuvuuden sijaan monista pienistä elämänongelmista koostuvana kokonaisuutena.

Vaikka päihdeongelmaiset ovat muutoin yhteiskunnassa monin tavoin marginaalissa, on heidän paikkansa Mattila-Aallon (2013) mukaan päihdekuntoutuksen keskiössä. Kuntoutukseen sitoutunutta, vastuun päihdeongelman hoitamisesta ottanutta asiakasta arvostetaan. Päihdekuntoutukset ja -hoidot ovat nykyisin aiempaa lyhyempiä johtuen osin tehokkuusvaatimuksista. Päihdeongelmaisten toivotaan kuntoutuvan mahdollisimman

nopeasti työkykyisiksi. Päihdekuntoutujat itse kokevat tarvitsevansa pitkäaikaista tukea selviytyäkseen. Tällaista tukea ei päihdehuollolla ole tarjota asiakkaiden toiveista huolimatta. Päihdekuntoutuksessa ongelman relapsoituminen eli retkahtaminen on varsin yleistä eikä se kuntoutumisen kannalta ole välttämättä ongelma. Useita kertoja kuntoutuksen aloittaminen mahdollistaa päihdekuntoutujan roolin asteittaista rakentamista. (Mts. 394–404.)

Mikäli riittävän pitkäaikaista päihdekuntoutusta ei asiakkaille pystytä tarjoamaan, voi päihderiippuvuudesta toipuva saada tukea vertaisryhmistä kuten AA:sta tai päihdeklonikoiden järjestämistä ryhmistä. Törmä (2011, 231) pohtii, hoidetaanko päihderiippuvuutta Suomessa liian asiantuntijalähtöisesti asiakkaan ulkopuolelta. Törmä näkee yhteisöllisen auttamistavan kuten vertaisryhmät tärkeinä etenkin pitkäaikaisen päihderiippuvuudesta toipumisen ja kuntoutumisen näkökulmasta (mt). Suurempana ongelmana voidaan kuitenkin pitää sitä, että laitospuotoista kuntoutusta toivovat asiakkaat eivät sitä saa ajoissa tai tarpeeksi pitkän aikaa. Vertaisryhmiä ja ryhmäpuotoista kuntoutusta päihderiippuvaisille henkilöille on tarjolla enemmän.

Karttunen (2013, 220–222, 237–240) nimeää *naiserityisyydeksi* ajattelun, jonka mukaan naisille suunnatuissa päihdepalveluissa ja naisten päihdepalveluissa on jotain sellaista sukupuolispesifiä, jota perinteisillä hoitomuodoilla ei voida tavoittaa. Naiserityisyys sisältää Karttunen mukaan ymmärryksen sukupuolen ja naiseuden merkityksestä päihdehoidossa, käsityksen naisten palvelutarpeista sekä jäsenyyksen naisten päihdehoidon sisällöllisistä ulottuvuuksista. Naiserityisyyden lähtökohta on sukupuolineutraaliuden purkaminen ja sukupuolen näkyväksi tekeminen. Naisten kanssa tehtävässä päihdetyössä tulisi Karttunen mielestä tiedostaa naisten elämän kannalta merkitykselliset rakenteet sekä yhteiskunnalliset ja kulttuuriset odotukset ja näiden merkitys päihteistä kuntoutumiselle.

Karttunen (2013, 225) kyseenalaistaa päihdeongelmaisen naisen kohtaamisen ja palveluiden tarjoamisen ainoastaan stereotyyppisten roolien kuten perheroolin tai äitiyden kautta määriteltynä. Äitiyden ja perheroolin korostaminen saattaa sivuuttaa naiset, joilla ei ole lapsia. (Mt.) Karttunen kritiikki on otettava huomioon perusteltaessa sitä näkökantaa, että vanhemmuus tulisi tuoda esille päihdepalveluissa ja ylipäätään huomioida se, onko asiakkaalla lapsia vai ei. Mutta se, että vanhemmuuteen kiinnitetään erityistä huomiota, ei saa tarkoittaa sitä, että lapsettomat päihdeongelmaiset aikuiset jäisivät ilman palveluita.

Huomion kiinnittäminen vanhemmuuteen ei voi myöskään tarkoittaa sitä, että asiakkaita, joilla on lapsia, kohdeltaisiin ainoastaan heidän vanhemmuusroolinsa näkökulmasta.

Riippuvuusongelmissa on Koski-Jänneksen (2008a, 7) mukaan aina kyse myös motivaatio-ongelmasta. Mattila-Aalto (2013, 394–404) pitää ratkaisevan tärkeänä kuntoutumisen onnistumisen kannalta sitä, että asiakas kykenee löytämään perustelut ryhtyä ratkaisemaan päihdeongelmaa, osallistua kuntoutussuunnitelman rakentamiseen ja sitoutua kuntoutukseen. Myös Thombsin (2006, 253) mukaan päihderiippuvuudesta toipumisen kannalta keskeistä näyttäisi olevan motivaatio muutokseen. Jotta ihminen kiinnostuisi vähentämään tai lopettamaan itselleen tai läheisilleen haitallisen toiminnan, tulisi hänen kokea asia itselleen tärkeäksi. Itsen ulkopuolisilla palkinnoilla ja rangaistuksilla ylläpidetty ulkoinen motivaatio ei tuota pitkäaikaista muutosta. (Koski-Jännes 2008a, 9.) Muutos perustuu sisäisiin tekijöihin, mutta ulkoiset tekijät asettavat muutoksen ehdot (Miller 2008, 19). Muutosvalmiuden edellytykset ovat ihmisessä itsessään eikä niitä tarvitse etsiä ulkopuolelta (Koski-Jännes 2008b, 45).

Koski-Jännes (2008b, 42) kuvaa motiiviristiriidaksi tilannetta, jossa riippuvuusikäyttäytyminen tuottaa yhtäältä tyydytystä ja toisaalta siitä seuraa haittaa. Jotta ihminen sitoutuisi muutokseen, on vaa'an kallistuttava muutosta puoltavalle puolelle. Miller (2008, 31-33) jaottelee muutoksen useaan eri vaiheeseen. Esiharkintavaiheessa käyttäjä ei vielä harkitse muutosta. Harkintavaiheessa käyttäjä alkaa tiedostaa ongelman olemassaolon ja joitain syitä muutokseen. Valmistautumisvaiheessa yksilö havaitsee päihteidenkäytön kielteiset seuraukset suuremmiksi kuin käytön myönteiset puolet. Toimintavaiheessa hän valitsee muutosstrategiansa ja alkaa toteuttaa sitä. Ylläpitovaiheessa yksilö puolestaan pyrkii säilyttämään saavuttamansa edut. Toisinaan ongelma uusiutuu. Motivaatio kiteytyy siihen, että ihminen on valmis, halukas ja kykenevä muutokseen. (Mt.)

Nykyisin päihdetyössä keskitytään asiakkaiden voimavarojen ja kykyjen tunnistamiseen sekä voimistamiseen. Asiakkaan omaa valinnan vapautta hoitomuotojen suhteen sekä vastuuta henkilökohtaisesta muutoksesta korostetaan. (Miller 2008, 22-23.) Niin riippuvuusikäyttäytymiseen kuin motivaationkin ymmärtämisen kannalta on tärkeää huomioida myös sosiaalisten suhteiden vaikutus. Sosiaalisessa ympäristössä, jossa päihteiden runsasta käyttöä pidetään yleisesti hyväksyttynä, voi yksilön olla vaikea nähdä

omassa käytössään ongelmaa tai muutoksen tarvetta, vaikka päihteidenkäyttö aiheuttaisi hänelle merkittäviä haittoja. (Koski-Jännes 2008a, 10.)

2.3. Vanhemmuus

Tutkielmani aineisto koostuu sekä äitien että isien haastatteluista. En halua korostaa sukupuolten erilaisia rooleja vanhempina eivätkä kaikki vanhemmat edes määrittele itseään äiti/isä –kahtiajaon mukaisesti. Vuori (2001, 319–320) kritisoi sukupuolen sivuuttamista vanhemmuudesta puhuttaessa. Vuoren mielestä olisi parempi puhua äideistä ja isistä kuin vanhemmista. Vuori huomauttaa lasten hoidon kuuluneen kulttuurisesti Suomessa isien tehtäviin vasta vähän aikaa. Hoiva on ollut äitien tehtävänä. Vuori kutsuu äidinhoivan diskurssiksi sellaista ymmärrystä äitiydestä, jossa kaikkien muiden ihmissuhteiden merkitys suljetaan äidin ja pienen lapsen suhteen ulkopuolelle. Sitä mukaa kun naiset alkoivat osallistua yhä enenevässä määrin palkkatyön markkinoille 1960-luvulta lähtien, alettiin Suomessa korostaa isien merkitystä lapsille ja lasten merkitystä isille. Pikkuhiljaa kehittyi ajatus vanhemmuuden jakamisesta äidin ja isän välillä. Vuori nimittää tätä jaetun vanhemmuuden diskurssiksi. (Mts. 125–126.) Vastuu lapsesta yhdistetään edelleen kulttuurisesti vahvemmin äitiyteen kuin isyyteen (Sevón & Huttunen 2002, 72). Naiset kantavat perhesuhteiden ylläpitämisestä ja hoivasta suuremman vastuun kuin miehet (Sevón & Notko 2008, 20).

Jokisen (2005, 129–130) mielestä vanhemmuudesta puhuminen sukupuolineutraalisti häivyttää sen, että äidit ja isät tekevät eri asioita. Hyvän äidin ja hyvän isän määritelmät eivät vastaa toisiaan. Usein vanhemmuudesta tai vanhemmista puhuttaessa tarkoitetaan oikeastaan äitiyttä ja äitejä (mt). Vanhemmuudessa äitiys on normi, johon isyyttä verrataan (Lupton & Barclay 1997). Voidaan jopa ajatella, että hyvän vanhemmuuden standardi isälle on matalammalla kuin äidille. Äidin tulee ylittää käytännön tasolla parempaan suoritukseen voidakseen määrittyä hyväksi vanhemmaksi.

Berg (2009, 174) huomauttaa osuvasti, että lapsen näkökulmasta äidin ja isän vanhemmuus ovat yhtä tärkeitä ja tämän tulisi näkyä myös kulttuurisissa odotuksissamme. Näkisin, että vanhemmuus on nykyisin yhä enemmän jaettava. Samoja tehtäviä ja vastuita hoitavat niin isät kuin äiditkin. Vaikka odotukset hyvälle äitiydelle ja hyvälle isyydelle eivät vielä

vastaakaan toisiaan, pyrin olemaan uusintamatta ainakaan tarpeettomasti perinteisiksi katsottuja sukupuolten roolijakoja omassa tutkielmassani. Huomionarvoista on sekä, että vanhempia voivat olla muutkin kuin biologiset isät ja äidit. Äiti- ja isäpuolet tai muut läheiset ammattikasvattajat voivat toimia vanhempana tai ainakin hoitaa vanhemman tehtäviä (esim. Pösö 2006, 94–95).

Erilaiset yhteiskunnalliset ja kulttuuriset diskurssit määrittävät, rakentavat sekä muovaavat normeja tai ihanteita hyvälle vanhemmuudelle, äitiydelle ja isyydelle (Närvi 2014; Berg 2009). Lastensuojelussa määritetään sitä, millaista on riittävän hyvä vanhemmuus (esim. Berg 2009, 173). Alkoholistien aikuisia lapsia haastatelleen Itäpuiston (2008, 38) mukaan vanhemmuuteen kuuluvat hoiva ja rakkaus. Vanhemman kuuluu myös huolehtia lapsen turvallisesta ja vakaasta kasvuympäristöstä sekä perheen hyväksyvistä ja luottamuksellisesta ilmapiiristä (mt).

Jokinen (2005) pitää ongelmallisena ”tavallisen arjen” samastamista hyvään vanhemmuuteen ja ydinperheeseen. Lasten pahoinvointiin on haettu syytä hukassa olevasta vanhemmuudesta. Jokinen jakaa vanhemmuuden kolmeen eri merkitykseen. Vanhemmuudella voidaan tarkoittaa ensinnäkin kokemuksellista tasoa, johon kuuluu kokemus kasvattajana selviämisestä tai ilon tunne isyydestä/äitiydestä. Vanhemmuudesta voi olla kokemuksia myös lapsettomilla, joilla on kokemusta omista vanhemmistaan. Toiseksi vanhemmuudessa on kyse hoivasta, huolenpidosta ja solidaarisuudesta. Kolmanneksi vanhemmuus on Jokisen mukaan diskursiivinen, toimijoiden paikkoja osoittava käytäntö. Jokinen pohtii hukassa olevan vanhemmuuden diskurssia haastatteluaineiston pohjalta. (Mts.122–124.)

Jokinen nimeää onnistuneen vanhemmuuden funktioksi tilanteen, jossa vanhemmat siirtävät lapsilleen erilaisia resursseja ja toivovat, että lapsista tulisi kunnollisia, onnellisia ja pärjääviä. Onnistunut vanhemmuus on diskursiivisesti syntynyt käytäntö. Jokisen tekstin kirjoitushetkellä ajankohtainen vaihtoehto onnistuneelle vanhemmuudelle on ollut institutionalisoitunut ja politisoitunut hukassa olevan vanhemmuuden diskurssi. Hukassa olevien vanhempien nähdään olevan marginaalissa, syrjässä. Ne vanhemmat, jotka diskurssin mukaan tavalla tai toisella ovat ”hukassa”, eivät tunnista diskurssista itseään. He eivät halua samastua hukassa olevaan vanhempaan. Ainoastaan diskurssia ulkopuolelta tarkastelevat eli ne vanhemmat, jotka eivät ole ”hukassa”, voivat käyttää hukassa olevan

vanhemmuuden diskurssia hyväkseen oman vanhemmuutensa tarkastelussa. He voivat verrata omaa vanhemmuuttaan hukassa olevan vanhemman kulttuuriseen kuvaan ja uusintaa kuvaa itsestään eettisenä toimijana. (Jokinen 2005, 126–135.)

Omassa tutkielmassani onnistuneen vanhemmuuden diskurssille lienee useita mahdollisia vaihtoehtoja, joita haastateltavat saattavat tuottaa ja joihin he saattavat samastua. Pösö (2006) puolestaan muistuttaa, että se, millaisia ongelmia vanhemmuudessa minäkin aikana nähdään, on riippuvaista vanhemmuudelle asetetuista odotuksista. Monenlaista vanhemmuutta on hyväksyttävä, mutta samanaikaisesti on pidettävä huolta siitä, ettei liika hyväksyminen vahingoita lapsia ja nuoria. (Mts. 98.)

Äidiksi ja isäksi tulemiseen liittyy voimakkaita kulttuurisia ja sosiaalisia merkityksiä. Yhä useammille vanhemmuus on valinta. Sevón ja Huttunen (2002, 80) pohtivat, että ehkäisymenetelmien ansiosta jokaisella suomalaisella lapsella on tänä päivänä periaatteessa mahdollisuus syntyä toivottuna ja suunniteltuna. Kirjoittajat tosin myöntävät, että tilanne ei todellisuudessa ole näin ”ihanteellinen”. Tämä ajattelutapa saattaa vaikuttaa alkavaan vanhemmuuteen, mikäli lapsen saamista ei ollakaan suunniteltu. Vanhemmuuden vastuuta mietitään usein jo ennen lapsen hankkimista. Vanhemmuuden keskeinen tehtävä on vastuun kantaminen lapsen hoidosta ja hyvinvoinnista. (Mts. 72–80.) Vastuu liittyy kiinteästi hoivaan (Sevón & Notko 2008, 16). Sihvola (2006, 103) määrittelee hoivan vanhemmuuden ydinosaksi, joka koostuu hoidosta, huolenpidosta, suojasta, turvasta, hellyydestä ja välittämisestä. Lasten myötä vanhempien elämään ajatellaan tulevan rakkautta ja kumppanuutta, uusia kokemuksia ja muutosta. (Kinnunen & Mauno 2002, 104).

Vanhemmuuden keskeisiin tehtäviin kuuluu Bornsteinin (1995) mukaan fyysisestä hyvinvoinnista ja hoivasta huolehtimisen lisäksi sellaisten olosuhteiden luominen, jotka tukevat lasta erilaisten mahdollisuuksien toteuttamisessa ja auttavat häntä kasvamaan yhteisönsä täysivaltaiseksi jäseneksi. Vanhemman ja lapsen suhde muuttuu lapsen kasvaessa. (Mt; ks. myös Poikkeus ym. 2002, 160–161.) Riskitekijöitä lapsen kasvuympäristössä ovat vuorovaikutuksellisen lämmön puuttuminen vanhemmuudesta, fyysiseen rankaisemiseen tai hylkäämiseen perustuvat ohjaustavat, vanhempien parisuhteen ristiriidat ja vanhempien stressi. Merkitystä on myös vanhempien

lapsuudenkodin vuorovaikutussuhteilla ja niiden antamalla tuella vanhemmuudelle. (Poikkeus ym. 2002, 161–162.)

Pulkkinen (1996) on pitkittäistutkimuksessaan todennut lapsilähtöisen kasvatuksen edistävän lapsen kasvua yhteiskuntaan sopeutuvaksi ja suojaavan lasta tietyiltä sosiaalisilta riskeiltä kuten pitkäaikaistyöttömyydeltä. Lapsilähtöisen kasvatuksen perustana on Pulkkinen mukaan vanhempien hyvä keskinäinen suhde, lapsen hyvä suhde isään ja äidin huolehtivainen suhtautuminen lapseen. Huolehtimisella Pulkkinen tarkoittaa emotionaalisen tuen antamista, lapsen valvomista ja tarpeellisten rajojen asettamista. Aikuisten tarpeista lähtevää aikuiskeskeistä kasvatusta Pulkkinen pitää riskitekijänä lapsen yhteiskuntaan sopeutumisen kannalta. Aikuiskeskeinen kasvatusta sisältää lapsen näkökulman vähäistä huomiointia, vähäistä vuorovaikutusta lapsen kanssa, mielivaltaa, epäoikeudenmukaisuutta ja välinpitämättömyyttä lapsen asioista. (Pulkkinen 2002, 17.) Kiinnostavaa Pulkkinen tutkimustuloksissa on mielestäni esimerkiksi se, että lapsilähtöiseen kasvatukseen sisältyy äidin huolehtivainen suhtautuminen lapseen, mutta ei isän huolehtivainen suhtautuminen lapseen.

Jotta voidaan määritellä, mitä vanhemmuudella tarkoitetaan, on syytä pohtia lyhyesti myös perheen käsitettä ja vanhemman roolia perheessä. Perhe ja vanhemmuus ovat tunteita herättäviä aiheita. Perhesuhteet ovat yhteiskunnan sääntelemiä ja kulttuuristen mallien muovaamia (Sevón & Notko 2008, 18). Perhetutkimuksessa ajatellaan Röngän ja Kinnusen (2002) mukaan perhesuhteiden eroavan muista ihmissuhteista siinä, että ne perustuvat usein sukulaisuuteen tai laillistettuihin sopimuksiin ja ovat tällä tavoin yhteisön normien mukaan määriteltyjä. Ne ovat usein pitkäkestoisia ja sisältävät totuttuja tapoja ja rutiinipitoisia vuorovaikutustilanteita. Perhesuhteiden ympärillä pidetään myös kulisseeja: ulospäin ei näytetä kaikkea, mitä perheen sisällä tapahtuu. Vastaavasti perheen sisällä voidaan ilmaista tunteita, joita ei muualla kenties uskalleta ilmaista. Perhesuhteet ovat usein kiinteämpiä kuin ystävyysuhteet ja kestävät sellaisiakin tilanteita, joissa ystävyysuhteet katkeaisi. (Rönkä & Kinnunen 2002, 6-7.) Perhesuhteisiin liittyvillä kulttuurisilla malleilla ja kertomuksilla on moraalista valtaa. Oma identiteetti voi olla koetuksella, jos ei pystykään täyttämään hyvän vanhemman kulttuurista mallia. Vanhemman päihdeongelma voi rikkoa kuvan perhesuhteista läheisyyden, välittämisen ja tyytyväisyyden paikkana. (Sevón & Notko 2008, 22.)

2.4. Päihdeongelman sukupolvisuus

Suchmanin, Pajulon ja Mayesin (2013, xviii) mukaan useimmat päihderiippuvaiset vanhemmat ilmaisevat halunsa tulla paremmiksi vanhemmiksi ja ovat huolestuneita päihderiippuvuutensa vaikutuksista lapsiinsa. Silti he kamppailevat usein murskaavan tuntuisen riippuvuuden kanssa, joka on konfliktissa heidän lastensa tarpeiden kanssa. Forrester ja Harwin (2011, 21,27) katsovat, ettei kaikilla vanhemmilla, joilla on ongelmia päihteiden käytön kanssa, välttämättä ole varsinaista päihderiippuvuutta. Lapset saattavat kärsiä vanhempien ajoittaisestakin päihteiden liikkäytöstä. Forresterin ja Harwinin mielestä päihteiden liikkäytöstä puhuttaessa olisi tärkeää erottaa toisistaan käytön aloittaminen, runsas käyttö, riippuvuus ja lopettaminen riippuvuuden jälkeen. Vanhempien päihdeongelmista kirjoittaessaan he ovatkin päättäneet käyttää termin päihderiippuvuus sijaan termiä päihteiden liikkäyttö. Päihdeongelma voidaan (Hyytiäinen 2007) määritellä myös sen mukaan, milloin vanhempien päihteidenkäyttö muodostuu ongelmaksi lasten ja perheen näkökulmasta. Päihteidenkäyttö määrittyy sen mukaan, millaisia vaikutuksia sillä on vanhemmuuteen. (Mts. 31–32.)

Päihderiippuvuuden nähdään useissa tapauksissa vievän lapsilta oikeuden vanhemmuuteen ja vanhemmilta mahdollisuuden toteuttaa haluamaansa vanhemmuutta. Päihdeongelmaa voidaan pitää uhkana hyvälle vanhemmuudelle. (Törmä 2011, Itäpuisto 2008). Jotkut päihdeongelmaiset perustelevat valintojaan halulla elää tavallista elämää perheen kanssa ja selvittää ongelmistaan itse. Oma toimintaa arvioidaan suhteessa siihen, miten ”kunnollisen keskivertoaikuisen” ajatellaan hoitavan perhesuhteitaan. Korostetaan tavallisen, vastuullisen elämäntavan merkitystä erityisesti lapsille. (Mattila-Aalto 2013, 392 & 401.) Esimerkiksi äidit saattavat olla tarkkoja kotinsa rajoista, lapsen perushuolenpidosta kannetaan vastuuta ja koti pyritään pitämään siistinä (Ojanen 2006, 117). Kun vanhemmuudessa on ongelmia, isät ja äidit puolustautuvat vertailemalla itseään kulttuurisesti hyvänä pitämäänsä vanhemmuuteen ja poimivat siitä omaa vanhemmuuttaan tukevia elementtejä. Vanhemman keskittyessä puolustamaan vanhemmuuttaan ja lastensuojeluviranomaisten osoittaessa sen ongelmakohtia, saattaa keskustelu mennä vastakkainasetteluksi, jossa lapsen ja vanhemman välisen suhteen eteen työskentely saattaa unohtua. Äitiydessä epäonnistuminen on traumaattista ja itsearvostusta särkevää. Lapsista

luopumisen tuska voi jopa estää yhteydenpitoa huostaan otettuihin lapsiin. (Väyrynen 2006, 90 & 94.)

Äitien alkoholismia tutkineen Törmän (2011) haastattelemat naiset kuvasivat alkoholismia tunne-elämän, minuuden ja persoonallisuuden rikkovaksi sairaudeksi. Häpeä, syyllisyys, äitiyteen liittyvät odotukset ja yhteiskunnan taholta tuleva kontrollointi kietoutuvat yhteen kestäättömän raskaaksi taakaksi. Haastateltavat kokivat alkoholismin tuhoavan voimavaroja toimia äitinä arjessa, vaikka tahto rakastaa ja hoivata lasta jossain taustalla säilyikin voimakkaana. Törmä pohtii, mistä kaikesta äitien on selviydyttävä ollakseen riittävän hyviä äitejä. Äidit asettavat itselleen äitiyttä koskevia odotuksia, jotka kasvattavat kynnystä avun hakemiselle. Naisen ja äidin juominen nähdään tabuna, joka vaikeuttaa avun saamista päihderiippuvuuteen ilman leimautumista. (Mts. 12, 207–208.)

Berg (2009, 173) pohtii, venyykö riittävän hyvän äitiyden käsite sitä mukaa, mitä heikompia äidin kyvyt ovat. Vanhemmuudelle asetetaan paljon odotuksia, mutta voidaan kysyä asetetaanko päihdeongelmaisen vanhemmuudelle vähemmän odotuksia kuin muiden vanhemmuudelle ja mitä tällainen ajattelu tarkoittaa lasten näkökulmasta. Itäpuiston (2008) mukaan äidin alkoholinkäyttö aiheuttaa lapsille yleensä enemmän ongelmia kuin isän alkoholinkäyttö. Äidin juodessa lapset jäävät helpommin heitteille. Tähän on Itäpuiston mielestä syynä äidin käytöksen ohella myös se, että isä ei välttämättä ota lapsista vastuuta. Miehillä alkoholinkäyttö ja jopa alkoholiongelmat ovat sallitumpia kuin naisilla. Isän juomista ei nähdä yhtä suurena ongelmana kuin äitien juomista. Itäpuisto huomauttaa, että isät ovat äitejä useammin väkivaltaisia humalassa ja asettavat perheympäristön siinä mielessä suurempaan riskiin. (Mts. 39–41.)

2.4.1. Sukupolvien ketju

Päihdeongelmaiset henkilöt ovat heikossa asemassa. Vaikeat psykologiset ja sosiaaliset ongelmat ovat heillä yleisiä ja heidän lapsuutensa on ollut usein vaikea (Forrester & Harrow 2011, 4). Päihteidenkäyttö on yksi niistä sosiaalisista ongelmista, jotka siirtyvät sukupolvelta toiselle (Holmila, Bardy, Kouvonen 2008). Päihdeongelmaiset vanhemmat ovat vanhemmuuden marginaalissa (Juttula 2006). Useissa tutkimuksissa (mm. Nätkin 2006b, Virokannas 2013b) on tullut esille, että päihdeongelmaisen vanhemman oma tausta

saattaa olla traumaattinen. Omat vanhemmat ovat monissa tapauksissa olleet päihdeongelmaisia.

Virokannas (2013b) on haastatellut huumehoidossa olleita äitejä heidän lapsuuskokemuksistaan ja äitiydestään. Pitkään jatkuneesta päihdeongelmasta toipuminen saattaa olla hyvinkin vaikeaa tilanteessa, jossa eletään yksinhuoltajana, joilla lähtökohtaisesti on vaikeampi asema ja taustalla on vielä traumaattisia lapsuuskokemuksia. Auttajien olisi tärkeää ymmärtää, että päihderiippuvuuden taustalla saattaa olla kipeitä lapsuuskokemuksia ja ylisukupolvisia sosiaalisia ongelmia. Jotkut kokevat avun vastaanottamisen vaikeaksi, vaikka sitä olisi saatavilla, toisille taas apua ei edes ole tarjolla. (Mts. 77–79.)

Nätkinin (2006b, 27) mukaan ongelman kehittyminen on usein monisukupolvista, vanhempi ei ole omassa lapsuudessaan saanut mallia vanhemmuuteen tai hoivan antamiseen. Päihdeongelman tarkastelu traumakehyksen näkökulmasta saattaa tosin muodostua ongelmaksi, sillä lapsuudessaan traumatisoitunut vanhempi saatetaan määritellä kyvyttömäksi vanhemmuuteen (mts. 50). Samanaikaisesti tulisi huomioida päihdeongelmaisen vanhemman lapsuuden taustan merkitys vanhemmuuden rakentumiselle nykyhetkessä ja toisaalta se, että vanhemmuutta voidaan uudelleenrakentaa ja eheyttää korjaavien kokemusten ja ympäristön hyväksynnän kautta.

2.4.2. Vanhemmuuden merkitys päihdeongelmasta kuntoutumisessa

Päihdeklินิกoiden työntekijöitä haastatelleen Itäpuiston (2013) mielestä taas päihdetyö on epäonnistunut täyttämään lain vaatimukset ongelmakäyttäjien lasten tukemisesta ja auttamisesta. Myöskään päihdehuollon yhteistyö lastensuojelun kanssa ei toimi, esimerkiksi lastensuojeluilmoituksia tehdään joissain toimipisteissä hyvin vähän. (Mt, 534,538–540.) Myös Britanniassa on huomattu, että päihdehoito-organisaatiot ovat hyvin harvoin yhteydessä lastensuojeluun (Forrester & Harwin 2011, 67). Näkökulmat ovat hyvin ristiriitaisia: yhtäältä päihderiippuvaiset vanhemmat kokevat, että heidät nähdään vain lastensa kautta. Toisaalta tutkimus osoittaa, että päihdehuollossa ei riittävästi huomioida sitä, että päihderiippuvainen henkilö on myös vanhempi.

Äitiys ja päihteet nähdään Nätkinin (2006b) mukaan kulttuurisilta merkityksiltään toisensa poissulkevinä vaihtoehtoina. Päihdehoidon tavoitteena on institutionaalisen mallitarinan mukainen päihteistä äitiyteen selviäminen, nollatoleranssin idean mukaisesti. Toinen vaihtoehto on haittojen minimointiin pyrkivä *pienten askelten selviytymistarina*, johon päihdehoidossa ei pyritä, mutta joka sallitaan. Tuloksellista on sekin, että päihteenkäyttöä saadaan vähennettyä. Nätkin kirjoittaa riittävän hyvästä vanhemmuudesta. Tässä mallissa tosin lapsia joudutaan ajoittain sijoittamaan ja huostaanottamaan. Yksinäisyys, eristäytyneisyys ja aikuisseuran puute on uhkana etenkin yksinhuoltajilla, sillä päihdeongelmasta toipuakseen on vanha seura usein jätettävä. Yksinhuoltajaäideillä saattaa olla huono omatunto siitä, etteivät he voi tarjota lapselleen isää. Toisaalta isä on usein ongelma niin lapsen kuin äidinkin näkökulmasta ja selviytymistarinassa äiti ja lapsi pärjäävät erottautumalla väkivaltaisesta ja päihdeongelmallisesta isästä. (Mts. 33–37, 42–47.)

Ruisniemi (2006) on tutkinut riippuvuudesta toipuvien minäkuvan muutosta yhteisöllisyyteen perustuvan päihdekuntoutuksen aikana. Ruisniemi haastatteli vanhempia hoitokodissa ja vanhemmuus nousi haastatteluissa esiin spontaanisti, osana haastateltavien minäkuvaa, voimavarana muutoksessa. Päihdeongelma ei Ruisniemen mukaan ole yksityisasia vaan se koskettaa koko perhettä ja lähipiiriä. Silti päihdehoito toteutetaan yleensä yksilöllisenä kuntoutuksena, jossa lapset ja aikuiset erotetaan kuntoutuksen ajaksi. Käytäntö perustunee pitkälti lasten etuun, sillä kuntoutus saattaa vaatia vanhemmalta niin paljon voimia, ettei hän jaksakaan sen lisäksi huolehtia lapsesta. Ruisniemi tuo kuitenkin esiin, että vanhemman ja lapsen välistä suhdetta voidaan parantaa päihdekuntoutuksen aikana ja tämä suhde voi olla tärkeä tekijä vanhemman kuntoutumisessa.

Ruisniemen mielestä vanhemmuus tulisi huomioida päihdekuntoutuksessa, vaikka lapset eivät olisikaan fyysisesti mukana. Yhteisömuotoisessa kuntoutuksessa vanhempi aloitti yksin ja lapsi tuli asumaan vanhempansa kanssa parin-kolmen kuukauden päästä. Haastateltuaan kuntoutukseen osallistuneita vanhempia Ruisniemi huomasi, että vanhemmuus oli ennen kuntoutusta tuntunut haastateltavien mielestä ahdistavalta ja rajoittavalta, mutta kuntoutuksen myötä lapsista ja vanhempina olemisesta oli muodostunut tärkeä voimavara muutoksessa. Vanhemmuus toimi yhtenä elementtinä uuden

minäkuvan rakentamisessa. Kuntoutujien vanhemmuuden identiteetti oli muuttunut ja he liittivät itseensä erilaisia määreitä kuin ennen – esimerkiksi ”aikuinen” ja ”vastuullinen”. (Ruisniemi 2006.)

Törmän (2011, 147) tutkimuksen mukaan lapset ovat olleet keskeinen motivaatiotekijä raitistumisessa ja ilman lapsia juominen olisi mennyt pahemmaksi, jopa kuolemaan johtavaksi. Nätkin (2006b, 29–39, 52) näkee, että naiselle raskaus ja lapsen syntymä voi olla vahva motivaatiotekijä päihhteistä irrottautumiseen. Osa motivaatiosta lienee seurausta lastensuojeluviranomaisten toiminnasta. Suomessa päihdeongelmaiset vanhemmat ovat tavallaan puoliksi pakotettuja päihdehoitoon, sillä uhkana taustalla häilyy lasten huostaanotto. Korvaushoidossa olleita äitejä haastatelleen Ojasen (2006) mukaan äitiys ja lapsen saaminen voi toimia laukaisevana tekijänä hoitoon hakeutumisessa. Osasyynä tähän voi olla äitiyden mukanaan tuoma syyllisyys. Syyllisyys ja suru raskausajan huumeidenkäytöstä voi kestää vuosia.

Hyytinen (2007) katsoo, että jos vanhempi ei koe syyllisyyden tunnetta, ei hän kykene ymmärtämään lapsen näkökulmaa. Syyllisyys voi olla keino löytää empatia lasta kohtaan ja motivaatio kuntoutumiseen. (Mts. 140.) Lapsi voi toimia motivaationa päihdekuntoutukseen, vaikkei vanhempi olisikaan enää lapsen huoltaja. Äitiys voi olla tärkeä ja merkittävä osa elämää, vaikka lapsi olisi otettu huostaan ja äitiys siten eräällä tapaa särkynyt. Naisen itsetuntoa saattaa kohottaa esimerkiksi se, että hän kykenee hoidon avulla saapumaan sovitusti lapsensa tapaamiseen. Äitiydellä saattaa olla positiivinen merkitys naisen elämässä, vaikka lapsi olisikin huostassa. Toisaalta lapsen menettämisen pelko voi olla syynä siihen, ettei päihdehoitoon hakeuduta. (Ojanen 2006, 119–124, 135.)

2.4.3. Vanhempien päihdeongelmien vaikutukset lapsiin

Lapsille vanhempien päihdeongelmista aiheutuvia vaikutuksia on tutkittu niin lääketieteellisesti, yhteiskuntatieteellisesti kuin psykologisestikin. Aikuisia on haastateltu lapsuudesta päihdeongelmaisten vanhempien kanssa (Itäpuisto 2005, 2008). Forrester ja Harwin (2011, 60–62, 95-103) ovat tutkineet Iso-Britanniassa lastensuojelun sosiaalityön asiakkaana olevia lapsia, joiden vanhemmilla on päihdeongelmia. Tutkimuksen aineistona

oli 185 asiakasperheen lastensuojelutiedot sekä asiakkaiden omien sosiaalityöntekijöiden haastattelut kahdessa osassa, joista toinen haastattelukerta oli kahden vuoden kuluttua ensimmäisestä. Tutkimuksessa oli mukana myös perheitä, joissa vanhempien päihteidenkäyttöä ei oltu nähty ongelmalliseksi.

Forrester ja Harwin (2011) huomasivat, että perheitä yhdisti muutama tekijä kuten vanhempien työttömyys, yksinhuoltajuus ja asumisen ongelmat. Monet vanhemmista olivat lapsena olleet lastensuojelun asiakkaina tai sijoitettuna. Monilla vanhemmilla oli myös mielenterveysongelmia ja perheissä oli paljon perheväkivaltaa. Päihdeongelmaisten vanhempien lapsilla oli enemmän ja vakavampia ongelmia kuin muilla lastensuojelun asiakkaana olevilla lapsilla. Hyvin suuri osa tutkimuksen aineistossa olleista lapsista oli kahden vuoden kuluttua ensimmäisestä tarkasteluajankohdasta siirtynyt asumaan toisen vanhemman tai muiden sukulaisten luo tai lapsi oli sijoitettuna. Niissä tapauksissa, joissa lapsen tilanne oli parantunut, vaikka hän asui edelleen saman tai samojen vanhempien kanssa, oli vanhempi toipunut päihderiippuvuudestaan tai sitten vanhempi oli eronnut päihdeongelmaisesta puolisostaan.

Forrester ja Harwin (2011) erottavat toisistaan vanhempien päihteidenkäytöstä johtuvat *suorat vaikutukset* kuten sen, mitä tapahtuu vanhempien ollessa päihtyneitä tai heidän kärsiessä vieroitusoireista sekä *epäsuorat vaikutukset*, jotka liittyvät siihen, miten vanhempi priorisoi päihteidenkäytön ohi lapsen tarpeiden. Suorat vaikutukset vaihtelevat käytetyn päihteen mukaan enemmän kuin epäsuorat vaikutukset, jotka ovat hyvin pitkälti samoja käytetystä päihdeestä riippumatta. Suoria vaikutuksia lapseen ovat esimerkiksi raskaana olevan naisen päihteidenkäytöstä aiheutuvat sikiövauriot. Vaikutukset lapseen riippuvat Forresterin ja Harwinin mukaan sosiaalisesta kontekstista. Epäsuoria vaikutuksia ovat mm. lapsen hoidon ja kasvatuksen laiminlyönti ja jopa heitteillejättö. Vanhempi ei välttämättä huolehdi lapsen ravinnosta, hygieniasta, terveydenhoidosta tai koulunkäynnin tukemisesta. Lapsen tarpeet tulevat vanhemmalle vasta toisena, päihteiden jälkeen. Lapsi itsekin saattaa kokea tulevansa vanhemman tärkeysjärjestyksessä toiselle sijalle. Lapsi saattaa myös joutua mukaan päihteidenkäyttökulttuuriin kuten ryyppyporukkaan tai huumeuskulttuuriin. Laajempia riskejä, joita lapsi saattaa kohdata päihdeongelmaisen vanhemman perheessä ovat köyhyys, laitton toiminta ja vaaratilanteet. (Mts. 33–40.)

Huumeperheessä lapsi kasvaa elämäntapaan, jonka moraalii- ja oikeuskäsitykset poikkeavat ympäröivässä yhteisössä vallitsevista käsityksistä (Hyytinen 2007, 32).

Salon ja Flyktin (2013) mukaan vanhemman päihderiippuuden ennen tai jälkeen syntymän kokevat lapset altistuvat monille emotionaalisille, akateemisille ja kehityksellisille ongelmille. Heillä on riski häiriöihin varhaisessa vuorovaikutuksessa, turvattomaan kiintymyssuhteen muodostumiseen, huonompiin tuloksiin kognitiivisissa ja muissa taitotesteissä, kokea vaikeuksia keskittymiskyvyssä sekä käytöksen ja tunteiden hallinnassa sekä kärsiä psykiatrisista häiriöistä. Nämä lapset saattavat varhaisesta iästä lähtien käyttäytyä hyvin haastavasti, mikä saattaa johtaa esimerkiksi vaihtuviin sijaishuoltopaikkoihin, kun sijaisvanhemmat eivät pärjää lapsen kanssa. Lasten elämästä saattavat puuttua hoiva ja huolenpito sekä päivittäiset rutiinit. (Salo & Flykt 2013, 204-205.)

Toisaalta Forrester ja Harwin (2011, 41–45,50) huomauttavat, ettei päihdeongelmaisten vanhempien kanssa elävä lapsi ole automaattisesti tuomittu yksilöllisiin tai sosiaalisiin ongelmiin. Lapset ovat aktiivisia toimijoita, eivät vain passiivisia uhreja. Monet löytävät keinoja pärjätä vaikeuksien keskellä ja toisaalta monissa perheissä, joissa vanhemmilla on päihteiden ongelmallista käyttöä, on joitain lasta suojaavia tekijöitä. Vaikutuksia lapsiin on haastavaa tutkia, sillä perheissä on usein muitakin ongelmia kuin päihteet. Kirjoittajat pohtivat, että vanhempien päihteidenkäyttö sinänsä ei vahingoita lapsia vaan käytön aiheuttamat ongelmat perhe-elämässä, esimerkiksi perheväkivalta ja jo edellä mainittu huolenpidon laiminlyönti. Vanhemman päihteidenkäytön vahingollisuus lapselle saattaa olla yhteydessä siihen, millä tavoin vanhempi päihtyneenä käyttäytyy; onko hän esimerkiksi väkivaltainen. Vanhemman käytös päihtyneenä voisi siis kirjoittajien mukaan olla yksi vahingollisilta vaikutuksilta suojaava tekijä.

Päihdeongelmaisen vanhemman kanssa eläminen aiheuttaa lapsille voimakkaita negatiivisia tunteita, etenkin pelkoa, vihaa ja häpeää. Lapsen pelko syntyy havainnosta, että vanhempi muuttuu tavallisesta ja tutusta ikään kuin joksikin ihan toiseksi. Lapsen tunteiden tarkastelua Itäpuisto (2008) pitää tärkeänä lapsen kokemusten ymmärtämiseksi ja koska tunteilla on suuri merkitys lapsen hyvinvoinnille. (Mts. 33–34.) Törmän (2011, 141–142) mukaan lapset näkevät alkoholismien uhkaavana vielä äitinsä raitistumisen jälkeenkin. Lapset saattavat pelätä menettävänsä juovan vanhempansa. Törmän tutkimukseensa

haastattelemat alkoholiriippuvuudesta toipuvat äidit olivat yhtäältä hyvin tietoisia siitä, että heidän juomisensa aiheutti haittaa heidän lapsilleen ja jätti lapsiin jälkensä. Toisaalta aihe on vaikea ja asia saatettiin Törmän mukaan työntää pois mielestä vielä pitkään raitistumisen jälkeenkin. (Mts. 135–136.) Oman juomisen merkitystä lapsille ei siis edes haluttu ajatella.

Huumeperheen lapsia tutkineen Hyytisen (2007, 31–32) mukaan huumeidenkäyttö, joka voitaisiin muuten määritellä melko ongelmattomaksi viihdekäytöksi, määrittyy päihdeongelmaksi, mikäli lapsille aiheutuu siitä haittaa. Ongelmallista käyttöä on siis sellainen, joka vaikuttaa vanhemmuuteen ja näkyy lapsen elämässä kasvatuksen ja huolenpidon heikentymisenä. Itäpuisto (2008) puolestaan muistuttaa, että lapset saattavat kokea vanhemman satunnaisenkin humaltumisen siten, että vanhemmalla on alkoholiongelma. Lapset saattavat olla hyvinkin herkkiä näkemään alkoholinkäytön ongelmallisena. Päihtyneen vanhemman käytös tuntuu lapsista usein epämiellyttävältä ja häiritsevältä. Kun lapsi kokee negatiivisia tunteita kuten pelkoa vanhemman muuttunutta käytöstä kohtaan, tulkitsee hän, että vanhemmalla on ongelma. (Itäpuisto 2008, 29–31). Myös huumeperheessä eläneet lapset oppivat Hyytisen (2007) mukaan tunnistamaan vanhempiansa erilaisia huumeidenkäytöstä ja vieroitusoireista johtuvia olotiloja. Lapset kehittävät selviytymisstrategioita. (Mts. 92.)

3. TUTKIMUKSELLISET VALINNAT

Metodologialla tarkoitetaan tutkijan tutkimuskohdetta, aineistonkeruumenetelmää sekä analyysimetodia koskevia valintoja. Metodit taas ovat spesifejä tutkimustekniikoita kuten haastatteleminen. (Silverman 2001, 4.) Aineiston analyysimetodi tulisi valita sen mukaan, mikä metodi sopii tutkimusongelman ratkaisemiseen. Tutkimusraportissa on hyvä pohtia myös menetelmään liittyviä ongelmia. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 34.) Aineistonkeruunäytteenä olen käyttänyt haastatteleminen. Haastatteluaineiston analyysimetodinä käytän diskurssianalyysiä, joka pohjautuu sosiaaliseen konstruktivismiin.

Tutkielmani tarkoituksena on selvittää puolistrukturoidun teemahaastattelun avulla hyvän vanhemmuuden rakentumista päihdeongelman eri vaiheissa. Haastattelujen kohdejoukkona ovat Päihdepalvelusäätiö Sovatekin asiakkaana olevat päihdeongelmaiset henkilöt, joilla on lapsia. Sovatek-äätiö on psykososiaaliseen kuntoutukseen erikoistunut organisaatio, joka keskittyy päihde- ja mielenterveyshaittojen ehkäisyyn ja hoitoon sekä työllistymisen edistämiseen. Sovatekin Jyväskylän toimipisteessä palveluina ovat esimerkiksi päihdekatkaisu, ryhmätoiminta sekä yksilökäynnit päihdetyöntekijällä. (Sovatek 2016.) Haastateltavat ovat päihdekuntoutujia ja haastatteluun ilmoittautuneina erityisen kiinnostuneita pohtimaan vanhemmuuttaan. Haastateltavat eivät edusta päihdeongelmaisten vanhempien joukkoa yleensä. Haastateltavien kesken on suuria eroja siinä, minkälaisessa vaiheessa päihderiippuvuudesta toipumistaan he ovat, minkä ikäisiä heidän lapsensa ovat ja asuvatko haastateltavat lastensa kanssa vai eivät. Kaikki vanhemmat kertoivat haastattelussa olleensa jonkin aikaa käyttämättä päihteitä.

3.1. Haastattelututkimus

Haastatteleminen on Holsteinin ja Gubriummin mukaan (1997, 113) tapa kerätä empiiristä tietoa sosiaalisesta ympäristöstä pyytämällä ihmisiä kertomaan elämästään. Haastattelu sopii Virokannaksen (2013a, 83,85) mielestä tilanteisiin, joissa ollaan kiinnostuneita ihmisten kokemuksista ja siitä, miten ihmiset itse niitä määrittävät. Haastatteluilla ei tavoitella yleistettävää tietoa esimerkiksi kaikista päihdeongelmaisista vanhemmista. Haastattelua käytetään aineistonkeruumenetelmänä myös tutkittaessa aiheita, joita

koskevaa tutkimusta ei ole muutoin saatavilla. Vastaja asettuu haastattelussa Bakerin (1997, 136) mukaan oman sisäisen maailmansa ja ulkoisen tilanteensa todistajaksi, joka antaa lausuntonsa omista kokemuksistaan.

Holstein ja Gubrium (1997, 114–117, 121–123) kannustavat ottamaan aktiivisen näkökulman ja tiedostamaan niin haastattelijoiden kuin haastateltavienkin roolin tiedon tuottamisessa. Sosiaalisessa konstruktivismissa tiedontuotannon prosessi nähdään yhtä merkityksellisenä kuin haastattelussa tuotetut merkitykset. Todellisuus rakentuu tilanteittaisesti. Merkitysten tuottamisen prosessi alkaa tutkimusaiheen valinnasta ja jatkuu haastateltavien valinnalla, haastattelussa kysymällä ja vastaamalla sekä lopulta vastausten tulkinnalla. Haastattelututkimus on siis haastattelijan ja haastateltavan yhteinen merkitysten tuottamisen projekti. Holstein ja Gubrium huomauttavat, että toisinaan sosiaalisessa konstruktivismissa tiedontuotannon prosessi saa enemmän huomiota kuin sisältökysymykset, eletyt kokemukset. Kirjoittajat haluavatkin luoda tasapainon näiden kahden kiinnostuksen painopisteen välille. Haastateltava on subjekti, joka haastattelijan kysymyksiin vastatessaan muuntaa aktuaalisia kokemuksiaan lisäten, poistaen ja muuntaen. Hän paloittelee ja kokoaa kokemuksiaan ennen haastateltavan rooliin astumistaan, haastateltavana ollessaan ja sen jälkeen. Haastatteluvastausten totuusarvoa ei voida verrata objektiiviseen tietoon.

Keskeistä on haastatteluissa tapahtuva merkitysten tuottaminen. Tutkimuksen kiinnostus kohdistuu pääasiassa siihen, *miten* ja *mitä* aktiivinen haastateltava yhteistyössä aktiivisen haastattelijan kanssa tuottaa kokemuksistaan meneillään olevassa tulkintoja tuottavassa tilanteessa. (Holstein & Gubrium 1997, 117.) Mitä-kysymys voi liittyä esimerkiksi identiteettiin kun taas miten-kysymys viittaa merkityksen rakenteistumisprosessiin haastattelutilanteessa. Myös Virokannas (2004, 7) ymmärtää haastattelutilanteen vuorovaikutuksellisenä prosessina, jonka haastattelijan ja vastaja tuottavat yhdessä. Virokannas (2013a, 86) näkee, että haastateltavan tapa ymmärtää ja tulkita haastattelijan esittämiä kysymyksiä voi olla tutkimuksellisesti mielenkiintoista. Haastattelijan antamat vastaukset riippuvat siis haastattelutilanteesta, aktuaaliset kokemukset eritellään, kootaan yhteen ja tuotetaan puheena eri tavoin eri tilanteissa. Muistikaan ei ole aukoton, ihminen muuntaa kokemuksista syntyneitä muistojaan jatkuvasti tiedostamattaan. Päihderiippuvaisia haastatelllessani olen saanut kuulla useampaan kertaan toteamuksen, että

vanhempi ei muista tarkasti, miten on kokenut oman lapsensa syntymän tai lapsensa varhaisvuodet vanhemman oltua tuona aikana melkein jatkuvasti päihtyneenä.

Haastateltava kertoo kokemuksistaan ja määrittelee itsensä eri tavoin eri ihmisille (esim. Virokannas 2013a, 86). Kun haastattelijana on sosiaalityön opiskelija ja haastattelu tapahtuu päihdepalvelusäätiön tiloissa, saattaa haastateltava tuottaa erilaista elämäntarinaa ja määrittää itsensä eri tavoin vanhempana kuin esimerkiksi vertaistukiryhmässä puhuessaan. Hirsjärven ja Hurmeen (2011) mukaan tutkija on yksi tutkimusvälineistä ja hänen on tunnistettava oma osuutensa tutkimusprosessissa. Haastattelijan läsnäolo heijastuu haastatteluvastauksissa. (Mts. 18,49.) Haastateltavat jatkuvasti tarkkailevat itseään suhteessa heitä haastattelevaan henkilöön (Holstein & Gubrium 1997, 122). Molemmat osapuolet, niin haastattelija kuin haastateltavakin, osallistuvat tiedon tuottamiseen (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 12; Silverman 2001, 86–87).

Haastateltavat omalta osaltaan auttavat tutkijaa kiinnittämään huomiota aihepiireihin, joista tutkijalla ei alun perin ollut käsitystä. Haastateltavan kokemukset ja näkemykset saavat muotonsa haastattelijan avustamana. (Virokannas 2013a, 86,89.) Haastatteluprosessissa ei ole kyse tiedon keräämisestä vaan tiedon tuottamisesta (Baker 1997, 131). Vaikka haastattelija vaikuttaisi puhuvan haastattelutilanteessa hyvin vähän, on haastattelu aina vahvasti interaktiota haastattelijan ja vastaajan välillä. Haastattelija tekee tulkintaa vastaajan puheesta jatkuvasti haastattelun aikana ja ohjaa siten vastaajan puhetta (mts. 142).

Haastatteluissa kuten vuorovaikutustilanteissa muutoinkin vallitsee tietynlainen selontekovelvollisuus. Yleiset moraalikäsitteet ohjaavat haastateltavan puhetta. Kertoessaan yleisesti paheksuttuna pidetystä käytöksestään, haastateltava saattaa kokea tarvetta selitellä tekemisiään. (Virokannas 2013a, 87; Silverman 2001, 105–106.) Haastatteluvastaukset eivät ole suoraviivaisia etenkin, jos keskusteltavana oleva aihe on sensitiivinen. Puhe kuvailee tilanteita pyrkien esittämään puhujan moraalisesti riittävänä. (Slembrouck & Hall 2003, 45.) Haastateltavat käyttävät ympäröivän kulttuurin resursseja rakentaessaan haastatteluvastauksiaan, tarinoitaan. Haastateltavat saattavat käyttää konventionaalisia, kulttuurisia tarinoita rakentaessaan omaa tarinaansa tilanteeseen sopivaksi. Haastateltavien puhetta ei arvioida totena tai valheena vaan sosiaalisen

konstruktivismiin mukaisesti huomio on siinä, millä tavoin haastateltavat tuottavat tarinoitaan. (Silverman 2001, 100,106.)

3.2. Haastattelujen toteutus

Valittuani tutkimusaiheeksi päihdeongelmasta kuntoutuvien vanhempien kokemukset oli selvää, että keräisin aineiston haastattelemalla. Valmista aineistoa ei ollut käytettävissä ja katsoin, että haastattelemalla pääsisin lähimmäksi päihdekuntoutujien ajatuksia vanhemmuudesta. Kätevimmäksi tavaksi löytää riittävän monta päihdekuntoutujaa haastateltavaksi näin yhteistyön Päihdepalvelusäätiö Sovatekin kanssa. Keskustelin tutkimusaiheestani Sovatekin päihdetyöntekijöiden kanssa ja sain heiltä hyviä kommentteja haastattelurungon teemoista. Saatuani tutkimusluvan, hankin haastateltavia haastattelupyynnöllä, jonka laatimisessa otin mallia Pirskasen (2011) väitöskirjassaan käyttämästä haastattelukutsusta. Haastattelupyynnöllä voi olla suuri merkitys siihen, miten monta haastateltavaa tutkija löytää, joten pyyntö on kirjoitettava ajatuksella (ks. mts. 60).

Sovatekin työntekijät jakoivat yhden A4:n kokoista pyyntöä omille asiakkailleen, joilla on lapsia. Työntekijät myös arvioivat sitä, ketkä heidän asiakkaistaan olisivat sellaisessa vaiheessa päihdekuntoutumistaan, että haastatteluun osallistuminen voisi onnistua. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa haastattelujen määrä on Silvermanin (2001) mukaan usein varsin pieni. Reliabiliteetin sijaan ollaan kiinnostuneita autenttisuudesta. (Mts. 13.) Pro gradu -tutkielmissa haastatteluiden määrät ovat hyvin pieniä, usein alle 10 haastattelua (Virokannas 2013a, 85). Suunnittelin jatkavani haastattelujen tekemistä, kunnes alkaisi tuntua siltä, että uutta tietoa saavuttaakseni uusia haastatteluja ei enää tarvittaisi. Hirsjärvi ja Hurme (2001, 60) kutsuvat saturaatioksi haastatteluiden määrää, jonka jälkeen haastattelut eivät tarjoa mitään olennaisesti uutta tietoa.

Tein 10 haastattelua, mutta kahdella haastateltavista päihdeidenkäyttö oli muodostunut ongelmalliseksi vasta pitkän aikaa sen jälkeen, kun heidän lapsensa olivat jo muuttaneet pois kotoa, joten heidän kokemuksensa päihdeongelman ja vanhemmuuden yhdistämisestä poikkesivat vahvasti muista haastatelluista. Näitä kahta haastattelua käytin aineistona osittain. Pro gradu -työhön riittävä määrä haastateltavia ilmoitautui noin kahden

kuukauden aikana ja enemmänkin haastateltavia olisi ollut saatavilla. Koska haastateltavat olivat niin innokkaita osallistumaan tutkimushaastatteluun, ovat he kenties keskivertoa avoimempia ja halukkaampia puhumaan asioistaan. Suurin osa haastateltavista olikin erittäin puheliaita. Osa haastateltavista piti haastattelua hyvänä, kenties jopa terapeuttisena (vrt. Törmä 2011, 52), keinona saada kertoa tarinansa jollekulle tai saada pohtia vanhemmuutta jonkun kanssa, joka ei jaa ohjeita tai tuomitse vaan kuuntelee ja pyrkii ymmärtämään (Slembrouck & Hall 2003, 46).

Kymmenestä haastateltavasta puolet oli miehiä ja puolet naisia. Pösö (2003, 162–163) muistuttaa, että haastattelijan sukupuolella on merkitystä tiedon tuotannolle haastattelussa, mutta haastattelun teema määrittää haastattelijan ja haastateltavan suhdetta ehkäpä vielä enemmän. Haastattelijana olin tietoinen oman sukupuoleni merkityksellisyydestä tilanteessa, mutta en silti huomannut sukupuolella olevan erityistä merkitystä tiedon tuottamisessa. Iältään haastateltavat olivat 30–72-vuotiaita. Heillä oli yhdestä neljään lasta. Lapsista nuorin oli neljävuotias ja vanhimmat jo 40–50-vuotiaita. Iäkkäämpien haastateltavien mukaan ottamista perustelen sillä, että vanhemmuus jatkuu lasten aikuistuesssa. Vanhemmuus, isyys tai äitiys ei pääty.

Erilaisissa vanhemmuuden vaiheissa olevat haastateltavat monipuolistavat ja laajentavat sitä, millä tavoin vanhemmuus ja vanhemman rooli tutkielmassa merkityksellistyvät. Haastatteluhetkellä yhden haastateltavan lapset olivat huostaan otettuina, yhden luona lapsi asui vuoroviikoin, yksi oli lastaan säännöllisesti tapaava etävanhempi, neljän haastateltavan lapset olivat jo muuttaneet omilleen asumaan ja kolme haastateltavista oli lastensa lähivanhempia. Haastateltavat olivat toipumassa päihdeongelmastaan ja olivat olleet kahdesta kuukaudesta yhdeksään vuoteen käyttämättä alkoholia ja/tai huumeita, yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta. Yksi haastateltavista pyrki kohtuukäyttöön ja kertoi juovansa muutaman kerran vuodessa yhden lasillisen viiniä. Haastateltavista kaksi kertoi käyttäneensä alkoholin lisäksi laittomia huumeita, loput kahdeksan kertoivat käyttäneensä lähinnä alkoholia. Yksi haastateltavista korosti, että hänellä ei ole diagnoosia riippuvuudesta vaan hän kuvaili ongelmallisen juomisen olleen seurausta vaikeasta elämäntilanteesta.

Tässä tutkielmassa päihdeongelman ovat määritelleet tutkimuskohteena olevat vanhemmat itse haastattelutilanteessa. Päihteiden ongelmallinen käyttö määrittyy hyvin pitkälti sen

mukaan, minkäläistä päihteidenkäyttöä haastateltavat ovat pitäneet ongelmallisena lasten näkökulmasta. Päihteidenkäytöstä on tullut ongelma usein siinä vaiheessa, kun käyttö on aiheuttanut haastateltavien oman määritelmän mukaan haittaa perhe-elämälle, lapsille, vanhemmuudelle. Suurin osa haastateltavista kävi haastatteluhetkellä yksilökäynneillä Sovatekin päihdetyöntekijän luona. Suuri osa heistä osallistui lisäksi ryhmätoimintaan. Osa kävi AA-ryhmässä. Pidempään päihteitä käyttämättä olleet vastaajat pohtivat päihteidenkäyttöään ja sen merkitystä vanhemmuudelle monipuolisemmin kuin ne, jotka olivat olleet käyttämättä vasta kuukausia (vrt. Virokannas 2013b, 56–57). Kaksi haastatelluista naisista kertoi tulleen toistuvasti entisen puolisonsa pahoinpitelemiksi. Useimmat haastatelluista kertoivat ainakin toisen vanhempansa alkoholinkäytön olleen ongelmallista.

Haastattelut toteutin Sovatekin tiloissa turvallisuussyistä ja haastateltavien anonymiteetin suojaamiseksi. Sovatek oli kaikille haastateltaville tuttu paikka, jonne haastattelut oli helppo sopia. Päihdepalvelun tila haastattelun toteuttamispaikkana asettaa haastattelutilanteen tietynlaiseen kontekstiin. Haastateltavien puheeseen on kenties vaikuttanut se, minkäläistä apua ja tukea he ovat mahdollisesti paikasta aikaisemmin saaneet tai millä tavoin he ovat tottuneet päihdetyöntekijöiden kanssa keskustelemaan. Haastattelu saattaa muodostua erilaiseksi riippuen siitä, millaisessa paikassa haastattelu toteutetaan. Tutkimushaastattelu sinänsä on omanlaisensa konteksti keskustelulle (Virokannas 2013b, 55). Päihdetutkimuksessa hankaluutta tutkijalle tuottaa se, että haastateltavat saattavat jättää saapumatta paikalle (ks. Pirskanen 2011, 61), mikä usein hankaloittaa aihepiirin tutkimista. Yhden haastattelun jouduin sopimaan kahteen kertaan haastateltavan unohdettua haastattelun kokonaan, toisella kerrallakaan hän ei muistanut, mutta tuli paikalle soittaessani hänelle. Muut haastattelut sujuivat tältä osin ongelmitta, mikä saattoi johtua siitä, että haastateltavat olivat tottuneet asioimaan Sovatekillä ja heidän päihdeongelmansa ei ollut haastatteluhetkellä akuutti.

Haasteita haastattelutilanteessa aiheutti joidenkin haastateltavien vaikeus muistaa, mihin kysymykseen he olivat vastaamassa. Heidän puheensa saattoi poukkoilla aiheesta toiseen ja välillä kuulosti siltä, kuin he eivät olisi vastaamassa ollenkaan siihen kysymykseen, jonka olin juuri esittänyt. Kaksi haastateltavista kommentoi itsekkin tapaansa rönsyillä aiheesta toiseen ja unohtaa, mistä oltiin puhumassa. Aiheen vierestä vastaamisessa oli

tosin se hyvä puoli, että haastateltavien elämäntarinat kaikkine iloineen ja ongelmineen avautuivat minulle paremmin, kun ei keskitytty vain pääasiaan. Haastateltavilla päihderiippuvuus saattoi olla vain yksi ongelma muiden joukossa. Vastaajat kertoivat peli- ja seksiriippuvuuksistaan, väkivallasta niin tekijän kuin uhrinkin roolista katsottuna, rikollisuudesta sekä rankoista lapsuuskokemuksista. Kaksi vastaajista kuvaili sitä, millä tavoin kokivat päihdeongelman vaikuttaneen isovanhemmuuteensa. Joukossa oli muutama haastateltava, jotka eivät juurikaan kuvailleet muita merkittäviä ongelmia elämässään kuin päihdeongelmaa.

Toteutin haastattelut teemahaastattelurungolla, johon olin jättänyt jonkin verran tilaa tarkentaville lisäkysymyksille. Teemahaastattelussa kaikkien haastateltavien kanssa käydään läpi samat teemat, mutta teemojen sisällä esitettävät kysymykset ja kysymysten muotoilut voivat vaihdella eri haastatteluissa (Hirsjärvi & Hurme 2001, 48). Haastattelija pyrkii saamaan selville, millä tavoin jonkin objektin tai asiantilan merkitykset rakentuvat haastattelussa (mts. 49). Haastattelu voidaan nähdä draamana, jossa on aihe tai aiheita, tunnistettavat roolit sekä keskustelun malli. Siinä on myös kehittyvä juoni, tuotanto on spontaani, mutta haastattelijan strukturoima. (Holstein & Gubrium 1997, 123.)

Äänitin haastattelut ja kävin läpi lähes samat teemat jokaisen haastateltavan kanssa. Lähtökohtana haastatteluissa oli varsin väljä haastattelurunko, jossa oli vain noin seitsemän teemaa. Haastattelun aluksi kysyin haastateltavan taustatiedot kuten iän, yleisen elämäntilanteen ja sen hetkiset perhesuhteet. Haastattelun varsinaisia teemoja olivat lapsuuden perhe ja omat vanhemmat, päihteidenkäyttöhistoria, vanhemmuus, vanhemman käsitys lapsen näkökulmasta vanhemman päihdeongelmaan, päihderiippuvuudesta kuntoutuminen ja miten päihdehuollossa on huomioitu haastateltavan vanhemmuus sekä odotukset tulevaisuudelta. Annettujen teemojen lisäksi haastateltavat saivat tuoda vapaasti esille muita omaan henkilöhistoriaansa, vanhemmuuteensa tai päihdeongelmaansa liittyviä asioita.

Hirsjärven ja Hurmeen (2001, 67) mielestä haastattelun teemojen tulisi olla sen verran väljiä, että tutkittavan ilmiön moninaisuus voi haastatteluissa paljastua. Haastattelukysymysten olisi hyvä olla avoimia (mt). Tavoitteena on saada käsitys ihmisten kokemuksista ja tähän tavoitteeseen ajatellaan päästävän paremmin avoimilla kysymyksillä (Silverman 2001, 13). Aktiivinen haastattelija aktivoi haastateltavan narratiivin tuotannon.

Haastattelija voi kannustaa vastaajaa ottamaan eri positioita ja siten pohtimaan erilaisia näkökulmia haastattelun aiheisiin. (Holstein & Gubrium 1997, 125.)

Haastattelurunko muuttui hieman ensimmäisten kolmen haastattelun jälkeen. Lisäsin runkoon tarkentavia kysymyksiä sekä uusia teemoja. Alkuperäiseen haastattelurunkoon en ollut rojhennut sisällyttää esimerkiksi lapsen näkökulmaa vanhemman päihdeongelmaan eli miten haastateltavat ajattelivat päihdeongelmansa vaikuttaneen lapsiinsa. Ensimmäinen haastateltava nosti itse aiheen esille kysyessäni haastattelun lopussa, olisiko hänellä jotain lisättävää. Lisäsin sen jälkeen teeman haastattelurunkoon enkä huomannut haastateltavien hätkähtävän tuota tai mitään muutakaan teemaa. Ensimmäisten kolmen haastattelun ajan opettelin haastattelijan tehtävää ja kenties arastelin vielä hankalista ja henkilökohtaisiksi koetuista aiheista suoraan kysymistä.

Haastateltavat kertoivat vanhemmuuden kokemuksistaan, päihdeongelmastaan ja kuntoutumisestaan hyvin avoimesti. Eroa oli lähinnä siinä, kuinka puheliaita he olivat ja kuinka yksityiskohtaisesti he vastasivat kysymyksiini. Haastateltavien avoimuuden ja mutkattomuuden rohkaisemana aloin kysellä yhä tarkemmin mahdollisesti syyllisyyden tunteitakin herättävistä teemoista. Osa haastateltavista kertoi varsin yksityiskohtaisesti elämäntarinansa. Yksi haastateltava taas halusi pohtia syvällisesti päihderiippuvuuden ja päihdeongelman eroa ja niiden syntymekanismia yleisellä tasolla. Tiedostin, että haastateltavien tilanteet olivat haastatteluhetkellä keskenään hyvin erilaisia, mitä tulee päihdeongelmaan ja siihen, millaisena kukin vanhemmuuden koki tai haastattelutilanteessa merkityksellisti. Kiinnitin huomiota myös siihen, mitkä asiat haastateltavat kokivat positiivisina vanhemmuudessaan (vrt. Aaltonen 2002, 154–155).

Haastattelutilanteissa pyrin esiintymään tyynen rauhallisena, mutta aktiivisesti kuuntelevana. Koetin tietoisesti olla hätkähtämättä tarpeettomasti siitä, mitä vastaajat kertoivat. Huomioin myös oman asentoni ja pyrin asettautumaan haastattelijan tuoliini vastaanottavaisen näköisenä. En esimerkiksi pitänyt käsiäni puuskassa, mikä voidaan tulkita torjuvaksi eleeksi. Annoin haastateltaville paljon tilaa ja vältin keskeyttämästä heidän puhettaan. Tämän vuoksi vastaajien puheenvuorot olivat välillä varsin pitkiä ja polveilivat toisinaan ohi aiheen. Tavoitteenani oli suhtautua mahdollisimman objektiivisesti ja neutraalisti vastaajiin ja heidän kertomaansa. Sain huomata, etten onnistunut kaikissa tavoitteissani.

Molemmat keskustelukumppanit sekä haastattelija että haastateltava, ovat tietoisia haastateltavan – päihdeongelmaisen vanhemman – epäilyksen alaiseksi asetetusta identiteetistä (Slembrouck & Hall 2003, 46). Kysellessäni vanhempien näkemyksiä siitä, miten heidän päihdeongelmaansa oli heidän mielestään vaikuttanut heidän lapsiinsa, olin huomaamattani varustautunut tieteellisellä tiedolla aiheesta. Pari haastateltavaa oli aluksi sitä mieltä, ettei heidän päihdeongelmallaan ollut ollut vaikutusta heidän lapsiinsa. Tässä kohtaa huomasin, että sivusin aihetta tarkoituksellisesti useamman kerran haastattelun aikana, kunnes vastaajat lopulta luettelivat joitakin mahdollisia vaikutuksia lapsissaan. Näin konkreettisesti tuotimme haastateltavan kanssa yhdessä merkityksiä sille, miten aikuisen päihdeongelma oli vaikuttanut lapsiin. Jos olisin tyytynyt ensimmäiseen aihetta koskevaan vastaukseen, olisi osa pohdinnasta jäänyt kokonaan käymättä ja tuloksena olisi kenties ollut, että haastateltavien mielestä heidän päihdeongelmallaan ei ollut vaikutusta heidän lapsiinsa.

Haastattelut kestivät noin yhdestä kahteen tuntia riippuen siitä, miten monisanaisesti haastateltavat kysymyksiini vastasivat. Eräs vastaaja puhui puoli tuntia ilman taukoa, kun kysyin hänen päihdeidenkäyttöhistoriastaan. Kyseinen haastattelu kestitkin kaksi ja puoli tuntia. Aineistonkeruun aikana pidin haastattelupäiväkirjaa, johon merkitsin haastattelun ajankohdan, miten haastattelu oli sujunut sekä mitkä asiat haastattelusta jäivät päällimmäisinä mieleeni. Litteroin äänitteet, mutten merkinnyt esim. puheen välisten taukojen pituuksia tai jokaista ynähdystä. Naurun, naurahdukset ja erityisen pitkät, yli 5 sekunnin mittaiset tauot merkitsin hiljaisuuksina. Litteroinnin tarkkuus on riippuvaista aineiston analysointimetodologiasta. Tässä työssä tarkka litterointi ei ollut tarpeellista. Litterointi voidaan nähdä analyysin ensimmäiseksi vaiheeksi, sillä kuunnellessani haastattelupuhetta nousi vastauksista esille tärkeitä teemoja. Litterointi on tärkeä tapa tutustua aineistoon ja aloittaa alustava teemoittelu.

3.3. Diskurssianalyttinen aineiston lukutapa

Kaikki sosiaalinen kanssakäyminen voidaan ymmärtää diskurssina ja sosiaalitieteiden aineistot ovat lähtökohtaisesti lähes aina diskursiivisia (Wetherell & Taylor & Yates 2001, 4). Diskurssianalyysissä kielenkäyttö ymmärretään tekemisenä, joka rakentaa, uusintaa ja

muuttaa sosiaalista todellisuutta (Hirsjärvi & Hurme 2001, 51). Teksti tai puhe otetaan tutkimuskohteeksi sellaisenaan, sen takaa ei yritetä etsiä todellisuutta. Ihmisten käyttämä kieli ja ihmisten välinen vuorovaikutus nähdään tutkimisen arvoisiksi sellaisinaan. Diskurssilla voidaan tarkoittaa esim. tiettyä merkityssuhteiden kokonaisuutta, joka rakentaa sosiaalista todellisuutta. Konkreettisesti vuorovaikutustilanteessa ajatellaan olevan läsnä yhteiskunnallisia instituutioita, toimijat saattavat kantaa näiden instituutioiden rooleja. (Suoninen 2002, 17–38.) Tutkimuksen olennaiset jäsenyydet rakennetaan aineistosta lähtien. Tutkimuksen kohteena ovat kielelliset prosessit ja niiden tuotokset, joissa sosiaalinen todellisuus rakentuu. Myös tutkimuksen tekijä luo omalta osaltaan sosiaalista todellisuutta. (Jokinen 2002, 39–41.)

Diskurssianalyysissä ollaan kiinnostuneita kulttuurisista merkityksistä, jotka rakentuvat ihmisten keskinäisessä toiminnassa, käyttöyhteyksissään. Diskurssianalyysin käyttäjän on pohdittava sitä, kuinka paljon hän painottaa tilanteittaisuutta eli merkitysten tuottamisen paikallisia prosesseja ja kuinka paljon taas kulttuurista merkitysten jatkumoa, joka on yhteydessä laajempiin kulttuurisiin merkityksiin. Mikäli tutkimuksen keskeinen mielenkiinto on tilanteessa, voidaan olla hyvin avoimia aineistolle ja sieltä esiin nouseville asioille eikä aineistoa kontekstualisoida välttämättä vahvasti ennen aineiston analyysiä. Toisenlainen tapa taas on kontekstualisoida analysoitava aineisto osaksi laajempaa kokonaisuutta. Kulttuurisuus voidaan sulkea tarkastelun ulkopuolelle analyysivaiheessa, jolloin huomio on tilanteittaisuudessa. Kulttuurisiin, laajempiin kokonaisuuksiin voidaan palata johtopäätöksissä. (Jokinen & Juhila 2002, 54–62.) Omassa analyysissäni kontekstualisoin aineiston osaksi päihdeongelmaisten henkilöiden vanhemmuudesta sekä yleisempää vanhemmuudesta käytävää tieteellistä keskustelua, mutta analyysivaiheessa konteksti on pääasiassa tarkastelun ulkopuolella ja siihen palataan johtopäätöksissä.

Diskurssianalyysissä ollaan kiinnostuneita merkityksistä, joita tilanteet ja kokemukset toimijoille tuottavat (Wetherell ym. 2001, 1–3). Merkityksiä korostava diskurssianalyysi on kiinnostunut sisällöistä ja tutkimuskysymykset ovat mitä–muotoisia. Merkitysten tuottamisen tavoista kiinnostunut taas kysyy miten–muotoisia kysymyksiä ja kiinnittää huomiota siihen, millaisia kielellisiä keinoja käyttämällä ihmiset tuottavat merkityksiä. (Jokinen & Juhila 2002, 66, 75.) Tässä tutkielmassa painoarvo on merkitysten sisällöissä eli siinä, millaisia merkityksiä omalle vanhemmuudelleen haastateltavat antavat.

Diskurssianalyttisen lukutavan avulla aineistosta tulkitaan kielenkäytössä jatkuvasti uusiutuvia ja rakentuvia merkityssystemejä. Identiteetti on yleinen diskurssianalyttisen tutkimuksen kohde. Ihmiset rakentavat itsestään ja toisistaan määrittelyjä, jotka ovat tilanteittain vaihtelevia ja moninaisia. Identiteetti ei ole pysyvä ominaisuus vaan kielenkäyttöön sidottu ja vuorovaikutustilanteissa rakentuva asia. (Jokinen & Juhila 2002, 67–68,75.) Haastateltavat rakentavat ja uudelleen rakentavat identiteettejä haastattelun aikana (Silverman 2001, 104).

Aineistosta etsitään toistuvia kuvioita ja järjestystä. Jokainen diskurssianalyysiä käyttävä tutkija omalta osaltaan laajentaa ja muuntaa aiempia luokittelun, tunnistamisen sekä teoretisoinnin tapoja (Wetherell 2001, 5–6). Holstein ja Gubrium (1997, 127) pitävät tärkeänä merkitysten tuottamisen prosessin dokumentoimista tutkimusraportissa tuomalla esiin ja referoimalla haastattelupuhetta. Aineiston analysoija kuvaa diskursiivisia toimintoja, joiden kautta haastateltavat ovat tuottaneet merkityksiä. Tutkimuksen lukijalle tulisi näyttää yhtä lailla miten merkitykset on tuotettu kuin se, mitä merkityksiä haastatteluissa on tuotettu. Aineisto-otteista tutkielman lukija voi todentaa merkitysten tuottamisen prosessia. Aineisto-otteet ovat tästä syystä melko pitkiä, yksittäisiä lauseita ei voida erottaa asiayhteydestään kadottamatta jotain olennaista prosessin kuvauksesta.

Vaikka analysoin hyvän vanhemmuuden rakentumista haastattelupuheessa, en ota kantaa siihen, ovatko haastateltavat hyviä vanhempia. Aineiston analysoinnissa päämääränä ei ole saada selville haastateltavien sisäisiä uskomuksia tai tietoja tai etsiä todellisia kuvauksia sosiaalisista tilanteista. Kyse on siitä, miten analysoija kykenee tulkitsemaan haastattelijan ja haastateltavan yhdessä tuottamia, sisäisille tai ulkoisille seikoille annettuja merkityksiä. Haastattelijan esittämiä kysymyksiä ei voida käsitellä ainoastaan neutraaleina kutsuina puhumiseen vaan kysymykset muokkaavat sitä miten ja minkä kategorian jäsenenä puhuja vastaa. (Baker 1997, 131-132.)

Olen tarkastellut aineistosta, miten haastateltavat määrittelevät omaa vanhemmuuttaan päihdeongelman eri vaiheissa päihteenkäytön muuttuessa ongelmalliseksi, päihdeongelman aikana, päihdekuntoutuksessa, päihteenkäytön lopettamisen aikoihin ja lopuksi aikana, jolloin päihteenkäyttö on lopetettu. Olen tulkinnut aineistosta

diskurssianalyttisesti, minkälaisia hyvän vanhemmuuden merkityksiä haastateltavat ovat tuottaneet. Yhtenä osana päihdeongelman eri vaiheita tarkastelen myös minkälaisen merkityksen haastateltavat tuottavat vanhemmuudelle päihdeongelmasta toipumisessaan.

Analyysiprosessin ensimmäisessä vaiheessa olen haastatteluäänitteiden litteroimisen yhteydessä tehnyt alustavia huomioita aineiston sisällöstä ja haastattelupuheesta toistuvista teemoista. Tämän jälkeen olen käynyt läpi kaikki kymmenen haastattelua ja ottanut tarkasteluun vanhemmuutta käsittelevät kohdat. Vanhemmuutta käsittelevät tekstikatkelmat olen jaotellut päihdeongelman eri vaiheita kuvaavien otsakkeiden alle alkaen päihdeongelman muodostumisesta ja päättyen aikaan, jolloin päihteidenkäyttö on lopetettu. Näin haastattelupuhe on jaoteltu kronologisesti päihdeongelman kaaren mukaisesti. Ne kohdat tekstistä, jotka eivät käsittele vanhemmuutta ovat jääneet varsinaisen analyysin ulkopuolelle, mutta olen saanut niistä taustatietoja esimerkiksi siitä, mitä päihteitä haastateltava on käyttänyt ja kuinka kauan hän on haastatteluhetkellä ollut käyttämättä päihteitä. Päihdeongelman ja toipumisen eri vaiheisiin jaottelun jälkeen olen poiminut tarkempaan analyysiin katkelmia, joissa haastateltavat selkeästi puhuvat vanhemmuudesta. Olen pyrkinyt nostamaan esille aineiston tyypillisintä puhetta huomioiden myös vastausten monipuolisuuden/erot.

Päihdeongelman eri vaiheisiin jaotelluista aineisto-otteista olen tulkinnut, minkälaisena vanhemmuus otteessa näyttäytyy. Olen etsinyt otteista vanhemmuutta keskeisesti määrittävän ydinkäsitteen. Tämän vaiheen jälkeen olen koonnut läheisesti toisiinsa liittyviä määrittäviä yhteisten otsakkeiden alle. Päihdeongelman eri vaiheissa olen etsinyt otteista hieman erilaisia asioita. Päihteidenkäytön ongelmalliseksi muuttumista käsittelevää vaihetta koskevista otteista olen tarkastellut alkoholinkäytön selitysmalleja vanhemmuuden näkökulmasta. Päihteidenkäytön lopettamisvaihetta kuvaavista otteista olen tulkinnut sitä, missä määrin lapset näyttäytyvät motivaatiotekijänä käytön lopettamiselle. Vanhemmuutta päihteidenkäyttöaikana ja toisaalta päihteidenkäytön lopettamisen jälkeen olen analysoinut vanhemmuusidentiteetteinä. Aineisto on kohta kohdalta ohjannut sitä, millä tavoin analyysiä on tehty ja sitä, mitä otteista on etsitty. Aineistosta nousi selkeästi esille hyvän vanhemmuuden tuottaminen, joten tarkastelin jokaisesta otteesta, millä tavoin niissä on tuotu esille hyvää vanhemmuutta.

3.4. Tutkimuseettiset kysymykset

Perhesuhteita ja vanhemmuutta tutkitaan ja käytäntöjä ohjaavat Pösön (2008) mukaan käsitykset siitä, mikä on odotettavaa, toivottavaa ja tavanomaista perhesuhteissa. Tällaisen käsityksen saaminen edellyttää toivottavan ja ei-toivottavan rajan määrittelyä ja tunnistamista. Pösö näkee eettisten ratkaisujen kietoutuvan tutkimuksen teoreettisiin ja metodisiin ratkaisuihin sekä siihen, millaisia aiheita otetaan tutkittaviksi. Pösö nimittää kiistanalaisiksi perhesuhteiksi kulttuurissa ja yhteiskunnassa vallitsevia odotuksia, normeja ja sääntöjä rikkovat perhesuhteet. Niiden tutkimisessa moraaliset kysymykset korostuvat. Moraalilla saatetaan perustella tietynlaisten aineistojen tai tutkimustraditioiden käyttöä. Sosiaalityeiden yhdeksi tehtäväksi nähdään ”äänen antaminen” ihmisille, joiden kokemukset tai intressit eivät muutoin tule kuuluviin. (Mts. 93,95.)

Omassa tutkielmassani lähtökohtana on nimenomaan antaa ääni vanhemmille, joilla on päihdeongelma. Perusteluni aiheen valintaan kietoutuu tiiviisti etiikkaan. Pösö (2008) huomauttaa, että tiedon saaminen ongelmallisista perhesuhteista on monin tavoin välittyntä. Kulttuuriset konventiot ohjaavat tutkimisen tapaa ilman, että tutkija edes huomaa sitä. Kiistanalaisia perhesuhteita – kuten päihdeongelmaisten vanhemmuutta – tutkitaan ennakoasenteiden kautta. (Mts. 101,103-104.)

Pösö (2008) kiinnittää huomiota siihen, miten nykyisin tutkijan pitää jo tutkimuksen suunnitteluvaiheessa pystyä osoittamaan etukäteen, mitkä asiat tulevat olemaan eettisesti oleellisia ja tutkijan pitää pystyä myös kertomaan, kuinka hän aikoo eettisesti ongelmalliset kysymykset ratkaista. Tällöin tutkimusprosessissa esiin nousevat eettiset kysymykset jäävät vähemmälle huomiolle ja ratkaisut tehdään tutkimuksen yleisen logiikan pohjalta. Pösön mielestä etukäteissuunnittelun ohella tulisi enemmän huomioida tilanteittaista päättelyä eettisen ajattelun perussisältönä. Eettinen ymmärrys ja taito ovat tarpeen reagoitaessa tutkimuskohteen tai -prosessin jännitteisiin ja ongelmiin. (Mts. 97–98.) Hirsjärven ja Hurmeen (2001, 20) mukaan tutkimuseettisiä kysymyksiä tulisi pohtia kaikissa eri vaiheissa aina tutkimuksen tarkoituksesta lähtien.

Rauhalan ja Virokannaksen (2011) mukaan sosiaalityön tutkimuksessa on syytä kiinnittää huomiota siihen, ettei leimaa tutkittavia ja että tutkimukseen osallistuminen on tutkittaville aidosti vapaaehtoista. Tutkittavien voi olla etukäteen vaikea arvioida, mitä tutkimukseen

osallistuminen tarkoittaa. Rauhala ja Virokannas huomauttavat, että opinnäytetöissä tutkimuseettinen pohdinta ei ole yleensä kovin itsekriittistä ja keskittyy lähinnä tietosuojakysymyksiin. Opiskelijoille on yleensä selvää, että yksittäisiä haastateltavia ei valmiista työstä saa tunnistaa. Rauhala ja Virokannas eivät katso tunnistamisen kysymyksiä eettisesti vaikeina ratkaista. Eettisesti väärin toimimista vältetään, mutta eettisesti ongelmallisten tilanteiden ratkaisemista ei opinnäytetöissä välttämättä käsitellä. Myös tutkimustulosten soveltamista kannattaisi pohtia kriittisesti. Rauhalan ja Virokannaksen mukaan tutkimuseettisinä kysymyksiä on hyvä pohtia vuorovaikutustilannetta haastatteluissa, sensitiivisten aiheiden tutkimusta, vaikeissa tilanteissa elävien ihmisten vaivaamista tutkimuksella sekä sitä, millä tavoin sosiaalityön tutkimus on tutkittaville ihmisille itselleen hyödyllistä.

Tietosuojakysymysten eettinen pohdinta ja hyvä etukäteissuunnittelu ovat itsestään selvä osa tutkimussuunnitelman ja tutkimusluvan laatimista. Yksittäisten haastateltavien tunnistaminen valmiista opinnäytetyöstä on mahdollinen riski, sillä olen haastatellut tietynä aikana tietyn päihdepalvelusäätöön asiakkaana olleita henkilöitä. Haastateltavien henkilöiden tunnistaminen valmiista työstä on varsin epätodennäköistä ja sattumaan perustuvaa. Tunnistamista voi vaikeuttaa myös sillä, ettei rakenna kokonaisia tarinoita yksittäisten haastateltavien kokemuksista.

Jottei haastattelusta kieltäytyminen vaikeuta esim. kuntoutukseen pääsyä, olisi osallistumisen oltava aidosti vapaavalintaista. Haastateltavien kutsuminen mukaan tutkimukseen kulki Sovatekin kautta, joten huomioin tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuuden tutkimusluvassa. Vapaavalintaisuus toteutui hyvin, sillä haastateltavia pyydettiin mukaan yleisellä ilmoituksella, jota Sovatekin työntekijät jakoivat asiakkailleen. Sopiva määrä haastateltavia ilmoittautui lyhyessä ajassa. Kerroin haastateltaville etukäteen, mitä haastatteluun suostuminen käytännössä tarkoittaa. Haastateltavat olivat halukkaita kertomaan varsin avoimesti elämästään ja kokemuksistaan. Useilla haastateltavilla oli tarve käsitellä kokemuksiaan puhumalla henkilölle, jonka tehtävänä ei ollut neuvoa tai kommentoida heidän kertomaansa.

Tutkimusaihe tulee perustella yhteiskunnallisesti, sosiaalityön tutkimuksen näkökulmasta sekä tutkittavien ihmisten näkökulmasta. Haastatteleamalla vanhempia olen aiheuttanut heille vaivaa ja vienyt heidän aikaansa. Minun on pystyttävä perustelemaan, miksi heidän

tulisi käyttää aikaansa tutkimukseen osallistumiseen. Rauhala ja Virokannas (2011) näkevät, että asiakkaiden tulisi olla mukana sosiaalityön tiedonmuodostuksessa arkielämän asiantuntemuksellaan. Asiakkaiden haastattelemisen sosiaalityön tutkimuksen tarpeisiin voidaan nähdä yhtenä asiakasosallisuuden muotona. Niemi (2011) pitää tärkeänä ”toisen tiedon” eli asiakkaiden kokemusmaailmasta kumpuavan tiedon keräämistä ja huomioimista päätöksenteossa. Toisaalta hän huomauttaa, että toinen tieto ei aina ole automaattisesti virallista tietoa parempaa. Toisen tiedon huomioimisessa voi olla ongelmallista rakenteellisten tekijöiden unohtaminen. Etuna siinä on asiakaslähtöisyys ja dialogisuus. (Mts. 184-185.)

Kirjoitettaessa vanhemmista, joilla on päihdeiden ongelmakäyttöä, on vältettävä leimaavia ilmauksia kuten *päihdevanhemmat*, *päihdeäidit*. Leimaavalla kielenkäytöllä voi olla negatiivisia seurauksia, jos vanhempi alkaa ajatella itsekin itseään ensisijaisesti *päihdevanhempänä*. Erityisesti leimaavia ilmauksia tulee välttää varsinaisessa haastattelutilanteessa. Sekin seikka on otettava huomioon, että haastatteluilla, joissa käsitellään vanhemmuutta ja vanhemman ajatuksia lapsen asemasta perheessä, voi olla negatiivisia seurauksia perhe-elämään. Haastateltavalle tai hänen läheisille voi aiheutua vaikeuksia, mikäli haastattelussa nousee esille jokin ahdistusta aikaansaava näkökulma tai kipeä muisto. Valmistauduin etukäteen siihen mahdollisuuteen, että joku haastateltavista vanhemmista ahdistuisi haastattelun aikana, joten suunnittelin, mille eri tahoille voisın ohjata heitä käsittelemään tuntemuksiaan. Muutama haastateltava liikuttuikin haastattelun kuluessa, mutta haastattelun loputtua kukaan haastateltavista ei vaikuttanut ahdistuneelta.

Haastattelutilanteessa on syytä kiinnittää vahvasti huomiota vuorovaikutukseen, jottei haastateltaville tulisi epämukava olo ja jotta he uskaltaisivat tarvittaessa keskeyttää haastattelun tai jättää vastaamatta johonkin kysymykseen. Vanhempien syyllistämistä on vaikea välttää kysyttäessä haastattelussa päihdeongelmasta, vanhemmuudesta sekä muista aroista aiheista. Vanhemmuus on aihe, josta kenelle tahansa vanhemmalle saattaa tulla syyllisyyden tuntemuksia. Sensitiivisestä aiheesta kysyttäessä ja keskusteltaessa on haastattelijan yhtäältä pyrittävä olemaan mahdollisimman hienovarainen ja vältettävä painostamista vastaamiseen ja toisaalta taas on rohkeasti uskallettava kysyä hankalista ja yksityisiksi koetuista aiheista.

Osa tutkimuseettistä pohdintaa on tutkimuksen luotettavuuden arviointi. Etenkin arasta ja kenties häpeällisestä aiheesta haastattelututkimusta tehtäessä saattaa käydä niin, että haastateltava antaa mieluiten sosiaalisesti suotavia vastauksia haastateltavan kysymyksiin eikä kerrokaan esim. päihteidenkäyttönsä vaikutuksista lapsiinsa avoimesti vaan kokemuksiaan kaunistellen (esim. Hirsjärvi & Hurme 2001, 35). Pösö (2008, 104-105) nostaa esiin sen, että tutkimuksen tulokset saattavat vaikeuttaa tutkimuksen kohteena olevien tilannetta, jolloin on mahdollista jättää joitakin tuloksia julkaisematta. Pösö näkee, että kiistanalaisia perhesuhteita tutkivat tasapainoilevat jatkuvasti sen kanssa, mitä tuloksia tulisi jättää salaisuudeksi ja mitä julkistaa. Pohdinta on eittämättä mielenkiintoista ja tässä tutkielmassa voisi olla mahdollista, että tulokset antaisivat päihdeongelmaisista vanhemmista niin negatiivissävytteisen kuvan, että tutkielma uusintaisi ja voimistaisi entisestään päihdeongelmaisiin vanhempiin liitettäviä negatiivisia mielikuvia.

4. VANHEMMUUS PÄIHDEONGELMAN ERI VAIHEISSA

Vanhemmuus ei ole pysyvä identiteetti tai rooli vaan tilanteittain rakentuva ja ajassa muuntuva. Arjessa läsnäoleva ongelma kuten päihderiippuvuus tuo lisää ajallista muuntuvuutta vanhemmuuden identiteettiin. Vanhemmuus näyttäytyy hyvin erilaisena päihdeongelman eri vaiheissa. Haastattelemani vanhemmat pohtivat päihteidenkäyttöään ja sen mahdollisia vaikutuksia vanhemmuuteensa tilanteessa, jossa käyttö on lopetettu ja ongelma paikantuu menneisyyteen. Mikäli olisin haastatellut esimerkiksi alkoholivieroituksessa ensimmäistä kertaa olevia vanhempia, olisin saattanut kuulla hyvin erilaisia kuvauksia vanhemmuudesta ja perhe-elämästä. Vuosien takaisten tapahtumien, kokemusten ja tunteiden kuvailu tapahtuu nykyhetkestä käsin. Menneisyyttä selitetään tämän päivän näkökulmasta. Haastateltava ei ole enää se sama henkilö, joka hän on ollut käyttäessään tai tehdessään päätöstä lopettaa päihteidenkäyttö. Tavallaan voisi ajatella, että aiemmista kokemuksistaan kertovat haastateltavat eivät kerro itsestään, sillä ”itse”, haastateltavan oma identiteetti, on muuttunut.

Lähes kaikkea vanhemmuutta käsittelevää haastattelupuhetta yhdisti hyvän vanhemmuuden tuottaminen puolustamalla omia valintoja ja omaa vanhemmuutta. Virokannaksen (2011) huumeongelmasta toipuvien äitien identiteettejä tarkastelevassa tutkimuksessa äitien identiteeteissä tuli esille eroja, mutta lähes kaikki haastateltavat puolustivat äitiyttään kertomalla toimineensa lastensa parhaaksi. Laittomia huumeita käyttäneillä äideillä oli vahva tarve pitää yllä käsitystä riittävästä äitiydestään kuvailemalla rakastavansa lapsiaan omasta aiemmasta toiminnastaan huolimatta. (Mt.) Osa haastatelluista vanhemmista perusteli ja selitti päihteidenkäyttöään elämäntilanteellaan. Vanhemmuus merkityksellistyi saman haastateltavan kohdalla eri tavoin eri aineisto-otteissa. Vanhemmuusidentiteettien määrittelyllä ei ole tarkoituksena määritellä haastateltavien identiteettiä päihdeongelman eri vaiheissa vaan huomio kohdistuu erillisiin otteisiin, joista vanhemmuuden merkityksiä tulkitaan. Saman haastateltavan vanhemmuus voi eri kohdissa haastattelua saada erilaisia merkityksiä.

4.1. Päihteidenkäytön muodostuminen ongelmaksi: oman tilanteen lääkitseminen ja riippuvuuden kehittyminen

Puolet haastateltavista kertoi päihteidenkäyttönsä muodostuneen ongelmalliseksi jo ennen lasten syntymää, osalla jo teini-ikäisenä. Puolet haastateltavista kuvaili päihteidenkäyttönsä muodostuneen ongelmaksi lasten syntymän jälkeen. Kaksi iäkkäämpää haastateltavaa kertoi alkoholinkäyttönsä muodostuneen ongelmalliseksi, kun heidän lapsensa olivat jo aikuistuneet ja muuttaneet pois kotoa. Jaotellessani aineisto-otteita tämän otsikon alle olen huomionnut haastateltavien oman arvion siitä, missä vaiheessa päihteidenkäytöstä on tullut ongelma. Tässä vaiheessa haastateltavilla ei välttämättä ole vielä ollut varsinaista päihderiippuvuutta.

Kaikissa tässä luvussa analysoiduissa otteissa käytetty päihde oli alkoholi. Vanhemman runsasta ja usein toistuvaa alkoholinkäyttöä etenkin lasten seurassa voidaan pitää yleisen käsityksen mukaisesti moraalisesti kyseenalaisena toimintana. Vanhemmat selittivät ja legitimoivat alkoholinkäyttöään erilaisin perustein nimenomaan vanhemman roolistaan käsin. Päihteidenkäytön selitysmalleiksi nousivat vaikeassa tai vaativassa elämäntilanteessa itsen lääkitseminen/palkitseminen – lasten etu huomioiden, sijaistoiminta sosiaaliselle kanssakäymiselle eli juominen yksin kotona seuran tai ulos lähtemisen mahdollisuuksien puuttuessa sekä päihderiippuvuus.

Lääkitseminen/palkitseminen – lapsen etu huomioiden

Seuraava katkelma¹ on osa puoli tuntia kestäneestä monologista vastauksena kysymykseen haastateltavan päihteidenkäyttöhistoriasta. Haastateltavana oleva neljän lapsen äiti on samalla kertonut yksityiskohtaisesti perhe-elämästään ja vanhemmuudestaan. Hänen lapsensa ovat haastatteluhetkellä huostaanotettuina ja hän on ollut juomatta alle kaksi vuotta. Haastateltava kuvaa elämäntilannetta, jossa hän katsoo alkoholinkäytön muodostuneen ongelmallisemmaksi.

¹ Aineisto-otteissa H tarkoittaa haastattelijaa ja V vastaajaa/haastateltavaa vanhempaa. Otteiden perässä olevat merkinnät kertovat taustatiedot, monesko haastattelu on kyseessä (esim. H4 tarkoittaa neljättä haastattelua), haastateltavan sukupuolen, iän ja montako lasta haastateltavalla on. Aineisto-otteissa esiintyvät nimet on muutettu ja paikkakuntien nimet on poistettu. Merkinnällä [- -] tarkoitetaan osiota, joka on poistettu otteen välistä aiheeseen liittymättömänä. Merkinnällä (Hiljaisuus) tarkoitetaan yli viiden sekunnin mittaista hiljaisuutta.

- V: Mua ei kiinnostanut missä puoliso vietti iltaansa, mutta nyt mä olin jo pyytänyt siltä parin siiderin tilalta viinipullon. Ja sitten kuitenkin varmaan kehitin jostain toisellekin illalle. Että mä oon aika varma, että siinä vaiheessa kun lapset oli kaks-kolmevuotiaita, niin mä oon sen viinipullon iltaansa join, tosi hitaasti. Että en mä muista, että siinä olis ollu sellasia ongelmatilanteita, etten olis herännyt lasten itkuun tai johonki muuhun ja mä aina jätin sen tosi myöhään. Mut että se alkoholin tärkeys oli mulle itelleni se huolestuttavampi puoli. Että se oli varmaan, että päivän pesi pyykkiä ja leikki lasten kanssa ja odotti vaan pelkästään sitä iltaa. Että saisi rentoutua. Ja lihoi siinä kohtaa hirveesti, koska ei ollu pelkkä juominen mielessä vaan syödäkin pitää ja kaikkea rasvasta ja kaikkea hyvää. Että se palkitseminen oli tärkeää.

H4 Nainen 38 v, 4 lasta

Lasten isä ei haastateltavan kertoman mukaan osallistunut perheen arkeen täysipainoisesti vaan kotityöt ja lastenhoito jäivät äidin vastuulle. Haastateltava paikantaa alkoholiongelman alkaneen tilanteessa, jossa hän on siirtynyt vahvempaan juomaan ja juomisesta on tullut hänelle yhä tärkeämpää. Alkoholista tuli lasten ja kotitöiden parissa vietetyn päivän jälkeinen jokapäiväinen nautinto. Haastateltava hoiti vanhemman velvollisuutensa ja arvioi, etteivät lapset kärsineet hänen juomisestaan. Hän määrittelee alkoholinkäyttönsä ongelmalliseksi, koska alkoholin merkitys hänelle itselleen kasvoi, ei niinkään lasten näkökulmasta.

Haastateltava tuo esiin olleensa tietoinen alkoholinkäytön vaikutuksista lapsiin, minkä vuoksi hän kuvailee monin tavoin suojelleensa lapsiaan omalta juomiseltaan ajoittaen juomisen lasten uniaikaan ja juomalla hitaasti. Pikkulasten äidin arki näyttää raskaana. Juomisestaan hän oikeuttaa päivän rasiuksilla, joiden jälkeen oli tarpeen rentoutua ja palautua alkoholin ja herkuttelun kautta, juomisen vertautuessa herkkujen syömiseen. Juomiselle haastateltava antaa selkeän, hyväksyttävältä kuulostavan syyn – päivän rasiukset – ja rakentaa vastuullisen vanhemman identiteettiä kertoen juomisen olleen tässä vaiheessa hallittua. Hyvä vanhempi ei juo itseään humalaan lasten seurassa. Hallitusti alkoholia käyttävä vanhempi ei joudu tilanteeseen, jossa ei kykenisi suoriutumaan vanhemman velvollisuuksista kuten yöllä itkemään heräävän lapsen rauhoittelusta takaisin nukkumaan. Funktionaalisesti alkoholinkäyttö määrittyy tässä katkelmassa palkitsemiseksi ja rentoutumiskeinoksi. Juominen oikeutetaan moraalisesti hyväksyttävänä palkitsemisena lasten ja kotitöiden parissa vietetystä työntäyteisestä päivästä.

Seuraavassa katkelmassa haastateltava mies kertoo ajasta, jolloin hänen puolisonsa Riina on ollut sairaalassa pitkäaikaisen, lopulta kuolemaan johtaneen sairauden vuoksi. Hän on kertonut haastattelussa käyttäneensä jo aiemmin usein ja melko runsaasti alkoholia. Juomisen hän kuvaa muuttuneen ongelmalliseksi hankalassa elämäntilanteessa. Haastatteluhetkellä hän on ollut kaksi vuotta käyttämättä alkoholia. Hän korosti useaan otteeseen haastattelun aikana, ettei hänellä ole diagnosoitu alkoholismia vaan sopeutumishäiriö vaikeaan elämäntilanteeseen.

V: Ja sen vuoden aikana, kun Riina taisteli hengestään, niin mä sen kyllä tiesin, että tosta ei tuu kyllä hittojakaan. Ja sen lisäksi, että Riina ei tuu siitä selviämään, plus sitten kaikki muutkii elämäntilanteet kaatu siinä päälle [– –]. Niin tota. Tota noin, silloin mä ratkesin ryyppämään.

H: Mm.

V: Ja tota alussahan se meni niin, että kun me saatiin heti hoitopaikka [päiväkodin nimi] päiväkodista, niin mä rupesin siinä vaiheessa näkemään niin karmeita painajaisia öisin, että mä en pystynyt nukkumaan. Mä vein Sirun aamulla päiväkotiin ja sit mä viskin voimalla sain päivällä nukuttua ja totta kai mä iltapäivällä haisin sit viinalle, ku tota noin hain sitte Sirun sieltä päiväkodista...

H: Mm.

V: ...ja niin edelleen ja siihen asiaan moneen kertaan puututtiin ja tota noin niin, välillä meni sit vähän paremmin, mutta tota. Me tehtiin sitte jossain vaiheessa niin tuolla lastensuojelun sosiaaliasemalla sellanen niin lastensuojelun avohuollon tukitoimena tällanen sopimus, että Siru on niinku jonkun aikaa siellä mummolassa, appivanhempien luona.

H10 Mies 47 v, 1 lapsi

Haastateltava isä selittää juomisensa puolison sairaudella ja muilla vaikeuksilla kuten nukkumisen estäneillä painajaisilla, jotka suorastaan ajoivat hänet juomaan viskiä päivisin lapsen ollessa päivähoidossa. Ulkoiset, haastateltavasta riippumattomat tapahtumat määrittävät kertomuksessa vahvasti miehen tilannetta. Mies positioi itsensä uhrina, mikä on tehokas keino välttää vastuuta omista teoista (Partanen & Wahlström 2003, 142-143). Hän legitimoit rankan alkoholinkäytön, ”ryyppäämisen” sietämättömällä tilanteella. Alkoholin avulla haastateltava kuvaa turruttaneensa tunteensa ja kyenneensä nukkumaan. Runsas alkoholinkäyttö näyttäytyy tuskallisen henkisen tilan lääkitsemisenä, sillä alkoholin avulla haastateltava kykeni nukkumaan ja siten pysymään ainakin jollain tavoin toimintakykyisenä.

Haastateltava identifioi itsensä vastuulliseksi vanhemmaksi kertomalla juoneensa silloin, kun lapsi oli päivähoitossa. Mies kertoo tehneensä yhdessä sosiaalitoimen kanssa sopimuksen lapsen avohuollon sijoituksesta isovanhemmille. Vastuullinen vanhempi osaa arvioida, milloin hän ei itse pysty pitämään lapsesta huolta. Mies näyttäytyy rationaalisesti tilannetta harkinneena ja aktiivisena toimijana, joka on pyrkinyt järjestämään lapsensa asiat parhain päin perheen vaikeassa elämäntilanteessa. Haastateltava välttää lapsensa sijoituksesta johtuvaa vanhemman identiteettinsä leimaamista ennakoimalla kritisointia ja kehittämällä vasta-argumentteja. (Slembrouck & Hall 2003, 59.)

Lapsen edun ajattelemisen tilanteessa, jossa ei ole itse pystynyt pitämään lapsesta huolta näyttäytyy hyvänä vanhemmuutena. Haastateltava korostaa välittävänsä, vaikkei ole pärjännyt lapsensa kanssa. Mies tuottaa lapsesta välittämistä vastatodisteluna oletettuun syytökseen, ettei hän olisi riittävä vanhempana, jos hänen lapsensa on sijoitettu. Vaikka isä on rakastanut lastaan, ei hän ole kyennyt pitämään tästä huolta johtuen ulkoisista voimista – vaimon sairaus ja kuolema – jotka ovat olleet vanhemman kontrollin ulkopuolella (Slembrouck & Hall 2003, 46–48). Useiden haastateltavien kertomuksissa vastuullinen vanhemmuus rakentui kuvauksilla päihdeidenkäytön tapahtumisesta lapsen ollessa jonkun toisen aikuisen – päiväkodin hoitajien, isovanhempien tai toisen vanhemman – hoidossa ja vastuulla.

Sijaistointi sosiaaliselle kanssakäymiselle

Seuraavan aineisto-otteen yksinhuoltajaäiti oli haastatteluhetkellä ollut vajaan vuoden käyttämättä alkoholia. Yksi hänen lapsistaan on ollut teini-ikäisenä sijoitettuna nuorisokotiin lapsen haastavan käytöksen vuoksi. Hän kertoo päihdeongelmansa alkaneen lasten syntymän jälkeen.

- V: Ku mä oon siis sen luontonen ihminen, että mä en mihkään lähe. Niin ihan yhtälailla mä oisin istunu kotona kuitenkin.
- H: Mm. Niin, ett oot siis kotona ollu, sen tota alkoholin aina ottanu?
- V: Joo-o. No kotona oon aina ottanu. No okei, sillon ku pääs lähtemään, niin sitä ehkä kerran kuussa otti, joskus useemmin. Joskus harvemmin, ett se oli ihan semmosta, niin sanotusti normaalia. Mut sit ku ei kotoa päässy mihinkään, niin sit se niinku lipsahti just siihen, ett istu siell kotona ja ottaa.
- H: Totaa, onks sun lapset sitte ollu, nähny sun alkoholinkäyttöä, ovatko olleet läsnä niissä tilanteissa vai ootko käyttäny sillon, ku lapset ei oo nähneet?

- V: No ainahan...
- H: Niin.
- V: ...ne on ollu kotona oikeestaan. No oon ottanu sillon, ku nekin on ollu, mut ku en mä sillei oo niinkun ollu. Siis, kännissä...
- H: Joo.
- V: ...örveltäny siellä.
- H: Niin, että et oo ollu semmosessa vahvassa humalatilassa sitte?
- V: No sillo jos ne ei oo ollu kotona, niin sillon on taas toinen juttu.
- H: Joo.
- V: Mut ei niinku sillon, kun ne on ollu, että. Ni oo sellasia lärvikännejä vetäny.

H9 Nainen 45 v, 3 lasta

Haastateltava kertoo alkoholinkäyttönsä olleen tavanomaista silloin, kun käyttö on tapahtunut kodin ulkopuolella noin kerran kuukaudessa. Alkoholinkäyttö on hänen mukaansa muuttunut ongelmallisemmaksi siinä vaiheessa, kun hän ei ole enää päässyt vapaasti lähtemään kodin ulkopuolelle alkoholia käyttämään. Tarve tai halu ottaa alkoholia on säilynyt, mutta elämäntilanne on muuttunut lasten myötä. Juominen on siirtynyt kodin piiriin, mutta haastateltava korostaa, ettei alkoholinkäyttö lasten läsnäollessa ole ollut holtitonta.

Hän oikeuttaa alkoholinkäyttöään lasten nähden kuvailemalla, ettei ole ollut vahvasti päihtyneenä lasten seurassa. Samalla haastateltava määrittelee itsensä vastuulliseksi vanhemmaksi. Juominen on siten ollut hyväksyttävää. Funktionaalinen selitysmalli alkoholinkäytölle on sijaistoiminta: haastateltava on juonut tylsyyteensä kotona, koska ei ole päässyt ulos baariin tuulettumaan. Toisaalta juominen näyttäytyy myös kotiin vangitun yksinhuoltajaäidin selviytymiskeinona ja tässä mallissa on yhtäläisyyttä lääkitsemiseen (tylsyyden) ja palkitsemiseen.

Seuraavan katkelman iäkkäämpi, 72-vuotias, haastateltava vastaa kysymykseen siitä, missä vaiheessa päihteidenkäytöstä tuli hänen itsensä mielestä ongelma. Haastateltavan lapset ovat olleet jo aikuisia, kun alkoholinkäyttö on muuttunut ongelmalliseksi.

- V: Sitte ku ei ollu sitä töihinmenoo, niin sitte tuli siellä kotonakin otettua, itekseen. Olihan siellä joskus joku tuttukin, mutta periaatteessa. Sitte Pekka muutti tänne [paikkakunnan nimi]. Kyllä se siitä sitte jo silloin sanoi, taikka selvästiki oli huolissaan ja ja sittehän sehän heijastu siihen, että Pekkahan lopetti kokonaan, että se ei ota tippaakaan. No sehän oli kurjaa, ku tuli niitä riitoja. [- -] No sitte oli, jos ajatellaan oikein reippaasti eteenpäin, niin sitten oli, sittenhän oli niitä, että mejän Pekkahan puhu, useesti isät ja tyttäret on hyvin läheisiä, kerto tälle mejän tyttärelle ja että hän on huolissaan ja se oli

mulle taas hirveen loukkaus, että musta puhuttiin mun selän takana, se loukkas mua ihan hirveesti ja sitten, sitten mä joskus sitä itkin ja selitin. Pekka sano, että hän ei ymmärtäny, että se tuntu musta niin pahalta, että puhutaan sitte myö keskenämme ja mä menin sitte oikeestaan, ööh, mä iteki sitte oikeestaan kauhistuin sitä. Kato ku ei oo koskaan pitäny sitä, alkoholismi, musta se on niin ruma sana, että ei se koske mua. Mutta niinhän sitä on niin herkkänahkanen. Mä en mihkään ravintoloihin, mä en lähtenyt, enkä istunut kaljoilla.

H5 Nainen 72v, 3 lasta

Alkoholinkäyttö on haastateltavan mukaan lisääntynyt muuttuneen elämäntilanteen myötä. Alkoholit on täyttänyt sosiaalisen elämän aukkoja. Haastateltava kertoo aviomiehensä reagoineen tilanteeseen lopettamalla kokonaan oma alkoholinkäyttö ja keskustelemalla perheen aikuisen tyttären kanssa. Haastateltava kuvailee loukkaantuneensa siitä, että tytär ja aviomies keskustelivat hänen alkoholinkäytöstään. Alkoholinkäyttö määrittyy ongelmaksi läheisten huolestumisen perusteella. Alkoholinkäyttöä haastateltava selittää muutolla uudelle paikkakunnalle, jossa hänellä ei ollut ystäviä eikä työpaikkaa.

Juominen selittyy sijaistoimintana sosiaalisen elämän puuttuessa. Nainen kuvailee juoneensa yksin kotona, ravintoloihin ja kaljoille lähtemisen hän näkee huonompana vaihtoehtona kotona juomiselle. Vanhemmuutensa kannalta haastateltava kokee hankalana, että isä ja tytär ovat olleet yhdessä huolestuneita äidistä. Hyvä äiti ei tarvitse lapsen puuttumista äidin toimintaan. Yleensä huolestuneisuuden asettelussa vanhemmat puhuvat keskenään lapsen selän takana huolipuhetta. Vanhempien kuuluu auttaa lapsiaan, joten asetus on kääntynyt pääläelle. Tyttären ja puolison huolestumisen haastateltava kuvaa kuitenkin johtaneen siihen, että hän on hakenut ulkopuolista apua ongelmaansa.

Riippuvuus

Seuraavan katkelman haastateltava, jonka lapset ovat haastatteluhetkellä jo aikuisia, kertoo päihteidenkäytön muodostuneen ongelmalliseksi samalla kun riippuvuus alkoholiin on kehittynyt lasten ollessa pieniä. Haastateltava on pitkään ollut alkoholista riippuvainen ja käynyt toistuvasti katkaisuhoidossa. Hän on haastatteluhetkellä ollut neljä vuotta käyttämättä alkoholia.

H: Voisit sä kertoa sitte siitä sun alkoholinkäyttöhistoriasta vähän?

- V: Tossa oli, kertoo aika hyvin, että mä alotin, ku olin 38, anteeks, joo, 38-vuotias, kun alko, kun aloin tota, alkoi vähin erin. Meni näin, että se alko pie, hyvin pienestä mieheni kanssa viikonloppusin. Mä jouduin, hyvin nopeesti jouduin koukkuun siihen. Ja sitten annoin sen ajan, kunnes mä olin semmosessa kunnossa, että tytär sano, että nyt sää meet tonne, sä meet hoitoon tonne osastolle. Ja sit, ku mä laskin, mä oon ollu osastolla ainakin viis kertaa hoidossa.

H7 Nainen 55v, 2 lasta

Haastateltava kertoo ongelmallisen alkoholinkäytön alkaneen hiljalleen miehen kanssa yhdessä juodessa. Viikonloppuisin juominen on haastateltavan mukaan nopeasti muuttunut riippuvuudeksi ja lopulta haastateltavan tytär on puuttunut tilanteeseen. Ainoa itsen ulkopuolinen tekijä, joka haastateltavan mukaan on vaikuttanut alkoholinkäyttöön, on hänen aviomiehensä. Hän ei kuitenkaan suoranaisesti selitä juomistaan miehensä juomisen kautta. Nainen kuvaa itsensä aktiivisena toimijana, joka on yhdessä miehensä kanssa käyttänyt alkoholia. Tässä kuten myös seuraavassa otteessa alkoholinkäytön funktionaaliseksi selitysmalliksi määritetty riippuvuus.

Haastateltava mies kertoo retkahtamisestaan lapsen ollessa 6-vuotias. Mies on toisaalla haastattelun aikana kertonut alkoholinkäyttönsä alkaneen jo 10-vuotiaana ja riippuvuuden alkoholiin kehittyneen varhain.

- V: Mä oon johdonmukaisesti pitänyt kiinni siitä, mitä mä oon sanonu. Mä olin kuus vuotta raittiina. Mä päätin, ku poika, taikka vaimo oli raskaana. Nii mää päätin, että poika ei koskaan näe mua päissään. No sitä kesti kuus vuotta ja sitte piti lähteä siihen paikalliseen kapakkaan vanhojen kaverien kanssa. Aluksi bisseä tai limsaa, mutta sitte se muuttu.

H6 Mies 61v, 2 lasta

Alkoholiriippuvuudesta jo ennen ensimmäisen lapsensa syntymää kärsinyt mies tiedostaa vanhemman alkoholinkäytön haitat lapsille ja kertoo sen vuoksi lopettaneensa käytön ennen lapsen syntymää. Haastateltava kuvaa pystyneensä olemaan juomatta esikoisensa varhaislapsuuden ajan, mutta yksi kapakkareissu muutti tilanteen täysin. Haastateltava rakentaa hyvää vanhemmuutta kuvaamalla päätöstään pysyä raittiina ja etenkin olla juomatta lapsen nähden. Alkoholinkäyttö selittyy riippuvuudella. Useimmat muutkin haastateltavat kertoivat päihderiippuvuudestaan, mutta monilla riippuvuus ja päihteiden jatkuva käyttö oli alkanut jo ennen lasten syntymää.

4.2. Päihteidenkäyttöaika: rajoittunut vanhemmuus

Koska haastateltavat olivat lopettaneet päihteidenkäyttönsä ennen haastatteluhetkeä, kuvailevat he seuraavissa aineisto-otteissa menneisyyttä – vanhemmuuttaan päihdeongelman tai -riippuvuuden aikana. He muistelevat omia vanhemmuuden kokemuksiaan ajalta, jolloin heillä oli vielä ongelmallista päihteidenkäyttöä. Päihteidenkäytön aikaisen vanhemmuuden identiteettiä tuotettiin useita, sillä päihteidenkäytön merkitystä vanhemmuudelle tarkasteltiin monella tapaa. Vanhemmuusidentiteeteiksi erottuivat vanhemmuuden rajoittuminen fyysisenä poissaolona lapsen elämästä; vanhemmuuden rajoittuminen henkisenä poissaolona lapsen elämästä; salailu ja piilottelu lapsen suojelemiseksi; vanhemmuus, joka ei kärsi juomisesta sekä vanhemmuuden suorittaminen.

Rajoittunut vanhemmuus/fyysinen poissaolo lapsen elämästä

Haastatelluista miehistä neljä kuvasi päihteidenkäyttönsä merkitystä vanhemmuudelleen fyysisenä poissaolona lasten elämästä. Naisista muutamille päihteidenkäyttö merkityksellistyi pikemminkin henkisenä poissaolona lasten elämästä. Myös naiset toivat esille kokemuksia konkreettisesta poissaolosta lasten elämästä. Äitien tehtävänä on viime kädessä huolehtia lasten perustarpeista, joten useimmat haastatellut naiset kuvaavat olleensa enimmäkseen läsnä lapsilleen fyysisesti. Seuraavassa katkelmassa haastateltu 11-vuotiaan lapsen isä on aiemmin haastattelun aikana kertonut juomisensa olleen ajoittaista. Välillä hänellä on ollut ”putki” päällä. Tässä hän määrittelee itseään vanhempana silloin, kun juominen on ollut akuuttia.

- H: Hmm, no tota, jos sitte pohditaan tätä, sinua isänä ja vanhempana, niin mitenkä se sitte se alkoholinkäyttö, ku alko olla enemmän, niin jolloin on alkanut olla näitä tällasia jaksoja, jolloin oot sitte ottanu enemmän, niin, minkälainen...
- V: No se...
- H: ...tilanne...
- V: ...no sithän se jää, se vanhemmuus jää väkisinkin, koska sillonhan, ett meillähän ei oo oikeestaan koskaan ollut silleen, ett ois Jenni ollut mulla sillon ku, ett sit se on äidillään. Niin kauan kun se touhu kestää.

Kysyttäessä, millä tavoin alkoholinkäyttö on näkynyt vanhemmuudessa, haastateltava kuvailee vanhemmuuden jäävän, vanhemmuus on juomiskausien aikana toissijaista. Päihdeongelman aikainen vanhemmuus määrittyy poissa olemisena lapsen elämästä fyysisesti niin, että lapsesta pitää huolta joku muu, tässä tapauksessa lapsen äiti. Haastateltava viittaa myös siihen, että lapsi ei ole joutunut näkemään isäänsä humalassa, sillä juominen on tapahtunut lapsen ollessa poissa. Hän rakentaa hyvää ja vastuullista vanhemmuutta kertomalla järjestäneensä juomisensa niin, ettei lapsi ole joutunut näkemään isänsä juomista. Vanhemmuus on rooli, jonka haastateltava on juomiskausinaan riisunut yltään. Juominen on ollut tavallaan oikeutettua, koska se on tapahtunut lapsen poissa ollessa. Isä on voinut luovuttaa vanhemmuuden tehtävät ja vastuut juomiskausien ajaksi lapsen äidille. Haastateltavan vastuulle hyvänä vanhempana on jäänyt pysyä poissa lapsen elämästä juomisputken ajan. Haastateltava kuvaa juomistaan ”toughuna”, ei-toivottuna epämääräisenä toimintana, jota hän ei halua eritellä tarkasti.

Seuraavan otteen haastateltava on 8-vuotiaan pojan isä, jolla on ollut niin alkoholin kuin huumeidenkin pitkäaikaista ongelmakäyttöä teini-ikäisestä asti. Hänen lapsuudentaustansa on rikkonainen ja hän on ollut teini-ikäisenä kodin ulkopuolelle sijoitettuna rikoskierteen ja päihteidenkäytön vuoksi. Haastateltava on ollut noin kolme vuotta käyttämättä huumeita tai alkoholia. Katkelmassa hän kuvailee päihteidenkäytön vaikutuksia elämäänsä. Haastattelija pyytää haastateltavaa muistelemaan aikaa, jolloin päihteidenkäyttö on ollut ongelmallista.

H: Niin. Sun elämään, miten on päihteidenkäyttö vaikuttanu?

V: No ne on menny aina etusijalle. Sillai että. Tai ett niinku... Siis etusijalle, ett jossain vaiheessa ne meni koulun eelle, sillai että. Ett oli enemmän käyttämässä kuin koulunpenkillä istumassa. Töissä, jos oli sellanen päivä, ett sattuu oleen selvinpäin, niin sitä lähti kesken päivän ettimään niitä. (Hiljaisuus) Ihmissuhteet. Että jotenki, sillan kun erottiin lapsen äidin kanssa, niin sillonkin päihteidenkäyttö oli tärkeempää kuin ne perhesuhteet, sillai että. Ois ollu kotona, selvin päin, niin ei oikein malttanu vaan enemmän piti lähtee pitämään hauskaa, tai emmää tiiä oliko se nyt enää edes niin hauskaa. Tai hakemaan niitä päihteitä, tai. Mm. (Hiljaisuus)

H: Mm.

V: Ne on ollu vähän semmonen turvapaikka, päihteidenkäyttö.

H: Niin, ett on niinku paennu sieltä muusta elämästä sinne...

V: Mm.
H: ...päihdemaailmaan.

H3 Mies 30 v, 1 lapsi

Haastateltava kuvaa päihteidenkäytön muodostuneen tärkeämmäksi kuin vanhemmuus tai mitkään muutkaan asiat hänen elämässään. Haastateltava kuvailee sitä, miten päihteiden käyttö ja hankkiminen on ollut tärkeämpää kuin koulu, työt, ihmissuhteet tai perhesuhteet. Ero lapsen äidistä on tapahtunut päihteidenkäytön vuoksi. Haastateltava ei ole malttanut viettää aikaa kotona perheensä kanssa päihteettä, vaan on lähtenyt ”pitämään hauskaa” eli käyttämään päihteitä. Haastateltava ja haastattelija määrittelevät yhdessä päihdemaailman olleen haastateltavalle turvapaikka, jonne hän on paennut muuta elämää.

Törmä (2011) on tehnyt samansuuntaisia havaintoja omassa tutkimuksessaan. Törmän mukaan päihderiippuvuuden edetessä yksilön kyvyttömyys hallita päihteidenkäyttöään johtaa hallinnan menetykseen yhä useammalla elämän osa-alueella. Päihderiippuvainen ei lopulta enää käytä päihteitä nauttiakseen vaan pakosta. Yksilön näkökulmasta saattaa tuntua siltä kuin päihteet ottaisivat vallan heidän elämässään. (Mts. 209.) Vanhemmuus määrittyy toissijaisena, sillä päihteiden käyttö ja hankinta ovat hallinneet hänen elämänsä. Haastateltava epäsuorasti puolustaa vanhemmuuttaan kertomalla olleensa kotona puolisonsa ja lapsensa kanssa käyttämättä päihteitä. Toisessa kohtaa haastattelua mies on kertonut, että lapsen äiti on pitänyt huolta lapsesta isän käyttäessä päihteitä. Mies on määritellyt, että lapsi ei ole jäänyt heitteille tai joutunut näkemään isänsä päihteidenkäyttöä. Päihdeongelman aikainen vanhemmuus merkityksellistyy fyysisenä poissaolona lapsen elämästä.

Sama teema jatkuu seuraavassa katkelmassa, jossa haastateltu mies kertoo, millä tavoin ja minkä verran on ollut tekemisissä tuolloin muutaman vuoden ikäisen tyttärensä Idan kanssa vielä päihteitä käyttäessään. Haastateltava on käyttänyt huumeita ja alkoholia.

V: Ett tosi vähä olin Idan elämässä niinku sillo. En juuri ollenkaan.
H: Olikse pitkä ajanjakso, että sä olit vaan vähän sitte...
V: Kyll se oli...
H: sun tytön kanssa?
V: ...mm oli se monta vuotta kuitenkin. Ett siinä oli sellasia satunnaisia, että näin. Yhen kuntoutuksen kävin, näinkö siellä. Ett se oli niinku sellasta, että tosi vähäsen. Enkä osallistunu niinku millään tavalla siihen elämään. Ett

- olin sen tavallaan niinku itelle tehnyt selväksi, että en pysty...
- H: Mm.
- V: ...et en tiiä yritinkö suojella lasta vai itteäni vai ketä.
- H: Tuliks tältä lapsen äidiltä sitte toivetta, että et näe, koska sulla on ollu sitä käyttöä vai...
- V: Joo oli...
- H: että...
- V: ...ett meillähän oli lastensuojelut ja näin ja sit en nähnyt edes valvotusti sitte.
- H: Mm.

H2 Mies 30 v, 1 lapsi

Mies kertoo tavanneensa usean vuoden ajan tyttärtään vain satunnaisesti. Toisaalla haastattelussa mies on kertonut lapsen asuneen äitinsä kanssa tuona aikana. Haastateltava kuvaa todenneensa itselleen, ettei kykene ottamaan vastuuta lapsesta. Kuten kahdessa edellisessäkin otteessa, tässäkin haastateltava on luopunut vanhemman roolistaan ja luovuttanut vastuun lapsen äidille. Vanhemmuus identifioituu ei-olemisena lapsen elämässä ja vastuu määrittyy lapsen suojelemisena isän päihteidenkäytöltä. Hyvä vanhempi ajattelee lapsen etua eikä vain omaa toivettaan nähdä lasta. Haastateltava kuitenkin pohtii, onko hän pysynyt poissa lapsen elämästä lapsen vai itsensä vuoksi. Isän päihtymyksen vuoksi epäonnistuneet ja peruuntuvat lapsen tapaamiset olisivat tuoneet surua ja pettymystä molemmille osapuolille, isälle ja lapselle. Isän poissaolo lapsen elämästä ei määrity ainoastaan isän toiveista lähteväksi. Miehen mukaan tapaamisia ovat rajanneet niin lastensuojelu kuin lapsen äitikin. Vanhemmuus määrittyy isän näkökulmasta välteltynä roolina, mutta myös lastensuojelun ja äidin taholta rajattuna roolina.

Seuraavassa otteessa haastateltu iäkkäämpi isä kertoo käyneensä haastatteluhetkellä jo aikuisten lastensa kanssa keskustelua siitä, miltä isän alkoholinkäyttö lasten mielestä tuntui. Keskustelu on käyty haastateltavan mukaan vähän aikaa aiemmin. Haastateltu kertoo siitä, miten aikuiset lapset muistelevat ja määrittelevät omaa lapsuuttaan ja isän juomista.

- V: Ja mä kysyin entiseltä vaimolta ja pojilta jo valmiiksi, että mikä satutti eniten siinä, ku mä otin viinaa. Nuorempi poika sano, että ku hän olis halunnu leikkiä mun kanssa enemmän. Ja vanhempi poika sano, että ku mä lähin ryyppäämään ja se kysy, että millon mä tuun takasin, nii mä olin sanonut, että mä en tiiä. Että tietenkään en voinut valehdella kellonaikaa, ku mulla ei ollu kellonaikaa, että niin kauan kuin sielu sietää vetää. Ja entinen

vaimo sano, että sai niinku jatkuvasti olla varuillaan. Että sillonki ku mä en ryyppänny, nii että millon se taas alkaa, ja ku se alko, niin millon se taas loppuu. Että mä oon ollu aikamoinen rasite perheelle.

H6 Mies 61v, 2 lasta

Mies kuvaa juomistaan lasten näkökulmasta. Hän kertoo lasten toivoneen, että isä olisi viettänyt heidän kanssaan enemmän aikaa, ollut enemmän kotona ja leikkinyt. Haastateltava kertoo vanhempaa poikaa vaivanneen epätietoisuuden siitä, milloin isä tulee takaisin kotiin. Entinen vaimo on miehen mukaan kuvannut tilannetta jatkuvana varuillaanolona. Haastateltava nimeää olleensa juovana isänä rasite perheelleen. Otteessa tulee esille miehen epäonnistuminen hyvänä perheenisänä. Hän ei puolusta tai selitä juomistaan eikä näe omassa toiminnassaan mitään hyvää. Rankka juominen on tapahtunut kodin ulkopuolella ryyppyporukan kanssa.

Haastateltava on ollut haastatteluhetkellä yhdeksän vuotta käyttämättä ja käynyt aktiivisesti AA-ryhmissä, mikä saattaa näkyä hänen armottomassa itsereflektiossaan ja tavassaan kertoa aiemmista tapahtumista. Alkoholinkäyttö näyttäytyy elämää ja vanhemmuutta vahvasti määrittävänä toimintana. Vanhemmuus asettuu toissijaiseksi ja merkityksellistyy fyysisenä poissaolona. Mies uudelleenrakentaa hyvää vanhemmuuttaan haastatteluhetkellä osoittamalla kykenevänsä näkemään aiemmat virheensä. Syyllisyyden tuntemusten tuottaminen menneisyydestä rakentaa haastateltavan vanhemmuudesta hyvää ja välittävää nykyhetkessä.

Fyysinen poissaolo lasten elämästä näkyi naisten kertomuksissa hieman eri tavoin kuin miesten. Miehet siirsivät päihteidenkäyttönsä vuoksi vastuun lapsesta huolehtimisesta lapsen äidille. Naisilla ei usein ollut ketään kenelle siirtää huolenpitovastuuta, sillä kaikki haastattelemani naiset olivat joko yksinhuoltajia tai heidän lastensa isä oli myös päihderiippuvainen. Seuraavassa otteessa äidin fyysinen poissaolo johtaa siihen, että pienet lapset jäävät keskenään kotiin. Otteessa haastateltu nainen kertoo tilanteesta, jolloin hänen neljän lapsensa isä, naisen entinen puoliso, on kuollut. Nainen ei kyennyt kertomaan suruutista lapsille itse vaan hänen silloinen miesystävänsä kertoi naisen 11-vuotiaalle tyttärelle isän kuolemasta. Miesystävän lähdettyä omaan kotiinsa tuntee nainen pakottavaa tarvetta päästä pois kotoa.

V: Että musta ei ollu enää niinkään tekijäksi siinä kohtaa. Että ehkä siinä oli

shokki jo painamassa päälle siinä kohtaa raskaasti. [- -] Ja mää mietin, että mää haluan kyllä lähteä käymään jossain ystävällä, että laitoin pienet nukkumaan ja kysyin sitte jotenki 11-vuotiaalta, että voitko sä olla muutaman tunnin kotona itekseen, ja. Hän sitte sano kai jotaki, että voi. Mutta sitte oli tullu viestiä vaille puolenyön, mutta mä olin jo nukahtanu. Heräsinki vasta kolmen-neljän aikaan täällä mun ystävällä ja sitten iski ihan kamala paniikki. Silloin läksin auton rattiin ihan saman tien ja silloin en osannu muuta rukoilla, ku että anna niitten olla hengissä. Nyt ei ollu enää väliä, että onko sosiaalitoimi keränny ne sieltä mukaansa, vaan että kunhan ne kaikki olis hengissä. Ja kotona olikin ihan hiiren hiljaista ja rauhallista ja kaikki oli nukkumassa. Mä rupesin siinä keitteleen puuroo. Sit mulla välähti mieleen siinä auringonpaisteessa, että tänäänhän on lapsilisäpäivä. Ja mun naapuri oli aina tottunut hoitaan 50 yöltä. Lapsen kummi, näitten pienien. Mä mietin, että hoitaiskohan se 100 eurolla koko vuorokauden. Ja mä menin kysymään ja kyllä se kävi.

H4 Nainen 38 v, 4 lasta

Nainen reagoi uutiseen entisen miehensä kuolemasta pakenemalla pois kotoa lasten luota ja aloittamalla rankan juomisen. Nuorin lapsista on tapahtumien aikaan 2-vuotias. Lasten yksin jättämisen nainen oikeuttaa ex-miehen kuoleman aiheuttamalla järkytyksellä. Tilanteessa nainen näyttäytyy vanhemmuuden roolissa toimintakyvyttömänä. Hän ei pysty kertomaan lapsille, että heidän isänsä on kuollut, ja hän jättää 11-vuotiaan selviytymään yksin isän kuolemaan liittyvistä tunteista. Naisen reaktio ja toimintamalli merkityksellistyvät alkoholistille tyypillisenä tapana ratkaista ahdistava tilanne hankkiutumalla vahvaan humalatilaa ja kykenemättömyytenä nähdä tilannetta lasten näkökulmasta, kun halu juoda on herännyt. Nainen jättää lapsensa heitteille vaikeita tunteita herättävää tilannetta paetessaan.

Haastateltava kuvailee säikähtäneensä herättyään aamuyöllä ystävänsä luota lasten vietettyä yön keskenään kotona. Naisen kuvailema reaktio – säikähtäminen – hänen huomattessaan jättäneensä lapset keskenään kotiin yöksi esittää haastateltavan hyvänä vanhempana, joka tiedostaa vastuun lapsistaan. Kuvaus kotiin lastensa luo sääntävästä äidistä, joka toivoo ennen kaikkea lasten olevan hengissä, identifioi haastateltavan lasten etua ajattelevaksi vanhemmaksi. Hän ei välitä, onko lapset sijoitettu, kunhan he ovat kunnossa. Puuron keittäminen aamuauringon paistaessa määrittäyty tilanteen normalisointina ja perheenäidin rooliin palaamisena, kunnes nainen päättää palkata lastenhoitajan ja paeta tilannetta uudelleen. Fyysinen ja henkinen poissaolo lasten elämästä on otteessa ajallisesti mitattaen hetkellistä, mutta näyttäytyy alkuna huomattavasti pidemmälle ja

syvällisemmälle poissaololle. Nainen karkaa vaikeuksien hetkellä perhe-elämää ja luopuu vanhemman vastuistaan. Lopulta tilanne päättyy siihen, että lapset huostaanotetaan ja nainen aloittaa alkoholivieroituksen.

Seuraavassa otteessa äidin fyysinen poissaolo lapsen elämästä tulee esille lapsen poissaolona äitinsä luota. Kahden lapsen äiti kertoo esikoisensa Liisan viettäneen paljon aikaa samalla paikkakunnalla asuneiden isovanhempiensa luona aikana, jolloin äidin juominen on ollut päivittäistä. Samoin kuin äidillä, myös Liisan isällä juominen on ollut päivittäistä, joten isä ei ole voinut ottaa huolenpitovastuuta.

- V: Liisa oli hoidossa mummonsa luona melkein päivittäin, välillä oli viikonkin. Hän oli siis ton mun miehen äiti.
H: Mm.
V: Niin hän oli sit äitihahmona siinä ihan selkeesti.
H: Okei, että oli siinä sitte...
V: Turva, hän oli ainoa sitte semmonen. Samoin kuin minun edesmennyt äitini.

H7 Nainen 55 v, 2 lasta

Liisa on käynyt mummonsa luona usein ja viettänyt siellä pitkiäkin aikoja. Liisa on hakenut mummostaan turvaa tilanteessa, jossa äiti on ollut päivittäin humalassa ja henkisesti poissaoleva. Isoäidit ovat paikanneet henkisellä läsnäolollaan äidin henkisen läsnäolon puutetta ja tytön kotona kokemaa turvattomuutta. Naisen kertomuksessa tytär on tehnyt valinnan viettää aikaansa muualla kuin kotona. Liisan pikkuveli on ollut liian pieni tekemään itse tällaista valintaa, joten hän on jäänyt kotiin juovien vanhempiensa luo. Haastateltava nimeää isoäidin olleen äitihahmo Liisalle. Haastateltava ei kyennyt juomisensa vuoksi olemaan tyttärelleen turva eikä kokonainen äiti. Tässä lyhyessä katkelmassa haastateltava ei tuota hyvää vanhemmuutta, hän ei puolustele omaa toimintaansa vaan keskittyy kuvaamaan isoäidin merkitystä Liisan elämässä. Haastateltavan vanhemmuuden ja äitiyden puutteellisuutta tarvittiin paikkaamaan toinen äiti – isoäiti. Otteessa haastateltavan vanhemmuus määrittyy rajoitettuna, fyysisenä poissaolona lapsen elämästä osin tyttären tekemän rajauksen kautta.

Rajoittunut vanhemmuus/henkinen poissaolo lapsen elämästä

Siinä missä miehillä päihteidenkäyttö merkitsi konkreettista poissa oloa lasten elämästä, kuvailevat naiset poissaoloaan lasten elämästä henkisellä tasolla. Seuraavan otteen haastateltava kertoo lasten näkökulmasta ajasta, jolloin äidin alkoholinkäyttö on ollut lähes

päivittäistä.

- H: Joo. No totaa, miten sä aattelet, että millä tavalla se on näkyny siinä teijän perhe-elämässä ja miten se on vaikuttanu...
- V: Sä puhut siitä ajasta, ku mä yleensä alkoholi.
- H: Niin ja silloin ku lapset on ollu pienempiä.
- V: Se oli, se oli rankkaa katottavaa, että, mä, jos mä niitten silmin, mieheni nyt otti vielä enemmän, mutta jotenki äitin. Kun oon mä sen myöhemmin, että nainen, otettiin vähän niinku tabuna vielä. Niin äitiin enemmän kohdistu niitä semmosia, syytöksiä ja semmosia, katseita. Niin tota, kyll. Kuten sanottu, niin minä otin olutta ihan korjatakseni aika pitkän ajan. Mulla oli, oli yks oma huone, missä mä olin. He siitä oven suusta ihan vaan kävivät, että äiti, mitäs kuuluu. Mä jotain olin, mä en muista yhtään. Mulla meni pari vuotta, että mä en oikeestaan muista mitään siitä ajasta. Niin sitte myöhemmin vasta kuulin, että poika oli, varsinki, ku meillä hirveen hyvät välit oli silloin, ku hän, tosi hyvät välit oli, ku mulla ei niin pahaa ollut se alkoholinkäyttö.
- H: Mm.
- V: Niin ku tuntu, että molemmat sitten luovutti minun kohalla. Sillei luovutti, että äiti. Ei meillä enää tuu semmosta äitiä tuu olemaan, ku äiti on. Ett se oli, mutta ku mä katoisin sen semmosien linssien läpi, niin mä vasta myöhemmin pystyin heidän kautta niinku palauttamaan sitä, niitä kauheita vuosia. Ett me ollaan käyty läpi se ja kumpikin on sanonut, että kyllä se aika hirveetä oli suomeks sanottuna.

H7 Nainen 55 v, 2 lasta

Nainen kertoo juoneensa omassa huoneessaan olutta pitkän aikaa päivittäin korjatakseen edellisen päivän juomisesta seurannutta krapulaa. Hän kuvailee, miten lapset kävivät huoneen ovella katsomassa, mitä äidille kuuluu. Nainen kertoo, että hänellä oli ennen alkoholisoitumista erityisen hyvät välit poikansa kanssa, mutta poika joutui pettymään äitiinsä. Haastateltava määrittelee lasten luovuttaneen äitinsä suhteen. Vanhemmuus määrittyy henkisenä poissaolona lasten elämästä. Äiti oli paikalla omassa huoneessan, mutta henkisesti lasten saavuttamattomissa omassa maailmassaan. Myös Törmä (2011, 210) on todennut tutkimuksessaan, että päihdeongelmainen äiti ei ole enää tunnetasolla lähellä lastaan vaan päihteitä. Päihderiippuvuus määrittää niin vahvasti vanhemman olemista, ettei hän kykene näkemään lastensa etua.

Haastateltava on myöhemmin aikuisten lastensa kanssa keskustellessaan rekonstruoinut muistoja alkoholinhuuruisista vuosista. Nainen nimeää ajan kauheaksi. Hän on pettynyt itseensä äitinä. Törmä (2011, 210) on tehnyt samanlaisen havainnon: päihderiippuvaiset äidit kokevat epäonnistuneensa vanhempina. He eivät ole pystyneet olemaan sellaisia

äitejä, joita heidän lapsensa tarvitsisivat. Haastateltava ei ole kertomuksessaan pystynyt olemaan lapsilleen läsnäoleva, hyvä äiti. Haastateltava pohtii, että äidin alkoholiongelma on suurempi tabu kuin isän. Hän syyttää itseään alkoholinkäytöstä nimenomaan äitinä, ei vanhempana.

Seuraavassa otteessa haastateltava vastaa kysymykseen siitä, millä tavoin alkoholiongelma on näkynyt hänen vanhemmuudessaan ja miten hänen käytön aikainen vanhemmuutensa eroaa käytön lopettamisen jälkeisestä vanhemmuudesta.

- V: Mä en koskaan istunut sohvalla ja juonut vaan mulla kulki pullo pyykkituovalla, se oli tiskipöydän kaapissa, se ei ollu loppuaikoina koskaan näkysällä. Mutta mitä tehtävää minä olinkaan suorittamassa, niin se oli aina minun mukana, ett oli mulle viimeseen asti tärkeätä, että olen hyvä äiti ja hoidan kotityöt. Mutta leikinkö mä lasten kanssa niin, en. Koska mulle on nyt viime vuosinakin tuottanu oppimisen vaikeutta (naurahtaa) leikkiä lasten kanssa. Ett en ollu sellanen läsnä, läsnäoleva. Ja se ei varmaan muuttunu sillonkaan, ku lähin kuntoutuslaitoksesta kolmen kuukauden jaksolta, koska enhän minä miettiny, että miltä pienestä lapsesta tuntuu sitte mennä hoitoon hoitopäivän jälkeenkki, mut ajattelin, että se on pienempi paha kun se juominen. Nyt jälkikäteen, molemmat oli pahoja kuitenkin.
- H: Nii, ett se on se keskeisin ero se läsnäolo?
- V: Juu. Se on ihan varmasti se.

H4 Nainen 38 v, 4 lasta

Haastateltavan kertomuksessa juominen on tapahtunut äidin velvollisuuksien suorittamisen ohessa. Naisen tarinan tapahtumahetkellä tekemän määritelmän mukaan hyvä äiti suoriutuu velvollisuuksistaan eli tarvittavista kotitöistä. Haastateltava oikeuttaa toimintaansa äitinä sillä, että on toteuttanut silloista äitiyden ideaaliaan, hän ei ole ymmärtänyt, mikä on tärkeää. Hän vaihtaa positiotaan kesken puheenvuoronsa tämänhetkiseen ajatteluunsa ja lisää hyvän äidin määritelmään myös läsnäolemisen, joka toteutuisi lasten kanssa leikkimällä. Haastateltava identifioituu henkisesti poissaolevana vanhempana lapsilleen, koska ei ole leikkinyt heidän kanssaan vaan suorittanut silloista hyvän äidin rooliaan kodin puhtaudesta kiinni pitäen.

Nainen ei muuttunut läsnäolevaksi vanhemmaksi myöskään kuukausien laituskuntoutuksen jälkeen, vaikka juominen joksikin aikaa jäi. Kuntoutuslaitoksessa alkanut itsensä hoitaminen johti siihen, että haastateltava alkoi suorittaa kuntoutujan rooliaan harrastamalla aktiivisesti liikuntaa kuntosalilla. Pienet lapsensa hän vei päivähoitopäivän

jälkeen kuntosalin lapsiparkkiin. Haastateltavan toiminta näyttäytyy lasten näkökulmasta moraalisesti epäsuotavana sekä ennen että jälkeen kuntoutuksen. Liikunta oli korvannut alkoholin ja nainen piti lapsistaan mekaanisesti huolta, mutta vanhemmuudessa ei ollut tapahtunut muutosta henkisen läsnäolon tasolla. Alkoholia käyttäessään haastateltava määritteli hyvän äitiyden kotitöiden suorittamisena, kun taas haastatteluhetkellä käytön lopetettuaan hän määritteli hyvän äitiyden velvollisuuksiin kuuluvan läsnäolon ja lasten kanssa leikkimisen.

Seuraavassa otteessa haastateltava nainen kuvailee alkoholinkäyttönsä merkitystä vanhemmuudelleen.

- H: No miten sä sitte aattelet, että se on vaikuttanu teijän perhe-elämään? Sun alkoholin...
- V: No mä en tiedä, ei se sillei, että mä en oo missään tuolla liehunu, että kotona mää oon ottanu, itekseni. Ett sit just jos miettii, ett moni sanoo, että ne ensimmäiset vuojet, ei niistä muista mitään, ku on se ainainen väsymys.
- H: Niin.
- V: Niin tavallaan se on ollu vähän samanlaista, niinku verrattavissa siihen, että ku sä oot niinku aina väsyny, nii ett emmä, ei kai sitä oo sillei niinku ollu samanlailla läsnä, vaikka on ollu siinä, kuitenkin koko ajan.
- H: Mm.
- V: Mut kuitenkin vähän sillei, ett hällä väliä.
- H: Sillei, ett et oo ollu niin läsnä pojille?
- V: Niin, ett kuitenkin on ollu siinä, mut ei oo sillei.
- H: Henkisesti läsnä?
- V: Niin.

H9 Nainen 45 v, 3 lasta

Haastateltava pohtii aluksi, onko hänen alkoholinkäyttönsä erityisemmin vaikuttanut perhe-elämään. Hän kuvailee, ettei ole juonut baareissa vaan yksin kotona. Hän nimeää ulkona juomisen liehumiseksi ja arvottaa yksin kotona juomisen parempana vaihtoehtona omassa tilanteessaan. Näin hän puolustaa aiempaa alkoholinkäyttöään ja samalla vanhemmuuttaan. Hyvä vanhempi on kotona lasten kanssa eikä jätä heitä keskenään päästäkseen käyttämään alkoholia. Nainen vertaa humalatilaa vahvaan rikkonaisten unien aikaansaamaan väsymykseen, jota monet vanhemmat kokevat pienen lapsen ensimmäisinä elinvuosina. Hän kertoo olleensa kotona, muttei varsinaisesti läsnä lapsilleen. Hän ei ole välittänyt, mitä lapset tekevät. Nainen määrittelee yhdessä haastattelijan kanssa päihteidenkäytön aikaisen vanhemmuuden henkisen läsnäolon puutteeksi.

Salailu ja piilottelu lapsen suojelemiseksi

Seuraavassa otteessa nainen, jolla on ollut vuosien ajan lähes päivittäistä juomista kertoo, millä tavoin äidin krapulaa salailtiin lapselta.

- V: Niin alkoholisti pystyy skarppaamaan. [- -] Ja tossa mulla tuli mieleen, että ku mejän Elias, ku hän oli nuorempi, 8-vuotias, niin ku mulle tuli, tosiaan mä otin sitä olutta, korjasin, korjasin, korjasin, kunnes mulle tuli niin kauhee olo, ett sit mä oksensin kaks päivää ihan näin. Niin meni pitkään läpi, että ku mun mies sano, että ku tota äidillä on niinku mahatauti ja millon mitäkin ja se meni ihan. Mä muistan, ku hän tuli sitte, että voi äitiä. Tämmöst se meni, ett ihan niinku läpi meni koko juttu. Kauheeta piilottelua ja salailua. Sehän oli jotain ihan kauheeta, ihan helvettiä.

H7 Nainen 55 v, 2 lasta

Nainen kuvailee ottaneensa olutta ja tasoittaneensa krapulaista oloa jatkamalla alkoholinkäyttöä kunnes ei fyysisesti enää kyennyt juomaan. Haastateltavan mukaan perheen 8-vuotiaalle lapselle selitettiin krapulassa oksentelevan äidin olevan sairas. Naisen kertomuksessa lapsi suhtautui äidin huonoon oloon empaattisesti. Itäpuisto (2008, 31-32) puhuu neutralisointitekniikoista, joilla vanhempien päihteidenkäyttöä ja sen seurauksia selitetään lapsille. Itäpuisto on tehnyt saman havainnon, että humalaisen tai krapulaisen aikuisen väitetään olevan sairas. Neutralisointitekniikat liittyvät siihen, mitä lasten uskotaan käsittävän ja mitä ei.

Haastateltava nimeää sairausselitykset piilotteluksi ja salailuksi. Päihteidenkäytön aikainen vanhemmuus näyttäytyy odotetusti päihteidenkäytön ehdoilla eleyksi tilanteeksi. Vanhemmat ovat koettaneet suojella lasta totuudelta väittäessään äidin olevan sairas. Tässä otteessa haastateltava ei rakenna hyvän vanhemman identiteettiä lainkaan vaan kauhistelee omaa käytöstään ja juomistaan. Myös useat muut haastateltavat toivat esille juomisen salailua ja piilottelua osana päihteidenkäytön aikaista vanhemmuutta.

Hieman iäkkäämpi haastateltava kuvailee alkoholinkäyttönsä vaikutusta vanhemmuuteensa. Naisen alkoholiongelma on alkanut sen jälkeen, kun hänen aikuinen poikansa on muuttanut pois kotoa. Nainen on ollut kaksi kuukautta käyttämättä alkoholia.

- H: Joo. No miten sä sitte aattelisit, että se alkoholiongelma on vaikuttanu sun suhteeseen sun poikaan? Että onko siitä jotaki semmosta, mikä ois tavallaan niinku vaikuttanu tähän sun perhe-elämään? Vaikket enää oookkaa niinku, vaikket asu samassa?

- V: No en soita sillon, kun oon sen korkin aukassu.
 H: Mm.
 V: Ettei äänestä kuule. Ja sitten tuota jos nyt sattuu, että soittaa, kun mä oon juonu, niin mä aattelen, että enpähän vastaa. Kyllähän siihen aina keksii selityksen...
 H: Niin.
 V: ...että miksei vastannu, ettei mun äänestä kuule. (Nauraa)
 H: Niin, että tavallaan se salaaminen tulee sitte siihen.
 V: Kyllä kyllä. Ilman muuta.

H8 Nainen 64 v, 1 lapsi

Haastateltava kertoo, ettei ole vastannut päihtyneenä puhelimeen poikansa soittaessa. Haastattelija nimeää tilanteen salailuksi. Nainen tuottaa hyvää vanhemmuutta kertoessaan suojelleensa aikuista lastaan äitinsä päihdeongelmalta. Toisaalla haastattelun aikanaan nainen on kertonut, ettei hänen poikansa ole ollut tietoinen äitinsä alkoholiriippuvuudesta. Pidättäytymällä vastaamasta pojan puheluun humalassa nainen estää ikävän salaisuutensa paljastumisen pojalleen. Poika saa elää ilman huolta äitinsä alkoholinkäytöstä. Päihteidenkäytön aikainen vanhemmuus määrittyy salailuna lapsen suojelemiseksi.

Vanhemmuuden suorittaminen

Seuraavassa otteessa haastateltu yhden lapsen isä vastaa kysymykseen siitä, millä tavoin hän ajattelee juomisensa vaikuttaneen vanhemmuuteensa. Haastateltavalla juomiskausi on alkanut vaimon tehdessä kuolemaa sairaalassa. Tuona aikana lapsi on ollut taaperoikäinen.

- V: Se oli niinku sellasta aikaa, että mä elin sellasessa unenomassa tilassa. Että mä olin sellasessa sumussa tavallaan. Että mä hoidin ne päivärutiinit, Sirun pukemiset, pottaamiset, syöttämiset, mut se oli hyvin sellasta niinku, ett siihen ei liittyny mitään. Mä olin vaan niinku jossain, mä suoritin vaan ne päivärutiinit sillei, että mun vanhemmuus oli niinku sellasta, että mä kuitenkin suoriuduin...
 H: Mm.
 V: ...niistä päivärutiineista, että ei niissä ollu sen kummempaa. No kotihan oli ku hävityksen kauhistus, kun tota mä otin ihan aikalisän siihen, että mulla oli remontit kesken siellä ja kauhee siivo. Ja me sen kaiken sekasotkun keskellä Sirun kanssa asuttiin. [– –] Ja mulla kaatu elämä päälle niin mä olin vaan päivät sohvanpohjalla ja mietin, että mitähän tässä pitäis. Mä en vaan niinku tienny yhtään mitään, mitäs sit. Mut että päivärutiinithan mä hoidin sillei, ett ku Siru oli kotona, niin ne nyt jollain tapaa hoitu, että ei meillä nälkää nähty eikä oltu paskasissa vaatteissa sun muita. Että päivärutiinithan meni ihan normaalisti. [– –] Varmaan se, että mulla on ollu hyvät eväät, että mä oon saanu hyvän kotikasvatuksen. Mulla on perustaidot

ollu hallinnassa niin, niin se on ollu. Että perusrutiinit, se ei oo ollu mitään erityissuoritusta, sillon ku Siru on ollu kotona, vaikka mä nyt oon vähän maistellukin. Että niistä mä oon suoritutunu ihan normaalisti. Ett ne on ollu sitte henkisellä tasolla ne vaikeudet.

H10 Mies 47 v, 1 lapsi

Haastateltava kuvailee suorittaneensa omasta jatkuvasta humalatilastaan huolimatta lapsen päivärutiineja säännöllisesti, mutta henkisesti poissaolevana. Lyhyen katkelman aikana hän toistaa sanan rutiinit kuusi kertaa. Päivärutiinit esiintyvät sanana tekstissä yhtä toistuvasti kuin päivittäiset taaperoikäisen hoitotoimenpiteet toistuvat vanhemman päivässä. Haastateltavan kertoman mukaan hänen voimavaransa riittivät juuri ja juuri lapsen perushoittoon, muut asiat saivat jäädä. Hyvää vanhemmuutta on vaikeuksienkin keskellä keskittyä vanhempana olennaiseen, pitämään lapsi elossa.

Rutiineista huolta pitäminen merkityksellistyy kahdella tapaa: yhtäältä lapsesta huolehtimisena ja siinä mielessä hyvänä vanhemmuutena ja toisaalta vanhemman oman toimintakyvyn ylläpitämisenä. Haastateltava ei ole voinut vajota täysin epätoivoon, masennukseen ja juopotteluun, koska hän on kokenut tarvetta suoriutua päivärytmeistä. Vanhemmuus näyttäytyy suoriutumisenä. Isä on juomisestaan huolimatta suorittanut vanhemmuutta ja suoriutunut siitä jollain tapaa. Toisaalla haastattelussa hän on kertonut juoneensa lapsen päiväkotipäivien aikana rankasti. Kuvatessaan sitä, millä tavoin hän on lastaan hoitanut, ei juominen ole ”ryyppäämistä” vaan ”maistelua”.

Vanhemmuuden suorittaminen näkyy myös seuraavassa otteessa, jossa haastateltu nainen kertoo hankaluuksista, jotka seurasivat hänen menetettyään ajo-oikeutensa rattijuopumuksen vuoksi.

- V: En mitään mokannu, mut ei ollu ihan laillinen autokaan, niin poliisit sit nappas ja lähti kortti, korttikin puoleks vuodeks. No sehän vaan vaikeutti mun elämää, kun en pystyny kuitenkaan taipuun niissä lasten harrastamisissa, mutta nyt mun piti sitte hoitaa kaikki muskarista ponitallikuljetuksiin sitte joko ystävien avustuksilla tai sitte bussiaikatauluja noudattaen. Enkä mä millään meinannu jaksaa, mut iltasin sitte odotti se 10 kaljaa ja se oli hyvä palkinto siitä päivästä. Ett en muista, ett olisin koskaan jättäny mitään väliin krapulan takia. Ainoot oli ne, että mä joka perjantai ajattelin, että sunnuntaina mennään kirkkoon ja sunnuntaina tehdään mitä vaan. Mut mä opin oleen kertomatta sunnuntaista yhtään mitään lapsille,

koska mä olin muistaakseni lauantaisin nostanu sitä määrää vähän ylös.

H4 Nainen 38 v, 4 lasta

Toisaalla haastattelussa nainen on kertonut halunneensa tarjota lapsille elämyksiä: harrastuksia, leirejä ja matkoja. Menetettyään ajokorttinsa hän kuvailee järjestelleensä kyydit ja aikataulut siten, että kaikki neljä lasta pääsivät harrastuksiinsa. Kuljetusrumba rasitti, mutta lasten harrastuksista äiti kertoo halunneensa pitää kiinni. Palkintona oli jokailtainen kaljan juominen. Sunnuntaisin hän kertoo aikomuksenaan olleen kirkkoon menemisen lasten kanssa, mutta sunnuntaihin liittyvät aiheet eivät aina toteutuneet lauantai-illan juomisen vuoksi. Lapset eivät joutuneet pettymään sunnuntaisuunnitelmien kariutumiseen, koska äiti ei kertonut tekemisistä lapsille etukäteen vaan suojeli heitä olemalla kertomatta.

Nainen rakentaa itsestään käsitystä hyvänä vanhempana, joka on tarjonnut lapsilleen hyviä harrastuksia. Päihdeongelman aikainen vanhemmuus määrittänyt suorittamisena. Lasten pääseminen harrastuksiinsa oli äidin mukaan ensisijaista. Suorittavaa vanhemmuutta kuvaa se, että menoja ei jätetty väliin äidin ajo-oikeuden menettämisen, kuljettamisen rasittavuuden tai krapulan vuoksi. Haastateltavalla on käsitys siitä, millaista vanhemmuus ja perhe-elämä ihannetilanteessa on ja hän pyrkii tavoittamaan ihannetilanteen tarjoamalla lapsilleen mahdollisimman suuren määrän tekemistä ja elämyksiä.

Vanhemmuus, joka ei kärsi juomisesta

Muutama haastateltava kuvaili, ettei heidän juomisensa aiheuttanut vahinkoa heidän lapsilleen. Juominen joko järjestettiin sillä tavoin, että vanhemmuus kärsisi mahdollisimman vähän tai haastateltava muutoin koki, ettei juomisella ollut suurta merkitystä vanhemmuudelle. Seuraavan otteen isä kertoi juoneensa jo aiemmin iltaisin sikspäkin olutta, mutta ei pitänyt tätä ongelmallisena. Juomisen hän kertoo riistäytyneen käsistä hankalassa elämäntilanteessa vaimon, Riinan, tehdessä kuolemaa sairaalassa. Otteessa mies kuvailee juomistaan lapsensa Sirun ja vanhemmuutensa näkökulmasta.

V: Mut en mä missään nimessä oo, jos ajatellaan niinku näin, niin ett mä oisin purkanu lapseeni sitä pahaa oloa missään vaiheessa, niin ei mulla käyny se

edes mielessä, että mä olisin esim ruvennu pahoinpitelemään Sirua tai jotain, niinku kohtelevaan muuten kaltoin. Ett kyllähän se oli kuitenkin mulle se sellanen ihan yhtä tärkeä ku Riinalle se lapsi. Mut ku tilannehan oli, enhän mä missään tapauksessa niinku kohdistanu sitä pahaa oloa Siruun. En millään muotoo. Mut se, että toinen asia on sitte tää hei, että miten se sitte heijastu musta ulospäin ja se että tota noin niin ei se nyt varmaan musta näkyne niin päälle päin, että mä olin maistissa tai jotain. Ett vaistosko se lapsi sitte mitenkään muuten, mutta kyllä se niinku, ei se ollu se Siru esimerkiks mitenkään varautunu mua kohtaan, ett kyllä se oli melkolailla normaali sillei että. Turhahan sitä on ruveta vähättelemään, että aina ku sä olet lapsen kanssa, niin alkoholi pois. Siitähän lähetään. Mut ei mitään, mitään vaurioitakaan nyt päässy syntymään, ei fyysisiä eikä henkisiä. Ett, ja se oli kuitenkin ajanjaksona kuitenkin niin lyhyt ja siinä tapahtu niin paljon muutakin.

H10 Mies 47 v, 1 lapsi

Mies tekee juomistaan hyväksyttävämmäksi sillä, ettei hän kohdistanut lapseen omaa pahaa oloaan, kaltoinkohtelua tai väkivaltaa. Hän arvioi, ettei lapsi huomannut isänsä humalatilaa, sillä lapsi ei suhtautunut isäänsä eri tavoin. Haastateltava huomaa puolustelewansa juomistaan ja vaihtaa positiotaan todeten, ettei lapsen seurassa tulisi juoda alkoholia. Toisaalta hän kertoo, ettei lapsi vaurioitunut isän juomisesta, jota kesti vain lyhyen aikaa. Hyvä vanhempi pitää lastaan tärkeänä ja suojelee lastaan juomisensa aiheuttamilta haitoilta. Haastateltava tuottaa vastuullista vanhemmuutta tiedostamalla sen, että lapsen seurassa ei tule juoda. Päihteidenkäytön aikainen vanhemmuus määrittyy lapselle haitattomana. Seuraavan otteen haastateltava nainen puolustaa juomistaan ja samalla vanhemmuuttaan samantyyllisin perusteluin.

- V: Ett en mä sillei niinku, ett just miettii että on kavereita, joilla on lapsia sit ne niinku ihan oikeesti, nii ne vetää semmoset ihan niinku örvellyskännit, niinku lasten nähe.
- H: Niin.
- V: Niin ett ku ite ei oo sitä tehny. Ett onhan se niinku, ku ihmiset on niin erilaisia humalassa, että joku on puheliaampi, joku on hiljasempi, joku taas on ihan lallallallaa menee tuolla ja joku riehuu.
- H: Mm.
- V: Ett ku emmää mielestäni oo sille, niin erilainen kuitenkaan. Ett en oo niinku ruvennu huonekaluja heittelemään pihalle niinku, siis jotkut lapset näkee sitäki.
- H: Mm.
- V: Tai heitellään toista seinälle tai. Ett ku ei semmosta oo ollu. Ett ku miettii, niin emmä tiä, että onks siinä niin suurta eroo, sitte.

H9 Nainen 45 v, 3 lasta

Nainen vertaa omaa juomistaan muiden vanhempien tapaan juoda itsensä vahvaan humalatilaan lasten seurassa ja toteaa, ettei ole itse juonut niin paljon. Vanhempi palauttaa arvoaan vertaamalla oman lapsensa tilannetta muiden lasten vielä ikävämpiin tilanteisiin – vakavammat ongelmat eivät ole koskettaneet tätä perhettä (Slembrouck & Hall 2003, 56). Haastateltava pohtii miten eritavoin eri ihmiset käyttäytyvät humalassa. Nainen tuottaa hyvää vanhemmuutta kuvailemalla, ettei ole kovin erilainen humalassa kuin selvinpäin, sillä hän ei päihtyneenä riehu tai ole väkivaltainen. Vanhemman alkoholinkäyttö määrittäyty lapsille haitattomana, koska lapset eivät ole joutuneet kokemaan väkivaltaa tai näkemään vanhemman aggressiivista käytöstä. Hyvä vanhempi osaa käyttää alkoholia kohtuullisesti eikä esiinny lapsen seurassa vahvasti päihtyneenä.

Seuraavassa otteessa haastateltava nainen kuvailee elämäntilannettaan alkoholinkäytön näkökulmasta kolmannen lapsen syntyessä. Nainen on järjestänyt juomisensa niin, että siitä koituisi lapsille mahdollisimman vähän haittaa.

- V: Vauva oli nytte mulle ja mun puolisolle tosi toivottu. Oli sellanen tunne, että nyt oli mahdollisuus alottaa suhteessa jotakin alusta, mutta hän ei jättänyt sitä alkoholia, päinvastoin, se oli lisääntynyt koko ajan. Ja minä en juonu raskausaikoina yhtään kertaa, että, enkä polttanu tupakkaa. Mut kyllä siltä, voi sanoa, kolmannelta lapselta oli taas sitte helpompi kynnys lähteä uudelleen käyttämään kotona alkoholia, kun tiesi, miten se lastenhoitokuvio meni. Oli helppo lapsi. Ja oli aikaa oli, ku ei ollu töissä, iltasin saatto valvoo myöhään.

H4 Nainen 38 v, 4 lasta

Hyvä vanhempi hankkii lapset suunnitelmallisesti ja iloitsee lapsistaan. Haastateltava rakentaa hyvää vanhemmuutta korostamalla, ettei juonut eikä polttanut tupakkaa raskausaikoina. Vaikka haastateltava muutoin kertookin haastattelun aikana avoimesti juoneensa lasten ollessa pieni, on juominen hänen mukaansa katkennut aina odotusaikoina. Myös Törmä (2011, 145) on huomannut tutkimuksessaan, että päihteidenkäyttö raskausaikana on päihdeongelmallisille vanhemmille arka aihe, eivätkä äidit yleensä myönnä juoneensa raskausaikana. Haastateltava tietää että päihteidenkäyttö raskausaikana on haitallista ja kokee sen vuoksi tarpeelliseksi huomauttaa, ettei ole tuottanut sillä tavoin haittaa lapsilleen. Sen sijaan hän selventää tekijöitä, jotka mahdollistivat juomista lapsen ollessa pieni. Lapsi oli kolmas ja naisella oli kokemusta juomisesta myös kahden

vanhemman lapsen ollessa kotona. Tilaisuus mahdollisti juomisen, sillä lastenhoitokuvio oli tuttu, kyseessä oli niin sanotusti helppo lapsi ja juomiseen oli aikaa iltaisin.

Nainen on tietoinen valtakulttuurin käsityksestä äidille hyväksyttävästä käytöksestä ja kertoo juoneensa vasta lasten ollessa nukkumassa. Hän kuvaa pettymystään puolisoonsa ja hänen juomiseensa. Haastateltava määrittelee omaa vanhemmuuttaan suhteessa puolisonsa vanhemmuuteen ja vertaa omaa juomistaan puolison juomiseen. Nainen määrittyy päihdeongelmasta ja juomisestaan huolimatta vastuulliseksi ja hyväksi perhettä kannattelevaksi vanhemmaksi, puoliso epäluotettavaksi.

4.3. Päihdehoidon tai -kuntoutuksen aikana: leimattu vanhemmuus

Koska kaikki haastateltavat olivat päihdepalvelusäätiö Sovatekin asiakkaita, oli heistä jokaisella kokemuksia päihdehoidosta, -kuntoutuksesta tai ainakin käynneistä päihdetyöntekijän luona. Useimmat haastatellut vanhemmat kertoivat olleensa alkoholivieroituksessa eli katkaisuhoidossa. Katkaisussa haastateltavat kertoivat olleensa yhdestä viiteen kertaan. Katkaisuhuolto on noin 3–7 vuorokauden mittainen jakso, jolle hakeudutaan, kun fyysiset alkoholin vieroitusoireet vaativat ympärivuorokautista laitoshoidoa. Jakson aikana säännöllinen lepo, ravinto ja lääkitys kohentavat fyysistä kuntoa nopeasti. (Sovatek 2016.)

Katkaisuhuolto ei useimpien haastateltavien mielestä tuonut pitkäaikaista muutosta päihteidenkäyttöön. Kaksi haastateltavaa kertoi lähteneensä suoraan katkolta käyttämään päihteitä. Toisaalta jotkut haastateltavista kertoivat päihteidenkäyttönsä päättyneen nimenomaan katkolla. Vanhemmuuden merkitys katkon aikana ei näytä eroavan juurikaan päihteidenkäytön aikaisen vanhemmuuden saamasta merkityksestä. Useille haastateltaville katko selittyi tapana palauttaa fyysinen kunto sellaiseksi, että elämää ja päihteidenkäyttöä pystyi taas jatkamaan. Pidemmällä laituskuntoutusjaksoilla vanhemmuus määrittyi päihteidenkäytön aikaisesta vanhemmuudesta erottuvana.

Leimattu vanhemmuusidentiteetti

Seuraavassa otteessa haastateltava vastaa kysymykseen siitä, kuinka paljon vanhemmuusteema ja perhe-elämää on käsitelty päihdehoidossa ja -kuntoutuksessa. Nainen kertoo kokemuksestaan tullessaan katkolle ensimmäistä kertaa.

H: Onko, onko tota noin niin sitä asiaa kuinka paljon sun mielestä käsitelty täällä päihdepuolella?

V: Mulle tuli aika paljon takapakkia. Mä muistan senkin myös, kun mä eka kerran tulin siis tänne. Ihan siis hirveet vierotusoireet, muttei puhalla kuitenkaan. Että pitää olla suurin piirtein nollalla. Mä ensin kärsin hirveesti ja sitte pitää keskustella aina uudestaan ja uudestaan. Niin sitte se työntekijä sano mulle, mä muistan, että kuulepas Sirpa, että sinä, muistatko, sinä olet äiti. Sinä olet äiti ja sulla on tommonen alkoholinkäyttö. Niin se lannisti mua niin hirveesti, että mä otin ne lääkkeet siitä niin ja sitte mä olin, että miten joku voi sanoa mulle noin, ku mä haen apua.

H7 Nainen 55 v, 2 lasta

Haastateltava kuvailee ikävää kokemustaan mennessään ensimmäisen kerran katkaisuhuoltoon. Hän kokee tullessa kohdatuksi ainoastaan juovana äitinä, ei niinkään henkilönä, joka tarvitsee apua päihdeongelmaansa. Hän koki työntekijän sanat lannistavina ja avun hakemisen kynnyistä korottavina. Kertomuksessa työntekijä koettaa motivoida naista lopettamaan alkoholinkäyttö muistuttamalla naiselle, että tämä on äiti. Työntekijän sanoma kuulostaa syyllistävältä eikä haastateltava ole kokenut sanoja avun hakemista kannustavina. Vanhemmuutta käytetään toisinaan motivoinnin välineenä päihdehoidossa. Syyllisyys puolestaan saattaa auttaa Hyytisen (2007) mukaan tavoittamaan lapsen näkökulmaa vanhemman päihdeongelmaan. Syyllisyyden tunteet nousevat tosin päihdekeskustelujen ja itsetutkiskelun kautta esille ilman suoranaista syyllistämistäkin. Päihdeongelmaiset äidit kokevat tutkimusten mukaan vahvaa lokeroimista ja leimaamista epäkelvoiksi äideiksi. Leimaamista saattaa seurata vanhemman vahva tunnereaktio. (Esim. Virokannas 2011, 338–340.) Vanhemmuus näyttäytyy tässä otteessa ulkoa päin määriteltynä, leimattuna identiteettinä.

Katkonainen lasten huomioon ottaminen

Seuraavassa otteessa haastateltava kertoo katkaisuhoidossa käymisestä vanhemmuuden näkökulmasta. Toisaalla haastattelun aikana nainen on kertonut tyttärensä kannustaneen häntä hakeutumaan katkaisuhuoltoon.

- H: Ett miten se sitten, miten se tilanne siitä kehittyi, tai?
V: Se vaan kehittyi omalla painollaan, että sitte mä rupesin tota, ku mun mies on hirveen dominoiva. Hän oli silleen, ett mitä se hyödyttää. Mä olin, ett nyt mä lähden katkasuun. Mä olin siellä viikon ja mejän lapset oli äärettömän tyytyväisiä siihen, ne kauheesti, että hyvä äiti, ihanaa. Koska siellähän sitte lääkitään ja saadaan nopeestikin semmonen fyysinen kunto.
- H: Mm.
V: Niin mä muistan sen, kun mä tulin ensimmäistä kertaa pois, niin lapset oli, että nyt sä paranit. Nyt sä paranit, ku sä olit hoidossa. Elias oli pienempi ja hän oli vähän niinku äidin poika ja. No se kirveli sit vähän aikaa ja sit mä löysin, tota. Tää oli miehen kans piilottelua. Alkoholia mä löysin tän verran kirkasta viinaa ja mä otin melkein kerralla sen. Se kesti sen, niin se alko viikko sen jälkeen. Mutta ku siinä oli saanu muutaman päivän raittiutta, niin se kesti siinä pari viikkoo, sit se alko taas ja alko taas uus peittely. Ei se sit enää menny läpi. Ett sitte lapset pari kertaa mut painosti, mutta opin sitten sen, että ei sinne kukaan voi patistaa. Kyllä sinne pitää mennä omasta tahdosta. Mutta niitten mieliks menin pari kertaa.

H7 Nainen 55 v, 2 lasta

Haastateltava kertoo, että hänen miehensä on kyseenalaistanut katkaisuhoidon hyödyn, kun taas lapset ovat kannustaneet äitiään päätöksessä lähteä hoitoon. Lapset ovat haastateltavan mukaan nähneet äidin tilan sairautena ja katkaisuhoidon jälkeen äidin parempi fyysinen kunto on tulkittu niin, että äiti on parantunut. Juominen on kuitenkin alkanut parin viikon raittiuden jälkeen kotiin piilotetuilla pulloilla. Nainen on lähtenyt useamman kerran katkaisuhoidon lasten painostuksesta, mutta todennut sitten itse, että hoidosta ei ole hyötyä, jos ei sinne mene omasta tahdosta.

Hyvä vanhemmuus rakentuu haastateltavan kertomuksessa lasten positiivisesta reaktiosta äidin tullessa kotiin hoidosta ja lasten helpottuneisuudesta äidin hakiessa apua ongelmiinsa. Hyvä vanhempi ottaa lapsensa huomioon ja kuuntelee heitä, hakee apua ongelmiinsa, hoitaa itseään ja haluaa siten olla parempi vanhempi lapsilleen. Äidin alkoholinkäyttö katkeaa kerta toisensa jälkeen alkoholivieroitukseen, mutta myös äidin pyrkimys hyvään vanhemmuuteen alkoholinkäytön lopettamisella katkeaa kerta toisensa jälkeen juomisen alkaessa uudelleen.

Sitoutuneisuus lapsiin

Seuraavassa katkelmassa haastateltu nainen kertoo ensimmäisestä jaksostaan päihdekuntoutuslaitoksessa. Hänen lapsensa olivat laitosjakson ajan avoimuudellisesti sijoitettuina.

- V: Se, ettei ulkomaailmaan ollu ku puhelimitse pari kertaa viikossa yhteydessä ja kerran kuussa pääsi sitte kotilomalle niin, se oli oikeestaan aika helpottavaa. Ei niitä lapsiakaan tarttenu koko ajan ajatella, ku ne oli sit avoimuuden sijoituksessa sitte sen ajan. Ett soitot ja tapaamiset parin viikon välein, niin oli kyllä ihan hyvä, ihan hyvä siinä kohtaa. Sit se toivo kumminkin oli siinä, kun ties, vaikka jaksoki epäillä, että jos sossu valehteli tässäki asiassa, että ne ei palaakaan kotiin tän kuntoutuksen jälkeen. Kun mulle oli kerrottu, että ne palaa kotiin heti, kun mää pääsen kotiin, jos kuntoutus onnistuu. Ja se onnistu se kuntoutus.

H4 Nainen 38 v, 4 lasta

Päihdekuntoutuksessa tärkeintä haastateltavalle oli oma toipuminen ja lapsista erossa olemisen haastateltava näki hyvänä asiana. Puhelinsoitot ja parin viikon välein tapahtuneet lasten tapaamiset riittivät kuntoutuksen ajan pitämään yllä vanhemman yhteyttä lapsiinsa. Toive lasten saamisesta takaisin kotiin merkityksellistyy sitoutumisena lapsiin. Hyvä vanhempi haluaa elää lastensa kanssa. Hyvää vanhemmuutta on myös halu päästä eroon päihderiippuvuudesta ja hoitaa itseään. Haastateltava pyrkii hoitamaan itsensä sellaiseen kuntoon, että saisi lapset takaisin kotiin. Päihdekuntoutuksen aikainen vanhemmuus tässä otteessa näyttäytyy keskeisesti sitoutuneisuutena – omaan toipumiseen ja lapsiin.

4.4. Päihteidenkäytön lopettaminen: lapsi yhtenä motivaatiotekijänä

Motivaatiotekijöinä lopettaa päihteidenkäyttö tuotiin esiin kyllästyminen päihdemaailmaan sekä oma fyysinen tai psyykinen olotila. Osa haastateltavista mainitsi motivaatiotekijänä olleen lapset. Useimmat korostivat silti, että lapset eivät voi olla ainoa motivaatiotekijä vaan halun lopettaa päihteidenkäyttö on lähdettävä henkilöstä itsestään. Päihteettömänä pysymiselle esitettiin useita eri syitä. Vaikka monet näkivät lapset motivaatiotekijänä päihteettömänä pysymiselle, korostivat he, että muitakin motivaatiotekijöitä on oltava ja jokainen tekee päätöksen luopua päihteistä lopulta itsensä vuoksi.

Osa tässä luvussa analysoiduista aineisto-otteista ei käsittele suoranaisesti vanhemmuutta vaan niitä tekijöitä, joiden vuoksi haastateltavat kuvailevat lopettaneensa päihteidenkäytön. Siinä missä vanhemmuus tulee useissa otteissa esiin keskeisenä motivaatiotekijänä lopetuspäätökselle tai päihteettömänä pysymiselle, on hyvä tuoda esille myös muita aineistossa esiintyneitä käytön lopettamiseen yhdistyviä tekijöitä. Päätös lopettaa päihteidenkäyttö määrittyy osaksi jatkumoa päihteidenkäytön ongelmoitumisesta aina siihen tilanteeseen asti, jossa vanhemmat haastatteluhetkellä olivat käytön lopettaneina.

Lasten vuoksi

Osa haastateltavista toi esille lapset selkeimpänä motivaatiotekijänä päihteidenkäytön lopettamiselle, kuten seuraavassa otteessa haastateltu mies. Haastateltava on lopettanut alkoholinkäytön muutamaa kuukautta aiemmin viikon mittaisen retkahduksen jälkeen.

- H: Mm. No totaa, sä taisit tossa haastattelun alkupuolella sanoo, että silloin kun sulla on ollu näitä tollasii juomiskausia, niin silloin tyttö ei oo ollu sun luona...
- V: Mm, mm, joo.
- H: ...ett on ollu sitte äidilläään tai
- V: Niin, no esimerkkinä, että on sitten estynyt se tuleminen, kun on, että on sitten omalla ajallaan ruvennut. Ja sit kun pitäis Jennin tulla, niin sitten ei ookaan kunnossa...
- H: Joo.
- V: ...niin siinä vaiheessa se tulee sit niinkun lapsellekin varsin selkeesti ilmi, että tää ei mee niinkun pitäs. Sitten tietysti iän myötä, iän myötä tulee, sitten tajuaa enemmän ja enemmän koko ajan.
- H: Niin sitten huolehtiikin, tulee se huoli enemmän?
- V: Niin, ett se oli sillo viime syksynäkin, kun se ei ollu pitkä, oliko ehkä viikon, niin sit rupes heti niinkun koulussa näkymään, niinku suht nopeesti näkymään, ett sekin sitte reagoi ja rupes käyttäytyyn niinku eri tavalla...
- H: Joo.
- V: ...mut sekin oli sit semmonen, mikä niinkun, sitte tavallaan ittee niinku herätti, että tää loppu nyt, kerta kaikkiaan loppu nyt, että näin tää ei tuu menemään.

H1 Mies 48 v, 1 lapsi

Haastattelija palaa aiemmin haastattelun aikana esille tulleeseen aiheeseen, että miehen tytär on ollut isän juomiskausien aikana äitinsä luona. Mies erittelee tilannetta lapsen näkökulmasta. Isän juomisputken aikana tytär ei olekaan päässyt tulemaan aiemmin

sovitun aikataulun mukaisesti isän luo. Isä kertoo 11-vuotiaan tyttären alkaneen ymmärtää, mistä on kyse, kun isän luo ei yhtäkkiä voikaan mennä. Mies kertoo juoneensa edellisenä syksynä tapahtuneen retkahduksen jälkeen viikon ajan, mihin tytär on reagoinut käytöksellään koulussa. Mies määrittelee heränneensä tajuamaan, että alkoholinkäytön on loputtava hetkellä, jolloin hänen alkoholinkäyttönsä on vaikuttanut selkeästi tyttäreen. Kuvaamalla lopettamispäätöksensä yhteyttä tyttären käytökseen, rakentaa mies itsestään kuvaa vastuun ottavana, hyvänä vanhempana, joka ajattelee lapsensa parasta. Kun haastateltava on tulkinnut lapsensa reagoivan isän alkoholinkäyttöön, on hän tehnyt lopettamispäätöksen lastaan suojellakseen.

Seuraavassa otteessa haastateltu nainen kertoo lopettaneensa alkoholinkäytön oman fyysisen ja psyykkisen olotilansa vuoksi lasten muutettua pois kotoa. Hän on kertonut eronneensa samalla miehestään, joka oli alkoholisti. Nainen on ollut neljä vuotta käyttämättä alkoholia. Syyt pysyä päätöksessä ovat erilaiset.

H: Mitkä on sitte ollu niitä asioita, mitkä on saanu sut nyt pysymään...

V: Pysymään?

H: ...erossa alkoholista tän ajan?

V: Totta kai se on niinku noi lapset. Mä ajattelin, että mä oon äiti ja mulla on ihanat lapset. Se. Ja sitten, että kun mulla on niin kannustavia ystäviä. Ei nyt hirveesti, mä oon vieläkin vähän, mä oon vieläkin vähän semmonen vaikeesti lähestyttävä. Kuitenkin niin. Sitten kun huomaa sen fyysisen kunnon. Sen huomaa selvästi.

H7 Nainen 55 v, 2 lasta

Nainen nimeää lapset ensisijaiseksi syyksi, jonka avulla on pystynyt olemaan käyttämättä. Hän määrittelee itsensä ensisijaisesti äidiksi. Muina syinä päihteettömyyspäätöksessä pysymiselleen hän listaa ystävät ja oman fyysisen kuntonsa kohentumisen. Haastateltavan hyvä vanhemmuus rakentuu hänen kyvystään asettaa lastensa etu ja oma vanhemmuutensa etusijalle. Hyvä äiti on valmis tekemään suuria tahdonvoimaa vaativia muutoksia elämässään lastensa vuoksi.

Lapsi yhtenä motivaatiotekijänä muiden joukossa

Monet haastateltavat mainitsivat useita eri tekijöitä, jotka toimivat motivaationa päihteidenkäytön lopettamiselle ja päihteistä erossa pysymiselle. Seuraavassa otteessa haastateltu nainen nimesi lapset selkeimmäksi syyksi lopettaa alkoholinkäyttö, mutta

toisessa otteessa määritteli etteivät lapset voi olla ainoa motivaatiotekijä. Haastateltavan lapset olivat huostaanotettuina äidin alkoholiongelman vuoksi.

- H: No mitä sä aattelet, että mikä se oli se motivaatio, tai mitkä ne oli ne motivaatiotekijät siinä, että että sä oot silloin lopettanu sen käytön...
- V: Kyllä se on ihan alkuun täytyne olla ositt, ollu ihan sykehdyttävien hetki ollu ne lapset. Kyllä sen on ihan pakosti täytyne olla. Koska se on niin piirtynyt mieleen. Ei varmaan ajatus heidän kotiinpaluustaan vaan ehkä se semmonen kuolemanpelko ja sitten se toivon mahdollisuus. Että haluan yrittää.
[- -]
- V: Koska mä luulen, että jos pelkästään pitäytyy siinä äitiydessä, niin silloin ei alunperinkään pysty lähtee toipuu niinku ittesä takia, että. Kyllä mä niinku tänä päivänä voin väittää, että toivuin itteni takia, koska ois musta liian väärin ajatella, että kaikki riippuis vaan siitä, että tuleeko lapset kotiin vai ei, että mitä omalle elämälle niinku tapahtuis.
- H: Että se ei niinku voi riittää...
- V: Ei...
- H: ...pelkäks motivaatiotekijäks...
- V: ...ei...
- H: että ois niinku lasten takia?
- V: ...ei. Se olis niinku liian sellasta ehdollista. Koska silloin vois vaan niinku sosiaalityöntekijä niinku omasta mielestään vaan päättää mun tulevaisuudesta, että on heillä ehkä valta päättää ehkä mun lasten tulevaisuudesta, mutta ei sitten minun tulevaisuudesta kuitenkaan.
(Hiljaisuus)

H4 Nainen 38 v, 4 lasta

Kysyttäessä motivaatiotekijöitä päihteidenkäytön lopettamiselle nainen mainitsee keskeisenä tekijänä lapset, jotka olivat huostaanotettuina. Haastateltava kertoo tehneensä päätöksen lopettaa alkoholinkäyttö lasten vuoksi. Hän rakentaa hyvää vanhemmuutta kertomalla halunneensa ”yrittää”. Yritys määrittyy haluna olla parempi vanhempi lopettamalla juominen. Lapset määrittivät keskeiseksi syyksi lopettaa juominen, mutta motivaatioksi toipua päihderiippuvuudesta lapset eivät haastateltavan mielestä yksin riitä. Jos muutosta lähtee tavoittelemaan ainoastaan äitinä, päämääränään saada lapset takaisin kotiin asumaan, unohtuu oma minä kokonaan.

Haastateltava pohtii, että halun toipua on lähdeittävä henkilöstä itsestään. Päihteidenkäytöstä pidättäytyminen näyttäytyy haasteellisempänä, mikäli ainoa syy olla käyttämättä on sosiaalityöntekijän asettama ehto lasten kotiin palaamiselle. Nainen ei anna sosiaalitoimen määrittellä omaa elämäänsä ja määrätä häntä olemaan juomatta. Hän asettaa itsensä lastensuojelun sosiaalitoimen yläpuolelle (vrt. Virokannas 2011, 336–337)

määrittelemällä tehneensä itse ratkaisunsa ja muutoksen elämässään, ei lastensuojelun sanelemana. Lapset määrittyvät merkittävänä motivaatiotekijänä naisen juomattomuudelle naisen oman elämän näkökulmasta. Hän ei ole tehnyt päätöstään lastensa vuoksi vaan osin vanhemmuuden roolissaan, koska hän haluaisi elää lastensa kanssa.

Seuraavassa otteessa haastateltu yhden lapsen isä on käyttänyt teini-ikäisestä alkaen useita eri huumeita, lääkkeitä ja alkoholia. Hän kävi alkoholivieroituksessa useamman kerran lastensuojelun ohjaamana ja oman fyysisen tilan niin vaatiessa. Viimeisimmän katkaisuhoidon mies kertoo johtaneen raitistumiseen. Lapsen, Leon, hän kertoo olleen yksi motivaatiotekijöistä. Otteessa esiintyvä Kaisa on Leon äiti, miehen entinen puoliso.

H: No sä sanoit, että se viimesin katko on sitte ollu semmonen, mikä on toiminu. Onks se ollu joku reilu kolme vuotta sitte?

V: Joo, kolme vuotta sitte.

H: Minkälaisin syin sää silloin menit sinne katkollen?

V: Hmm. Mää olin tosi huonossa kunnossa, mulla oli menny jalat alta jo, en pystyny kävelemään. Kyllä siinä alko oleen niinku mittari täynnä, että aina on samassa tilanteessa, että käyttää aineita ja jotenki ett se, mikään ei ollu muuttunu kymmenessä vuodessa. Sama juttu. Leo ja Kaisa kävi sairaalassa ja. Jotenki silloin, Leokin oli, Leokin työnteli mua pyörätuolissa ja mä olin jotenki, ett ei hitto ei tän näin pitäis mennä. Ja sisarukset kävi siellä. Mä en ollu nähny niitäkää niinku vuosiin. Siinä oli melkein koko sen käyttöajan en ollu pitäny mitään yhteyttä. Tosi satunnaisesti vaan. Ja sit jotenki se varmaan, kai se kyllästyminen jotenki sit varmaan, ett ei se muutu se huumemaailma siitä mihinkään. Ett ei niitä pysty pitämään sillein hallinnassa, tai sillain että. Ei ollu oikein enää hyvä olo, kun veti niitä huumeita, eikä oikein ilmankaan. (Hiljaisuus) Ja olihan se kuitenkin hyvä motivaatio se lapsi ja. (Hiljaisuus) Oma pää tuntu olevan niin sekasin, että ei tajunnu maailman menosta enää yhtään mitään. (Hiljaisuus) Siitä se pikkuhiljaa jäi.

H: Mm. Eli sää kyllästyit siihen päihdemaailmaan ja olit tosi huonossa kunnossa ja koit, että täytyy päästä irti ja...

V: Mm.

H: ...motivaatiota oli myös, oli myös ku on se...

V: Mm.

H: ...poika ja.

V: Mm. Kyllä se nyt ainakin vaikuttavia asioita on ollu.

H3 Mies 30 v, 1 lapsi

Mies kuvailee hakeutuneensa päihdekatkaisuun huonon fyysisen olotilansa vuoksi. Mies selittää päätöksen lopettaa päihteidenkäyttö kypsyneen kyllästymisenä huumemaailmaan, huumeidenkäytön hallitsemattomuuteen ja siihen, että oma elämä polki paikoillaan.

Päihteiden hän ei kokenut enää tuovan nautintoa. Miehen kertomuksessa poika työnteli isäänsä sairaalassa pyörätuolissa, jolloin haastateltava on herännyt pohtimaan, että tilanteeseen on tultava muutos. Pojan ei kuulu työnnellä pyörätuolissa isäänsä, jonka jalat eivät kannan liiallisen päihteidenkäytön vuoksi. Pyörätuoliin joutuminen päihteidenkäytön vuoksi tulee esille moraalisesti kestävämmänä tilanteena. Haastateltavalle myös lapsi on näyttänyt hyvänä motivaatiotekijänä. Lapsi ei tässä otteessa ole keskeisin tai ainoa haastateltavan mainitsema motivaatiotekijä. Lapsella on miehen kertomuksessa kuitenkin selkeästi merkitys lopettamispäätökselle.

Olennaista ei ole se, mikä on ollut haastateltavalle todellinen kipinä lopettaa päihteidenkäyttö kolme vuotta aikaisemmin vaan se, minkälaisilla asioilla hän katsoo tässä hetkessä, jälkikäteen tarkasteltuna olleen merkitystä lopettamispäätökselle. Haastateltava rakentaa yhdessä haastattelijan kanssa hyvän vanhemman identiteettiä tuomalla esille sen, että lapsella oli merkitystä lopettamispäätöksessä. Hyvää vanhemmuutta haastateltava tuottaa osoittamalla kantaneensa tilanteessa vanhemman vastuun, ajatelleensa poikaansa ja tehneensä tahdonvoimaa vaatineen muutoksen omassa toiminnassaan. Kyllästyminen päihteidenkäyttöön, pitkäaikaisen käytön aiheuttamaan fyysiseen olotilaan tai päihdemaailmaan tuli esiin useiden haastateltavien kertomuksissa.

Seuraavan otteen mies on kuvannut aloittaneensa päivittäisen, rankan viskin juomisen vaimonsa tehdessä kuolemaa sairaalassa. Juomisen mies kertoo tapahtuneen pääasiassa lapsen päiväkotipäivien aikana ja lapsen ollessa avohuollon sijoituksessa isovanhempien luona. Mies on kertonut hakeutuneensa terveyskeskukseen maksatulehduksen vuoksi iho keltaisena. Otteessa mies erittelee eri syitä, joiden vuoksi joutui lopettamaan alkoholinkäytön.

- V: Ett tavallaan se henkinen ja fyysinen pahoinvointi, oli niinku se, että eihän tää nyt oo enää mistään. Se pitää olla niin konkreettista, että iteki tajuaa, että mä en haluu enää tällasta. Ett ku siitähän sit tulee niin paha olo niistä vierotusoireistakin. Krapulaa, sitte tulee huono olo, jos yrittää juoda lisää. Ett sä oot umpikujassa, että eihän tässä oo enää mitään, ei tuu yhtäänmitään. Ett se oli varmaan mun pelastus sitte, että elimistö tökkäs niin totaalisesti vastaan, että. Ja kai sitä oli vähän järjenääntäkin mukana, että ei tää voi jatkua näin, että mä oon sentään pienen lapsen isä ja rupes vähän niinkun miettiin asioita. Vastuut ja velvoitteet oli varmaan niinkun toinen asia.

Rupes sitte jo soi, omatunto soimaamaan. Ett, ett tota noin niin. Ja sitte kolmas asia tietysti se, että jotenki sitä alitajuisesti ajatteli, että eihän, minähän olen nyt joutunut ihan tahtomattani tähän uppoavaan laivaan, että tavallaan osas kääntää ne syyttävät sormet johonkin muuhun ku itteensä. Noi kolme tekijää oli varmaan ne keskeisimmät syyt. Ett se on varmaan sama, ett ku sä tuut oikeen tosi kipeeks. Sä oot 40 asteen kuumeessa ja tuhkarokko tai joku oikein vihonviimenen sairaus, mikä on niinku sairaus, että siitä ei parane ilman, ilman lääketieteellistä apua.

H10 Mies 47 v, 1 lapsi

Mies kuvailee oman fyysisen pahoinvointinsa olleen keskeisin syy lopettaa alkoholinkäyttö. Mies kertoo, että hänen elimistönsä ei enää kestänyt rankkaa juomista, joten hän joutui hakeutumaan sairaalahoitoon. Mies määrittelee joutuneensa tilanteeseen ulkopuolisten syiden – vaimon sairaalassa olo ja kuolema – vuoksi. Alkoholiongelman mies selittää tuhkarokkoon verrattavissa olevana sairautena, johon hän tarvitsi lääketieteellistä apua. Lopettamispäätöstä tehdessään haastateltava kuvaa pohtineensa omaa rooliaan isänä ja rooliin liittyviä vastuita. Vanhemman velvollisuuksien pohtiminen ja syyllisyyden tunteiden esiintuominen rakentaa haastateltavan vastuullisen vanhemman identiteettiä. Syy-seuraussuhteen ja syyllisyyden käsitykset ovat Whiten (2003, 180-181) mukaan erottamattomasti yhteenkietoutuneet vanhemmuutta tarkasteltaessa. Mies kokee tarvetta esittää toimintansa moraalisesti vastuullisena vanhemmuutena (mt). Hyvä vanhempi tuntee syyllisyyttä toimiessaan vanhempana väärin. Avun hakeminen ja itsen hoitaminen pienen lapsen isän velvollisuuksien hoitamiseksi määrittäyty vastuunottona vanhemman roolissa.

Kyllästyminen

Osa haastateltavista ei maininnut lasta suoranaisesti lopettamispäätökseen vaikuttaneena tekijänä. Esille tuotiin esimerkiksi katkollen meno lastensuojelun ohjaamana, kyllästyminen ja ajautuminen henkiseen tai fyysiseen umpikujaan päihteidenkäytössä. Seuraavassa yksi esimerkki vertailun vuoksi siitä, millaisin lapseen liittymättömien syiden vuoksi haastateltavat kertoivat lopettamispäätöksiä tehneensä. Vastaajan päihdeongelma oli alkanut teini-ikäisenä huumeiden ja alkoholin käytöllä ja hän oli käyttänyt päihteitä ongelmallisesti 14 vuotta. Aikana, jolloin mies teki päätöksen lopettaa päihteidenkäyttö, asui hänen muutaman vuoden ikäinen lapsensa äitinsä kanssa.

- H: Joo. No mikä sut on saanu hakeutumaan, näihin tota, kuntoutusjaksoille?
V: No kyllä se jonkinlainen oma kyllästyminen ja, ett ei oikein pää enää kestäny sitä käyttämistä. Mä oon monesti miettiny, ku sanotaan, ett pitäis löytää joku oma pohja, ett varmaan kroppa olis kestäny vielä jonkin aikaa, mut sit pää ei oikein tahtonu enää kestää. Ett semmonen kyllästyminen kaikkeen siihen, mitä se päihdemaailma on. Ett aina oli sitä rahan hommaamista ja aina oli sitä päihteitten hommaamista, ett aina yötäpäivää pitää jotain säätää. Se on oikeesti aika työlästä touhuu. Niin. Niin semmonen kyllästyminen sitte.

H2 Mies 30 v, 1 lapsi

Motivaatiotekijänä hakeutua päihdekuntoutukseen ja luopua päihteidenkäytöstä haastateltava mainitsee kyllästymisen päihdemaailmaan, sillä päihteiden ja niihin tarvittavan rahan hankkiminen oli työlästä. Päihteidenkäytön ja hankkimisen hän nimeää ”touhuksi”. Haastateltava olisi jaksanut päihteidenkäyttöä fyysisesti, mutta ei psyykkisesti, joten hän löysi sisäisen motivaation pyrkiä eroon päihteistä. Haastateltava ei mainitse lasta tekijänä, joka olisi vaikuttanut lopettamispäätökseen. Päätöksen merkitys on henkilökohtainen, oman elämän muuttamistarkoituksessa tehty. Motivaatio määrittyy kyllästyminä päihteidenkäyttöön, huumemaailmaan ja kaikkeen, mitä käyttöön liittyy.

4.5. Päihteidenkäytön lopettamisen jälkeen: läsnäoleva ja turvallinen vanhemmuus

Tässä luvussa käsittelen haastateltavien kertomia kokemuksia vanhemmuudesta sen jälkeen, kun päihteidenkäyttö on lopetettu. Joillakin vastaajilla kyseessä oli useiden vuosien mittainen ajanjakso, toisilla taas muutamien kuukausien. Vastaajat kertoivat vanhemmuudestaan paljolti sellaisena kuin he kokivat sen haastatteluhetkellä tai millaisia toiveita ja odotuksia omaa vanhemmuuttaan kohtaan heillä oli. Vanhemmuuden identiteetit määrittyivät hyvin eri tavoin lopettamisen jälkeen kuin päihteidenkäyttöaikaina.

Läsnäoleva vanhemmuus

Päihteidenkäytön aikainen vanhemmuus määrittyi useimmilla haastatelluilla henkisenä tai fyysisenä poissaolona lapsen elämästä. Käytön lopetettuaan monet vanhemmat kertoivat pystyneensä taas olemaan lapsilleen läsnä. Seuraavassa otteessa haastateltu 55-vuotias äiti

on kertonut lopettaneensa alkoholinkäytön ja eronneensa samalla alkoholistimiehestään sen jälkeen, kun molemmat lapset olivat jo muuttaneet omilleen.

- H: Mites sit nyt, kun lapset on aikuisia, niin minkälaisena äitinä sä nyt näät itsesi?
- V: Nyt tällä hetkellä, kun mä olen niin hyvin edistynyt tässä. Niin minä koen olevani nyt, olen kertonut, että niin monta vuotta mulla meni hukkaan tässä. Meijän Liisa on kertonut, pystyy kertoon murheet mulle nyt. Hän on sanonut, että eihän sulle ois voinut mitään kertoa. Samoin Elias, että eihän sulle olis voinut mitään. [- -] Elias käyttää mua kaupassa. Hän on sanonu, että mä toivon sun puolesta, ettet sää enää joudu semmoseen helvettiin. Nyt ei me olla pitkään aikaan puhuttukaan mistään alkoholista. Tämä se muutos on. Nythän me päästiin ytimeen tässä. [- -] Mä olen nyt taas palannut siihen äitirooliin, mikä on erilainen, kun on aikuiset lapset, kuin silloin, kun lapset oli pieniä. Mä luotan heihin ja he luottavat muhun ja pystyvät puhumaan mulle kaikenlaisista asioista.

H7 Nainen 55 v, 2 lasta

Nainen määrittelee hukkaan menneiksi vuosiksi aikaa, jolloin alkoholinkäyttöä oli. Hän vertaa omaa vanhemmuuttaan päihteidenkäytön aikaiseen kertoessaan lastensa todenneen, ettei äidille olisi tuolloin voinut kertoa mitään. Haastateltava nimeää muutoksen itsessään edistymiseksi. Hän kertoo, että lapset pystyvät jälleen luottamaan äitiinsä ja puhumaan hänelle. Muutos määrittyy paluuksi äidin rooliin, kuuntelevaksi, läsnäolevaksi vanhemmaksi aikuisille lapsille. Naisen kertomus rakentaa vanhemmuutta eheytyvänä ja korjautuvana. Vastoinkäymiset alkoholin kanssa on voitettu ja päästy ideaaliseen vanhemman ja lasten väliseen suhteeseen. Aikuisten lasten kanssa haastateltava pääsee korjaamaan aiemmin vaurioitunutta äitiytään. Varsin samantyylinen on seuraavan otteen haastateltavan kertomus vanhemmuudesta aikuisille lapsille.

- H: Niin, että miten sun vanhemmuus on muuttunu verrattuna siihen aikaan, kun vielä käytit sitä alkoholia?
- V: No totta kai siinä on se, että mä pystyn huomioimaan pojat. Holistilla on sitä oman navan ympärillä pyörimistä, surkuttelee omaa oloaan ja hakee myötätuntoa, mitä ei taatusti ansaitse. Alkoholisti on hyvin itsekeskeinen ja nyt mä pystyn jakamaan raittiina isänä monia asioita joko puhelimesta taikka kasvotusten ja pystyn niinku raittiina isänä antamaan jopa neuvoja ja yks mikä on tärkeintä, niin AA:sta oon oppinu kuuntelemisen taidon. Se, että se ei oo aina hyvä eikä paras, miten hyvin mä sanon, vaan miten hyvin mä kuuntelen. Koska sen hyvän kuuntelun jälkeen voi tulla vielä parempi neuvo.
- H: Mm.

- V: Että se rakkaus on tullu siinä jo monneen kertaan. Raittiina vaan ja päivä kerrallaan. Ja pyrkiä liikaa puuttumatta niiden asioihin, mutta semmoset asiat, mitkä tuntuu, että on menossa pieleen, niin kysyä ja kuunnella, elää siinä mukana.

H6 Mies 61 v, 2 lasta

Haastattelija pyytää miestä vertaamaan vanhemmuuttaan aikaan ennen alkoholinkäytön lopettamista. Keskeisenä haasteena vanhemmuudessa näyttäytyi alkoholiongelma ja sen mukanaan tuoma itsekeskeisyys. Päihteidenkäytön lopettamisen jälkeen mies kertoo pystyvänsä huomioimaan lapsensa, kuuntelemaan heitä ja antamaan neuvoja. Haastateltava tuo esille rakastavansa lapsiaan ja koettavansa olla tarpeettomasti puuttumatta heidän asioihinsa. Mies selittää oppineensa kuuntelun taitoa AA:ssa. Päihteidenkäytön lopettamisen jälkeinen vanhemmuus määrittäytyi läsnäolona, myötäelämisenä ja tukena aikuisten lasten elämässä. Otteessa hän tuottaa korjaantuneen vanhemmuuden identiteettiä. Vanhemmuus on taas hyvää ja läsnäolevaa, kun alkoholi ei ole enää ongelma.

Henkinen läsnäolo lasten elämästä näyttäytyy hieman toisella tavalla kahden lapsen kanssa asuvan naisen kertomuksessa. Seuraavassa otteessa haastateltava vastaa kysymykseen siitä, millä tavoin hänen vanhemmuutensa on muuttunut sen jälkeen, kun hän on lopettanut alkoholinkäytön.

- V: Varmaan mä oon enemmän ruvennu nipottaa, joistakin asioista. Että kuitenkin, ku sitä on kaljapöhnässä ollu, ett no hällä väliä.
H: Mm.
V: Ei oo sit puuttunu joka asiaan. Nyt varmaan enemmän niinku.
H: Huomaa sitten enemmän sellasta, mihin vanhempana haluaa puuttua.

H9 Nainen 45 v, 3 lasta

Nainen nimeää oman muutoksensa vanhempana nipotuksena ja puuttumisena. Hän kuvaa suhtautuneensa vielä alkoholia käyttäessään lasten tekemisiin välinpitämättömästi. Lopetettuaan juomisen hän on tietoisempi lasten tekemisistä, puuttuu ja huomauttaa herkemmin. Alkoholinkäyttöaikaisen vanhemmuuden henkinen poissaolo on muuttunut läsnäoloksi ja lasten tekemisistä välittämiseksi. Puuttuminen ja läsnäolo merkityksellistyvät haastateltavan ja haastattelijan yhdessä tuottamaksi vastuulliseksi vanhemmuudeksi.

Turvallinen isyys

Seuraavassa katkelmassa haastateltu isä, jolla on 11-vuotias tytär, on ollut haastatteluhetkellä noin neljä kuukautta käyttämättä alkoholia. Hän on kuvaillut haastattelussa juomisensa olleen kausittaista ja tyttären olleen äitinsä luona näiden juomiskausien ajan.

- V: Mut kyllä mä sanoisin silleen, ett niinku mikä on tärkeetä, niin kyllä mää oon niinku sellanen turvallinen isä, johon voi luottaa, ja sitten on, on niinku, ei tarvi käyttää energiaa sellaseen, että miten se pärjää tai mitä kotona tapahtuu, ett siel on aina niinku ruokaa ja sieltä lähetään aina kouluun niinku pitää ja. Ei mennä nukkumaan niinku pitäis (naurahtaa), mutta iso osa asioista onnistuu kuitenkin hyvin ja mä uskoisin, että sillä työllä olis hyvä olla.

H1 Mies 48 v, 1 lapsi

Haastateltava tuottaa hyvää vanhemmuutta määrittelemällä itsensä ennen kaikkea turvalliseksi isäksi. Turvallisen isän ominaisuuksiksi hän luettelee luotettavuuden ja lapsen perustarpeista huolehtiminen. Tässä katkelmassa isä kertoo luotettavuuden ilmenevän siten, että lapsen ei tarvitse huolehtia isästään ja lapsi tietää, että kotona perusasiat sujuvat. Samalla haastateltava implikoi, että lapsi on aiemmin joutunut huolehtimaan siitä, miten isä juomisputkiensa aikana pärjää.

Käsite ”turvallinen” esiintyy haastateltavien puheessa monin tavoin ja kaksi haastateltavaa määrittelee itsensä päihteenkäytön lopettamisen jälkeen turvalliseksi isäksi. Turvallisuus määrittyy useilla haastateltavilla tilanteeksi, jota hyvä vanhempi lapsilleen pyrkii aikaansaamaan. Turvallisen isän käsite saattaa olla päihdepalvelusäätiö Sovatekin ryhmissä tai yksilökäynneillä yhdessä päihdetyöntekijöiden kanssa tuotettu tavoite.

Seuraavan katkelman haastateltava on kokenut omassa lapsuudessaan turvattomuutta äitinsä ja isäpuolensa alkoholinkäytön vuoksi. Otteen ensimmäisessä osassa mies vastaa kysymykseen siitä, millainen malli vanhemmuuteen hänen oma isäpuolensa on ollut. Toisessa osassa haastateltava palaa turvallisuuden käsitteeseen tavoiteltavana tilana vanhemmuudessaan.

- V: Mutta et niinku, määhaluun ainakin luoda sen turvallisen ympäristön mun lapsille, ett se ei todellakaan ollu niinku turvallista se mun lapsuus. Ja se ett kokoajan oot sillee, että, mitä seuraavaks tapahtuu.
[— —]
- H: No mitä sä ajattelet, millanen suhde sulla on sun tyttäreen?
- V: No mun mielestä mulla on kyllä ihan hyvä suhde. Ett se saa kiukutella, mut must tuntuu, että mä oon turvallinen sille. (Nauraa) En mä voi sanoo tytön puolesta, mutta musta tuntuu siltä. Se saa olla lapsi, se saa kiukutella ja mitä nyt lapset saa tehdä. Sillai että, ei nyt tietenkään ihan mitä vaan, ett kyllä meillä rajat on, mutta niinku. Niin, meillä on turvallinen koti, missä ei käytetä päihteitä. Ei tarvii pelätä, mitä illalla tai yöllä tapahtuu.

H2 Mies 30 v, 1 lapsi

Turvallisen arjen tarjoaminen lapselle määrittäyty osaksi hyvää vanhemmuutta. Haastateltava on joutunut omassa lapsuudessaan kohtaamaan turvattomuuden tunteita vanhempien päihteidenkäytön vuoksi eikä halua, että hänen oma tyttärensä joutuisi kokemaan samaa. Haastateltavan oma lapsuus määrittäyty ei-turvalliseksi johtuen ennustamattomista tilanteista, joita vanhempien päihteidenkäyttö on aiheuttanut. Viittaamalla omiin lapsuudenkokemuksiinsa mies konstruoi itseään oman elämänsä asiantuntijana (Partanen & Wahlström 2006, 139-140), hän tietää, miten toimia tässä hetkessä vanhempana. Mies tarkastelee kodin turvallisuutta lapsensa näkökulmasta, mutta välttää puhumasta tyttärensä puolesta. Hän ei väitä tietävänsä, miten tytär tilanteen kokee. Haastateltava rakentaa turvallista isyyttä vastakohtaan eli turvattomuuden käsitteen kautta. Turvattomuus näyttäytyy pelkona, rajattomuutena ja aikuisten arvaamatonta käytöstä. Turvallisuus merkitsee haastateltavan puheessa päihteetöntä kotia, ennustettavuutta, luottamusta vanhempiin ja sitä, että lapsi saa olla huoleton lapsi. Päihteidenkäytön jälkeinen vanhemmuus määrittäyty turvallisenä vanhemmuutena ja turvallisen kodin tarjoamisena lapselle.

Turvallisuuden käsite esiintyy seuraavassa katkelmassa toisenlaisessa merkityksessä. Haastateltava isä kuvailee haastattelijan pyynnöstä hyvän vanhemman tai isän ominaisuuksia.

- H: Hmm. Tossa aikasemmin juteltiin vanhemmuudesta. Mitä sä aattelet, että minkälainen sun mielestä on hyvä vanhempi, hyvä isä, minkälaisia ominaisuuksia hyvällä isällä olisi?
- V: Varmasti rajat, ett pystyy pitään rajat. Pystyy antaa rakkautta ja kuuntelee.

Tekee lapsen kanssa, mutta osaa myös olla tekemättä. Emmä tiiä, siinä se kai aikalailla tiivistetysti. Ett lapsella on turvallinen olo, ne pystyy puhuun ihan mistä vaan.

H: Onko ne sellasia ominaisuuksia, mitä sä aattelet, että sun, että sulla on isänä?

V: No kyllä on ainakin jossain määrin. Niinku sanoin, niin kehittymisen varaa aina on.

H3 Mies 30 v, 1 lapsi

Haastateltava pohtii hyvän isän ominaisuuksia ensisijaisesti lapsen näkökulmasta. Isä toivoo voivansa tarjota pojalleen sillä tavoin turvallisen olon, että poika kokisi pystyvänsä puhumaan isänsä kanssa mistä aiheesta tahansa. Turvallisuus merkitsee isälle luottamusta herättävää avointa suhdetta pojan kanssa. Mies on tuonut haastattelun aikana esille kokevansa epävarmuutta isänä. Tässä katkelmassa hän toteaa, että hänellä on ainakin jossain määrin mainitsemiaan hyvän vanhemman ja isän ominaisuuksia. Hän on kertonut toisaalla haastattelussa tapaavansa poikaansa joka toinen viikonloppu ja olevansa vasta luomassa suhdetta poikaansa, mikä saattaa osittain selittää hänen kokemaansa epävarmuutta. Turvallisuuden tunteen luominen lapselle tulee tässä otteessa esille erilaisena kuin kahdessa aiemmassa. Etäisänä haastateltava ei ole vastuussa arjen huolenpidosta, joten hänen vanhemmuudessaan korostuu avoin keskusteluyhteys pojan kanssa. Päihteidenkäytön jälkeinen vanhemmuus määrittyy turvalliseksi isyydeksi ja turvallisuuden tunteen luomiseksi poikaan.

Kaverivanhemmuus

Haasteena hyvälle vanhemmuudelle määrittyny useilla haastatteluhetkellä alaikäisten lasten kanssa elävillä miehillä riittävien rajojen pitäminen lapselle. Lepsuus lapsen rajaamisessa tulee esiin seuraavassa katkelmassa, jossa 6-vuotiaan tyttären isä kertoo roolistaan isänä. Haastateltavan huume- ja alkoholiongelma on alkanut teini-ikäisenä. Hän on ollut kolme vuotta käyttämättä päihteitä. Hän asuu tyttärensä sekä uuden puolisonsa ja puolison pojan kanssa. Tyttären äidillä on haastatteluhetkellä ongelmallinen tilanne päihteidenkäytön suhteen eikä tytär tapaa äitiään.

H: Hmmhm. No miten sä sitte kuvailisit itseäsi tästä vanhemmuuden roolista, että minkälainen isä sä oot?

- V: Mä voisin olla vähä tiukempikin (nauraa). Mä oon välillä vähä semmonen, että annan välillä vähän liian helposti periks joissain asioissa. Mutt kyllä mä koen, että mä oon ihan hyvä isä. Vaikee kai sanoo itestä, mutta niin. Kyllä mä koen niin. Tosi vaikee sanoo. (Nauraa)

H2 Mies 30 v, 1 lapsi

Pyydettyäessä kuvailemaan itseään isänä haastatteluhetkellä, päihteidenkäytön lopettamisen jälkeen, kuvailee mies kokevansa itsensä ihan hyväksi isäksi. Toisaalta hän kertoo, että voisi olla tiukempi, sillä hän antaa lapselle periksi liian helposti. Päihteidenkäytön aikana rajoitettu vanhemmuusidentiteetti on vasta muotoutumassa uudelleen päihteidenkäytön lopettamisen jälkeen. Mies rakentaa hyvää vanhemmuutta nimeämällä itsensä ihan hyväksi isäksi. Sanavalinta ”ihan” tuo esille miehen hienoista epävarmuutta isyysidentiteetissään. Lepsuus rajojen asettajana määrittyy päihteidenkäytön jälkeisessä tilanteessa muotoutuneena kaverivanhemmuutena. Rajojen asettamisen vaikeus tulee esille myös seuraavassa otteessa, jossa 11-vuotiaan lapsen isä kuvailee itseään isänä päihteidenkäytön lopettamisen jälkeen.

- H: Mm, no totaa, sä kuvailit vähän sitä teidän arkea ja sun suhdetta sun tyttöön, mutta tota mitenkä sä sitten kuvailisit itseäsi isänä?
- V: Ööh, no sitten, jos joku ammattilainen sen sanois, niin mä oon aivan liian lepsu, ja (naurahtaa)lepsu ja totaniin, öö. Mä sanoisin, että mä oon semmonen niinkun, tota niin niin, sanotaan, että mä oon samalla myöskin sitten hyvä kaveri sille, ett se tota, ett mä toteutan niin paljon sen, tota, toiveita ja unelmia, kun pystyn ja, mut kuitenkin sillei, että no, sanotaan, että pitää rajoja, mutta mä en oo niissä tarpeeks tiukka, että pitäis olla niissä tiukempi ja jämäkämpi niissä, ett se on kyllä taitava kietomaan sitte mua aina pikkusormensa ympärille.

H1 Mies 48 v, 1 lapsi

Haastateltava tarkastelee kysymystä omasta ja tyttärensä näkökulmasta. Huonona puolena vanhemmuudessaan hän mainitsee olevansa liian lepsu rajojen asettajana ja lipsuvansa esimerkiksi lapsen nukkumaanmenoajoista. Haastateltava rakentaa hyvää vanhemmuutta kertomalla olevansa lapselle hyvä kaveri ja toteuttavansa lapsen toiveita ja unelmia. Tässä otteessa haastateltavan päihteidenkäytön lopettamisen jälkeinen vanhemmuusidentiteetti määrittyy kaverivanhemmuutena. Rajojen pitämisen haaste tulee esille myös seuraavassa kolmen lapsen äidin haastattelussa.

- H: Mitenkä sä kuvailisit niinku itseäs vanhempana tai äitinä? Minkälainen äiti sä olet?

- V: (Naurahtaa) En näköjään osaa pitää rajoja. Liian lepsu. (Hiljaisuus)
- H: Minkälaisissa asioissa se tulee esiin?
- V: No just se, jos mä sanon, että illalla siihen aikaan tullaan kotiin, niin ei siellä näy siihen aikaan ketään. Että kai mun pitäis mennä niskavilloista kantamaan ne sisälle, että. Niin, siis en mä saa siis niinkun mitään rotia siellä.
- H: Niin, että pojat ei sillei pidä kiinni...
- V: Niin.
- H: ...niistä säännöistä, mitä on sovittu?
- V: Niin.
- H: Mm. Mitenkä haluaisit sä jotenkin muuten kuvailla, että minkälainen vanhempi sä oot?
- V: No en mää tiiä, en mä nyt ainakaan mikään sellanen nipottava äiti oo. [- -]
Ett no varmaan aika semmonen, miten, no en mikään tiukkapipo.

H9 Nainen 45 v, 3 lasta

Haastatteliija pyytää naista kuvailemaan itseään vanhempana. Nainen kuvailee, ettei osaa pitää lapsilla rajoja eivätkä lapset tottele kotiintuloaikoja. Haastateltava nimeää rajojen pitämisen vaikeuden lepsuudeksi. Lisäksi hän määrittelee itsensä ei-nipottavana, ei-tiukkapipoisena äitinä. Nainen tuottaa hyvän vanhemman identiteettiä kääntäessään haasteensa rajojen asettamisessa positiivisiksi ominaisuuksiksi vanhemmuudessaan (rentous). Päihteidenkäytön jälkeinen vanhemmuusidentiteetti määrittyy lepsuna kaverivanhemmuutena.

Seuraavassa katkelmassa keskitytään siihen, millaisia vahvuuksia vanhempana haastateltavalla isällä on. Haastateltava tuottaa hyvää vanhemmuutta koko haastattelun aikana muihin haastateltaviin verrattuna varsin vähän. Tässä hän kuitenkin määrittelee vahvuuksiaan. Haastateltava on etäisiä, joka tapaa poikaansa noin joka toinen viikko. Poika asuu äitinsä kanssa.

- H: No mitä sää aattelet, että olis sellasii sun vahvuuksia vanhempana tai isänä?
- V: Ainakin varmaan se kuuntelemispuoli. Ja sit se, että aktiviteettia mä kyllä keksin sille. Yhteisiä harrastuksia niinku luistelu, on tykänny paljon käyä. Mä en tiiä, mulla on jostain tullu päähän sellanen kuva, että ne on isät, jotka tekee poikien kanssa. Ja oon pyrkinyt sitte tekeen myös.

H3 Mies 30v, 1 lapsi

Haastateltava määrittelee hyvän isän ominaisuuksiksi kuuntelemisen ja yhteisen harrastamisen pojan kanssa. Haastateltava on pyrkinyt toteuttamaan isyyden ideaalikuvaansa tekemällä ja harrastamalla poikansa kanssa sekä kuuntelemalla häntä. Arjen peruskasvatusvastuu on lapsen äidillä, isän rooli on toisenlainen. Mies tuottaa hyvää

vanhemmuutta kertomalla toteuttavansa käytännössä omaa isän ideaalikäsitystään. Yhdessä tekeminen merkityksellistyy tässä otteessa kaverivanhemmuudeksi.

Rikkonainen tai rajattu vanhemmuusidentiteetti

Seuraavassa katkelmassa edellä äänessä ollut haastateltava pohtii omaan vanhemmuuteensa kohdistamiaan toiveita ja odotuksia.

- H: Mm. (Hiljaisuus) Jos sä mietit kahden vuoden päähän eteenpäin tulevaisuuteen, niin kun suhdetta sun poikaan niin tuota, mitä sä odotat, onko se samanlainen kuin nytte vai onko jotain muuttunut?
- V: Varmasti muuttuu, kumpiki kasvaa. Mut ett jotenki, en mää nää mitää semmosta selkeetä, ett minkälainen se tavallaan. Varmasti tuun oleen mukana sen elämässä ja tukemaan sitä. (Hiljaisuus) ehkä tehään enempi jotain yhdessä ja. (Hiljaisuus) Ehkä jotain yhteistä enemmän sitte.
- H: Mitä yhteistä, siis tekemistä vai?
- V: Varmaan tekemistä, ja harrastuspuolelta niinku, niin. (Hiljaisuus) Kaikista parashan se niinku olis sillai, ett mikä kokonaan on laskettu pois mahdollisuuksista, ett pystys oleen kokopäiväsesti isä, mutt sehän ei, mitä ei voi. Ett ainahan lapsia voi tehä lisää, mut ett. (Hiljaisuus) Mut ett tän lapsen kohalla tavallaan. Ett sehä jotenki kuuluis niinku hyviin ominaisuuksiin. Nii, en tiä.
- H: Nii se on semmonen, mikä, mitä sä tavallaan niinku toivoisit, mutta et ajattele...
- V: Niin.
- H: ...ett olis tämän pojan kohalla enää mahdollista.
- V: Niin. Niillä on uusioperhe ja niinpoispäin. Se tavallaan. Tai niin, en mä tiedä. Kasvaahan se Leokin, että jos jossain vaiheessa varmaan niitä omia valintamahdollisuuksia tulee. Mut ett.

H3 Mies 30v, 1 lapsi

Mies tuottaa hyvää vanhemmuutta kuvaamalla sitoutuneisuuttaan poikaansa. Hän kertoo toiveenaan olevan, että saisi tulevaisuudessa olla enemmän lapsensa kanssa, harrastaa ja ihanteellisessa tapauksessa olla ”kokopäiväinen isä”, eli että voisi asua poikansa kanssa. Mies kuitenkin toteaa, ettei kokoaikainen isyys ehkä ole enää tämän pojan kohdalla mahdollista. Huomionarvoista on, että haastateltava pitää puheessaan lukuisia pitkiä hiljaisia taukoja. Vaikutelmaksi jää, että hänen on vaikeaa puhua tunteita herättävästä aiheesta (vrt. Virokannas 2011, 335). Haastateltava esittää toiveen, että Leo myöhemmin itse ilmaisisi haluavansa viettää enemmän aikaa isänsä kanssa.

Haastateltava pohtii myös mahdollisuutta hankkia lisää lapsia, joille voisi olla lähivanhempana. Hän näkee, että joka toinen viikonloppu tapaavana isänä hänen ei ole mahdollista täyttää kaikkia hyvän isyyden tai vanhemmuuden ominaisuuksia. Haastateltavan vanhemmuuden identiteetti on rajattu ja rikkinäinen, mutta hän yrittää korjata sitä viettämällä lapsensa kanssa mahdollisimman paljon ja mahdollisimman laadukasta aikaa. Hänen vanhemmuusidentiteettinsä on heikko. Syy siihen, miksi hän ei voi olla kokoaikaisesti isä ei ole hänessä itsessään. Hänen vanhemmuutensa on rajattu lapsen äidin taholta. Lapsen äidin ja isäpuolen muodostama uusperhe tarjoaa lapselle ehjän perheen, vaikka samaan aikaan lapsen biologinen perhe on rikki.

Seuraavan otteen haastateltavan vanhemmuusidentiteetti on ulkopuolelta rajattu ja rikkinäinen lasten huostaanoton vuoksi.

V: Mut jotenki, ku kysyit, että miten se on vaikuttanu vanhemmuuteen, niin ainakin nuorimman kohalla huomaa, että vaikka se välillä tuntuu tosi tosi raskaalle, niin se on niinku pakko hyväksyä, että se on niinku jaettu vanhemmuus, että meitä on kaks äitiä, ett se on hienoa, että me tullaan täydellisesti sijaisäidin kanssa toimeen, että, ett ett. [- -] Nuorin sitte saa eniten tästä, että on pystyny kasvaa myös sijaisperheessä, ett, ett. Jos se on vieny multa jotain pois, niin on se sit tuonu jotain hänen kohdalleen, ett ett. Ehkä sit näitten pienten kohdalla on joutunu ymmärtää, mitä näitten isojen kohdalla vasta myöhemmin, sä et oikeestaan päätä vaatevalinnoissa, hiustyylistä, mitkä yleensä tulee esiin murkkuikäisen kohdalla, ett siihen on pitäny tottuu tosi varhasesta vaiheesta, vaiheesta lähtien. Eihän se sitä lasta itessään pois vie, mutta se, että ei voi enää vaikuttaa. Ne on tavallaan toistenkin lapsia.

[- -]

Ja mehän on oltu vasta kohta kolme vuotta naimissa, että kai mejän pitäis jollain tavalla keskittyä tähän elämään, ettei nähä sitä aina vaan lasten kautta. Naisena, äitinähän sitä on helppo nähä kaikki asiat vaan, missä määrin lapset palkitsee ja saako ne kotiin ja olenko siis enää äiti tai nainen, jos lapset ei asu kotona tai olenko ihminen. Ett nää on niinku semmosia naisalkoholistin ajatuksia, että, että, kuka sitä oikein on. Ja huomaa, että tässä maailmassa sitä on niin monessa roolissa. Ett se äitiys tai se, ei se oo kaikki. Se voi olla se sydäntä kaikkein lähinnä oleva juttu, mut se ei oo kaikki. Jää sitä henkiin, vaikka lapset asuis sijaisperheessäkin.

H4 Nainen 38 v, 4 lasta

Nainen on kertonut toisaalla haastattelussa oppineensa pitämään huostaanottoa oikeana ratkaisuna, mutta toivoisi, että lapset pääsisivät jossain vaiheessa asumaan hänen luokseen. Rajattua vanhemmuusidentiteettiä nainen tuottaa toteamalla, että sijoitus on vienyt hänen

elämästään pois jotain tärkeää, millä hän viittaa elämään lasten kanssa. Haastateltava viittaa oman ihmisyytensä kyseenalaistamiseen. Vanhempi tulkitsee lastensa sijoituksen moraalisen arvonsa alenemisena (Hall, Selmbrouck & Sarangi 2006, 117). Nainen on itse tulkinnut omaa arvoaan moraalisena toimijana. Huostaanoton aiheuttamasta identiteettinsä ja vanhemmuusidentiteettinsä rikkoutumisesta selvitäkseen nainen on muokannut omaa rooliaan äitinä ja yksilönä. Äitiys on kategoria, johon kuuluminen ei pääty (Hall, Jokinen & Suoninen 2003, 35) edes lasten huostaanottoon. Haastateltava nimeää äitiytensä jatkuvan jaettuna vanhemmuutena lasten asuessa sijaisperheessä. Vanhemmuuden jakamista sijaisperheen äidin kanssa helpottaa haastateltavan mukaan se, että he tulevat hyvin toimeen sijaisäidin kanssa. Naisen vanhemmuuden vaikutusvallan ulkopuolelle rajautuvat esimerkiksi sijaisperheessä tehtävät, lasten ulkoiseen olemukseen liittyvät pienet valinnat.

Kykenemällä nähdä sijoituksen hyödyn etenkin nuorimman lapsensa kohdalla saa haastateltava itsensä näyttämään hyvältä lapsen etua ajattelevalta vanhemmalta. Vanhemmuusidentiteetti näyttäytyy osittain korjaantuneena ja eheytyneenä, sillä äiti pitää huostaanottoa oikeana ratkaisuna ja on muovannut vanhemmuusidentiteettinsä uuteen tilanteeseen sopivammaksi. Huostaanotettujen lasten vanhempi kohtaa Selmbrouckin ja Hallin (2003, 44) mukaan vanhemmuusidentiteettiinsä ja moraaliseen toimijuutensa kohdistuvia haasteita – voiko hän olla vanhempana riittävä, jos muut pitävät hänen lapsistaan huolta. Nainen korostaa vahvasti välittävänsä lapsistaan, vaikkei pysty pitämään heistä huolta. Selmbrouck ja Hall käyttävät käsiteparia ”caring but not coping” kuvaamaan retorista keinoa, jolla sijoitettujen lasten vanhempi vanhempi korostaa välittävänsä lapsistaan, vaikkei syystä tai toisesta pärjää lasten kanssa. (Mt.) Rikkoutunut identiteetti ei ole täysin korjautunut, sillä vanhemmuus on edelleen rajattua – nainen ei ole saanut lapsia luokseen asumaan. Hyvän vanhemmuuden identiteettiä haastateltava rakentaa kuvailemalla sitä, miten merkityksellisiä asioita äitiys ja lapset hänelle ovat, mutta samalla hän määrittelee itsenä monen muuunkin roolin kuin äitiyden kautta. Hän pohtii haluavansa nähdä elämän muutoinkin kuin lasten kautta.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Päihdeongelmaisten henkilöiden vanhemmuus näyttäytyy moninaisena, ajassa muuttuvana ja tilanteittain rakentuvana. Haastattelutilanteessa vanhemmat muistelevat aiempaa toimintaansa ja kokemuksiaan vuosien takaa. He selittävät omaa menneisyydessä tapahtunutta toimintaansa niiden tietojen ja tuntemusten valossa, joita heillä haastatteluhetkellä päihteenkäytön lopettaneina on. Hyvän vanhemmuuden konstruoiminen tuli esille suurimmassa osassa analysoituja otteita.

5.1. Tutkimuksen reflektointi

Haastateltuani päihdeongelmaisia vanhempia heidän päihdeongelmastaan ja vanhemmuudestaan, olen saanut tietoa ainoastaan näiden muutamien ihmisten kokemusten ja näkemysten merkityksellistymisestä haastatteluhetkellä. Tutkielmani tulosten perusteella ei voida suoraan päätellä sitä, miten päihdeongelmaiset vanhemmat yleensä kokevat vanhemmuutensa eikä sitä, millaista haastateltavien vanhemmuus aktuaalisesti on.

Aineisto koostui kymmenestä haastattelusta. Haastattelujen lukumäärä on kohtuullisen pieni, mutta kvalitatiivisille sosiaalitieteiden pro gradu -tutkielmille tyypillinen. Aineistossa korostui haastateltujen vanhempien tilanteiden monipuolisuus. Kaikilla haastatelluilla oli erilainen elämäntilanne. Koska tutkielman tarkoituksena ei ollutkaan yleistysten tekeminen, eivät haastattelujen pieni lukumäärä tai haastateltavien erilaiset tilanteet muodostaneet ongelmaa analyysin kannalta. Diskurssianalyysissä otetaan lähempään tarkasteluun erillisiä aineisto-otteita, joten jo yhdestä haastattelusta voidaan saada suuri määrä aineistoa analysoitavaksi.

Diskurssianalyysin avulla aineistosta nousi esille samantyyllisiä havaintoja kuin muussakin päihdeongelmaisia vanhempia koskevassa tutkimuksessa. Diskurssianalyysi toteutettiin pitkälti aineiston ohjaamana. Haastatteluissa käytiin läpi päihdeongelman ja kuntoutumisen eri vaiheet vanhemmuuden näkökulmasta, joten vanhemmuutta käsitteleviä aineisto-otteita oli luontevaa jaotella näiden vaiheiden mukaisesti. Aineistossa hyvän vanhemmuuden konstruoiminen ja oman vanhemmuuden puolustaminen näyttäytyivät vahvasti, minkä

vuoksi analyysissä tarkasteltiin erityisesti hyvän vanhemmuuden rakentumista. Aineistolla ja diskurssianalyysillä pystyttiin siten vastaamaan tutkimustehtävään.

Mahdollista on, että tutkimustuloksiin oltaisiin saatu lisää syvyyttä haastateltavien tarkemmalla valikoinnilla ja rajaamisella esimerkiksi pelkästään äiteihin, isiin tai alaikäisten lasten vanhempiin. Haastatteleamalla sekä isiä että äitejä olen kuitenkin pystynyt tekemään jonkinlaista vertailua sukupuolten välillä. Aikuisten lasten vanhempien haastatteluissa puolestaan etäisyys lapsiperheen arkeen ja omaan päihteidenkäyttöön oli suurempi, joten haastateltavat pystyivät kenties syvällisempään itsereflektioon kuin parhaillaan pienten lastensa kanssa asuvat vanhemmat.

Osa haastateltavista oli iäkkäämpiä henkilöitä, jotka olivat paitsi vanhempia myös isovanhempia. Heidän haastatteluissaan tuli yllättävästi esille isovanhemman päihdeongelma. Aihetta ei ole juurikaan tutkittu, mutta aiheesta olisi tärkeää saada lisää tietoa. Ihmisten eliniänodote kasvaa jatkuvasti, minkä vuoksi isovanhemmat ovat yhä hyvävointisempia ja isovanhemmuuden merkitys on suuri.

5.2. Tilanteittain rakentuva, muuntuva vanhemmuusidentiteetti

Vanhemmuus ja vanhemman rooli kuten myös suhtautuminen päihteisiin merkityksellistyi hyvin erilaisena päihdeongelman eri vaiheissa. Vaiheessa, jossa alkoholinkäyttö kehittyi ongelmaksi, juomista selitettiin vaativalla elämäntilanteella ja muun tekemisen puutteessa juomiseen ajautumisella. Juomista oikeutettiin vanhemman oman kontrollin ulkopuolisilla tekijöillä (Slembrouck & Hall 2003) ja itseä määritettiin ainakin epäsuorasti uhrina vastuun välttämiseksi omasta toiminnasta (Partanen & Wahlström 2003). Lasten näkökulmasta omaa juomista puolustettiin kuvailemalla, että lasten seurassa itseä ei juotu vahvaan humalatilaa. Tilanne pyrittiin esittelemään lasten näkökulmasta mahdollisimman normaalina. Haastateltavat olivat hyvin tietoisia vanhemmuudelle asetetuista kulttuurisista odotuksista ja he kehittivät haastattelupuheessa vasta-argumentteja ja puolustuspuhetta välttämään oman vanhemmuuden identiteettinsä leimaamista (Slembrouck & Hall 2003).

Useimmat haastateltavat määrittivät vielä ongelman kehitysvaiheessa itsensä vastuullisina vanhempina, jotka kykenivät enimmäkseen ajoittamaan alkoholinkäyttönsä

niihin hetkiin, kun eivät olleet itse vastuussa lasten hoidosta tai lapset olivat nukkumassa. Sen sijaan ne haastateltavista, jotka selittivät ongelman kehittymistä päihderiippuvuuden syntymisellä, eivät oikeuttaneet alkoholinkäyttöään millään ulkopuolisilla tekijöillä. He eivät myöskään vähätelleet oman alkoholinkäyttönsä merkitystä lapsille vaan näyttäytyivät tietoisina aikuisen päihteidenkäytön negatiivisista vaikutuksista lapsiin.

Päihteidenkäytön aikainen vanhemmuus määrittyi monin tavoin ongelmallisena ja rajattuna roolina. Suuressa osassa etenkin miesten haastatteluja esille tuli vanhemman fyysinen poissaolo lapsen elämästä päihteidenkäytön vuoksi. Miehillä oli mahdollisuus jättää lapsi muiden – usein lapsen äidin – vastuulle käyttäessään itse päihteitä. Haastatelluilla naisilla ei useinkaan ollut mahdollisuutta luovuttaa huolenpitovastuuta toisella vanhemmalle, joten heidän fyysinen poissaolonsa tarkoitti joko lasten heitteillejättöä tai muiden sukulaisten vastuunottoa lapsesta. Poissaolo lapsen elämästä rajoitti vanhemmuutta, mutta määrittyi myös lasten suojelemisena omalta päihteidenkäytöltä. Lasten suojeleminen vanhemman päihteidenkäytöltä merkityksellistyi vastuullisena ja hyvänä vanhemmuutena. Vanhemmuus näyttäytyi roolina, joka päihteidenkäytön ajaksi jätettiin. Vanhemmuus merkityksellistyi toissijaisena päihteisiin nähden.

Päihteidenkäytön vuoksi rajoittunut vanhemmuus tuli esille haastateltujen naisten kohdalla myös henkisenä poissaolona lasten elämästä. Äidit olivat paikalla, fyysisesti läsnä, mutta henkisesti poissa, omassa maailmassaan. Lapsille he eivät olleet käytettävissä. Tunnetasolla äidit olivat lähellä päihteitä eivätkä lapsiaan (Törmä 2011). Naiset kuvasivat kuitenkin toimineensa kuten päihteidenkäyttöaikaan parhaaksi katsoivat. Haastatellut miehet eivät sen sijaan juurikaan tuoneet esille henkisen läsnäolon puutetta, koska ovat pystyneet luovuttamaan vanhemmuuden vastuut joko lastensa äidille tai muille sukulaisille. Äitiyden kulttuuriset odotukset eroavat niistä odotuksista, joita isiin kohdistuu. Kenties äidin on tärkeämpää olla lapsilleen myös henkisesti läsnä ja isille henkinen tai fyysinen etäisyys on sallitumpaa. Päihdeongelmaisten naisten mahdollisuudet suojella lapsia omalta päihteidenkäytöltään rajoittuivat salailuun ja piilotteluun. Lapsia suojeltiin äidin päihteidenkäytöltä selittämällä tilannetta lapselle neutralisointitekniikoiden avulla esimerkiksi kertomalla krapulaisen äidin olevan sairas tai ajoittamalla juomista lasten uniaikaan.

Joissakin otteissa haastateltavat määrittivät, ettei heidän vanhemmuutensa kärsinyt päihteidenkäytöstä. Haastateltavat kuvailivat, ettei lapsi kärsi vanhemman päihteidenkäytöstä, mikäli vanhempi ei ole käyttäytynyt aggressiivisesti tai väkivaltaisesti tai jos vanhempi ei ole lasten seurassa erityisen vahvassa humalatilassa. Kukaan haastatelluista vanhemmista ei kertonut käyttäytyneensä päihtyneenä väkivaltaisesti toisia perheenjäseniä kohtaan. Lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa pidetään Suomessa tällä hetkellä moraalisesti epäsuotavana toimintana eikä sen käyttöä välttämättä tunnustettaisi edes haastattelutilanteessa. Samoin juomista raskausaikana pidetään moraalisesti tuomittavana. Osa haastatelluista äideistä mainitsi erikseen, ettei ollut juonut raskausaikana yhtään.

Jotkut haastateltavat päättelivät, ettei heidän juomisestaan ollut ollut lapsille haittaa, koska lapset eivät heidän mielestään olleet huomanneet vanhemman humalatilaa. Alkoholinkäyttöä oikeutettiin sillä, ettei oman käytöksen koettu muuttuneen humalassa ollessa toisenlaiseksi. Juomista puolustettiin vertaamalla tilannetta toisten vanhempien vielä ikävämpään toimintaan kuten vahvassa päihtymystilassa olemiseen ja riehumiseen lasten seurassa. Tällä tavoin argumentoitiin, etteivät vakavammat ongelmat koskettaneet omaa perhettä (Slembrouck & Hall 2003). Tilanteen ei nähty lasten kannalta muuttuvan vanhemman juomisesta huolimatta, koska alkoholinkäyttö ei ollut täysin holtitonta. Vanhemmat kertoivat rajoittaneensa juomistaan lasten vuoksi. Hyvää vanhemmuutta tuotettiin kuvailemalla, miten vähän vanhemman juominen lapsille näkyi.

Vanhemmuuden suorittaminen näkyi otteissa ensinnäkin siten, että henkisesti poissaoleva vanhempi toisti mekaanisesti pienen lapsen huolenpitoon liittyviä rutiineja ja sai humalatilastaan huolimatta hoidettua lapsen perushuolenpidon. Toisaalta suorittaminen näkyi vanhemmuuden ihannekuvan pakonomaisena toteuttamisena lasten harrastuksiin viemisineen ja elämysten tarjoamisineen lapsille. Vanhemmuus merkityksellistyi ulkoapäin määriteltävissä olevina suoritteina, joiden avulla hyvää vanhemmuutta oli mahdollista arvottaa.

Kaikilla haastateltavilla oli kokemuksia jonkinlaisesta päihdehoidosta tai kuntoutuksesta. Päihdeongelmallisilla vanhemmilla avun pyytäminen omaan tilanteeseen näyttää tutkimuksen perusteella harvinaiselta (esim. Virokannas 2011). Itse päihdehoitoon hakeutuminen on harvinaista, yleensä lähettäjänä on jokin sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmä (Nätkin 2006b, 28). Tässä tutkielmassa kukaan haastatelluista ei

kertonut hakeneensa apua päihdeongelman varhaisessa vaiheessa vaan avun piiriin hakeuduttiin terveyden romahtaessa tai lastensuojelun vaatiessa.

Hoidon tai kuntoutuksen aikana vanhemmuus määrittyi ulkoa päin määriteltynä, leimattuna identiteettinä. Yksilön käsitys itsestään on suhteellinen ja muotoutuu yksilön ympärillä olevien ihmisten kautta (Hall, Selmbrouck & Sarangi 2006, 121). Päihteitä ongelmallisesti käyttävä vanhempi lokeroitiin väärin toimivaksi, moraalisesti arveluttavaksi henkilöksi. Toistuvasti katkaisuhoidossa käyminen lasten mieliksi näyttäytyi pidempiaikaisen päihderiippuvuudesta toipumisen kannalta hyödyttömänä toimintana, jossa lasten etua kyettiin ajattelemaan hetkittäin, kunnes juominen taas alkoi ja päihteidenkäyttö merkityksellistyi jälleen lapsiin nähden ensisijaisena. Päihdekuntoutukseen sitoutuminen kuvastui sitoutumisena lapsiin ja vanhemman rooliin. Itsensä hoitaminen osoitti lapsen edun ajattelemista. Hyvä ja vastuullinen vanhempi hoitaa itsensä kuntoon ja haluaa elää lastensa kanssa. Päihderiippuvainen vanhempi nähdään potentiaalisena hyvänä vanhempana, mutta hyvä vanhemmuus voi toteutua vain päihteistä luopumalla (Juttula 2006).

Päihteidenkäytön lopettamisen pääasiallisena syynä haastateltavat esittivät oman fyysisen ja psyykkisen olotilansa. Jotkut nimesivät lapset selkeänä motivaatiotekijänä joko päihteidenkäytön lopettamiselle tai päihteistä erossa pysymiselle. Lopettaminen määrittyi lasten suojelemisena vanhemman päihteidenkäytön seurauksilta ja viime kädessä vastuunottona lapsista. Tahdonvoimaa vaatineessa päätöksessä lasten vuoksi raittiina pysyminen houkutuksista huolimatta rakensi haastateltavien hyvää vanhemmuutta ja vahvasti vanhemmuuden merkitystä haastateltavan elämässä ylipäättään.

Useissa otteissa mainittiin, että lapsi ei voi olla ainoa syy lopettaa päihteidenkäyttöä tai jaksaa pysyä päihteettömyyspäätöksessä. Haastateltavat toivat esille, että päätös käytön lopettamisesta on lopulta tehtävä henkilön itsensä vuoksi. Toisten – edes omien lasten – vuoksi päihteidenkäytön lopettaminen määrittyi liian ehdollisena. Oman elämän ja valintojen määrittäminen näyttäytyi tärkeänä, eikä esimerkiksi lastensuojelun haluttu sanelevan, miten vanhempi saa toimia. Oteissa, joissa lapset nimettiin yhdeksi motivaatiotekijäksi lopettamiselle, tuli esille syyllisyyden ja vastuunoton välinen ristiriita. Yleiset kulttuuriset vanhemmuutta koskevat odotukset ja omaan vanhemmuuteen liittyvät toiveet olivat ristiriidassa oman toiminnan kanssa. Herääminen siihen, millä tavoin

vanhemman päihteidenkäyttö aiheutti haittaa lapselle, nostatti esille syyllisyyden tunteita. Syyllisyyden sekä syy-seuraussuhteita koskevat pohdinnat ovat olennainen osa vanhemmuutta (White 2003). Haastateltavilla oli tarve esittää oma toiminta vastuullisena vanhemmuutena tehdyistä virheistä huolimatta.

Päihteidenkäytön lopettamisen jälkeinen vanhemmuusidentiteetti rakentui hyvin toisenlaiseksi kuin käytön aikainen. Päihteidenkäytön aikainen fyysinen tai henkinen poissaolo lasten elämästä oli käytön lopettamisen jälkeen muuttunut läsnäolevaksi vanhemmuudeksi. Vanhemmuus uudelleenrakentui, korjaantui ja eheytyi paluuksi vanhemman rooliin. Läsnäolo merkityksellistyi tietoisuutena lasten tekemisistä, lasten huomioimisena ja tukemisena sekä hyvänä keskusteluyhteytenä lasten kanssa. Läsnäolon lisäksi etenkin miesten kohdalla korostui turvallisen isän käsite. Turvallisuus rakentui luotettavuudesta, huolehtimisesta ja ennustettavasta arjesta. Turvallisten kasvuolosuhteiden korostaminen saattaa olla päihdetyöntekijän kanssa käydyissä keskusteluissa rakennettu tai lastensuojelun asiakassuunnitelmien retoriikasta omaksuttu tavoite.

Läsnäoleva vanhemmuus ja turvallinen isyys ovat yksinomaan positiivisia mielikuvia herättäviä vanhemmuuden identiteettejä. Päihteidenkäytön jälkeisessä ajassa rakentui myös vähemmän toivottavia vanhemmuuden rooleja. Useat vanhemmat toivat esille rajojen pitämisen haastetta, liiallista lepsuutta ja pelkkään mukavaan tekemiseen panostamista lasten kanssa. Kaverivanhemmuudeksi identifioituvat ominaisuudet kuvastuivat vanhemmuuden roolin hakemisena, vanhemman roolin uudelleenluomisena merkittävien vaikeuksien selättämisen jälkeen.

Kahdessa otteessa vanhemmuus näyttäytyi haastatteluhetkellä rikkonaisena tai rajattuna identiteettinä. Päihdeongelman nähtiin johtaneen tilanteeseen, jossa vanhempi ei voinut asua lastensa kanssa. Vanhemmuusidentiteettiä ei koettu kokonaisena tai ehjänä, vaan jotain puuttui – vanhemman mahdollisuus viettää riittävän paljon aikaa lapsensa kanssa ja elää yhteistä arkea. Vanhemman roolia rajattiin ulkoa päin, sosiaalitoimen tai lapsen toisen vanhemman taholta käsin. Rikkonaista vanhemmuusidentiteettiä tuottavat haastateltavat toivat esille vahvan toiveen muutoksesta, toiveen siitä, että saisivat elää ja asua lastensa kanssa jossain vaiheessa. Otteissa korostui lapsista välittäminen ja vanhemman roolin merkityksellisyys omassa elämässä. Rikkonainen vanhemmuusidentiteetti korjautui osittain lasten kanssa vietetyn ajan ja tilanteen hyväksymisen myötä.

5.3. Hyvän vanhemmuuden rakentaminen oman toiminnan oikeuttamisen kautta

Päihdeongelman koettiin määrittelevän vanhemmuutta vain osittain. Haastateltavien välillä oli paljon eroja siinä, millaisena he näkivät päihdeongelman merkityksen vanhemmuudelleen. Suurin osa vanhemmista tuotti tietoisuutta kulttuurisista leimoista, joita päihdeongelmaisiin vanhempiin liitetään (vrt. Virokannas 2011, 338). Etenkin äidit kokivat leimautuneensa vahvasti ja yksi äideistä nimesi itse itsensä ”päihdeäidiksi”. Vanhemmat pyrkivät suojelemaan uhattuna olevaa moraalista identiteettiään (vrt. Hall, Selmbrouck & Sarangi 2006, 20). Samoin kuin viranomaisten kanssa asioidessaan, saattavat vanhemmat kokea helposti olevansa syytettyinä myös tutkimushaastattelijan kanssa päihteidenkäytöstä keskustellessaan. (Mts. 122-123.) Vanhemmat kokevat tarvetta korostaa välittävänsä lapsistaan asetelmassa, jossa heidän lapsista välittämisenä on arvioitavana – heitä haastatellaan päihdeongelmaisina vanhempina. Tällaisessa tilanteessa he kohtaavat vanhemmuuden kykyihinsä ja moraaliseen kunnollisuuteensa kohdistuvaa epäilyä. (Slembrouck & Hall 2003, 58-59.)

Useimmat vanhemmat kokivat tarvetta selittää tai oikeuttaa toimintaansa ja tekemiään valintoja, vaikka haastattelijana pyrin ottamaan mahdollisimman neutraalin asenteen ja näkökulman. Selittämisen ja oikeuttamisen ero on Hallin, Slembrouckin ja Sarangin (2006) mukaan siinä, että selittämisessä toimija myöntää tehneensä väärin, mutta on ollut ulkoisten tekijöiden rajoittama. Oikeuttamisessa toimija ei myönnä tehneensä virhettä vaan korostaa tekonsa hyötyjä. (Mts 18.) Vanhemmat puolustivat tehneensä parhaansa ja yrittäneensä parhaansa. He selittivät ratkaisuja, joita olivat tehneet. (Slembrouck & Hall 2003, 49.)

Kaikki haastateltavat rakensivat ainakin jossain määrin itsestään hyvän ja vastuullisen vanhemman kuvaa. Sama tarve identifioitua hyväksi vanhemmaksi on tullut esiin Virokannaksen (2011) huumeongelmasta toipuvia äitejä koskevassa tutkimuksessa. Vahvimmin omaa päihdeongelman aikaista vanhemmuuttaan puolustivat ne vanhemmat, jotka olivat eläneet lastensa kanssa ja olleet lastensa ensisijaisia hoitajia päihteidenkäytön ollessa ongelmallista. Itäpuisto (2008, 42) huomauttaa, ettei kaikkia päihdeongelmaisia

vanhempia voida niputtaa yhteen huonojen vanhempien ryhmään. Päihdeongelmainen vanhempi voi lapsen mielestä olla hyvä vanhempi (mt). Tämän tutkielman aineistossa päihderiippuvuudesta kuntoutuvien henkilöiden vanhemmuus ei rakentunut kaikilta osin onnistuneeksi vanhemmuudeksi. Haastateltavat toivat silti vahvasti esille riittävän hyvää vanhemmuutta haastatteluhetkellä. Tutkielman aineiston perusteella oman vanhemmuuden näkeminen hyvänä ja vastuullisena näyttää tärkeältä päihderiippuvuudesta toipuvien vanhempien eheyden kokemukselle. Hyvää vanhemmuutta on mahdollista rakentaa jälkikäteen ja viimeistään siinä vaiheessa, kun päihteidenkäyttö on lopetettu.

Vanhemmat tasapainoilevat syyllisyyden ja vastuun tuntemusten välillä. He saattavat myöntää kohdanneensa ongelmia, mutta tilanteen ei pitäisi kyseenalaistaa heidän lapsiaan kohtaan tuntemaansa rakkautta. (Hall, Selmbrouck & Sarangi 2006, 21.) Jotta vanhempien päihdeongelmalla olisi mahdollisimman vähän negatiivisia vaikutuksia lapsiin, tulisi asiakkaan vanhemmuus ja hänen mahdolliset syyllisyyden ja riittämättömyyden tunteensa huomioida päihdekuntoutuksessa. Samanaikaisesti on syytä huomioida, että asiakas on myös yksilö, eikä kohdella häntä ainoastaan lastensa vanhempana.

Lähdeluettelo

Aaltonen, Jukka (2002) Perheterapia ryhmäkuvassa. Teoksessa Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. PS-kustannus: Jyväskylä.

Baker, Carolyn (1997) Member Categorization and Interview Accounts. Teoksessa Silverman, David (toim.) Qualitative Research. Theory, Method and Practice. Sage: London.

Berg, Kristiina (2009) Kulttuuriset odotukset äitiyden rakentajina. Janus: vol 17 (2) 2009, 170–175.

Bornstein, Marc (1995) Parenting infants. Teoksessa Bornstein, Marc (toim.) Handbook of parenting, Vol 1. Lawrence Erlbaum: Mahwah.

Forrester, Donald & Harwin, Judith (2011) Parents Who Misuse Drugs and Alcohol: Effective Interventions in Social Work and Child Protection. NSPCC Wiley Series in Protection Children. Wiley-Blackwell: Chichester.

Hall, Christopher & Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2003) Legitimizing the Rejection of Your Child in a Social Work Meeting. Teoksessa Hall, Christopher & Juhila, Kirsi & Parton, Nigel & Pösö, Tarja (toim.) Constructing Clienthood in Social Work and Human Services. Jessica Kingsley Publishers: London & Philadelphia.

Hall, Christopher & Slembrouck, Stef & Sarangi, Srikant (2006) Language Practices in Social Work. Categorisation and accountability in child welfare. Routledge: London & New York.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino: Helsinki.

Holmila, Marja & Bardy, Marjatta & Kouvonen, Petra (2008) Lapsuus päihdeperheessä ja kielteisen sosiaalisen perimän voittaminen. Yhteiskuntapolitiikka: 73 (4), 421–430.

Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (1997) Active Interviewing. Teoksessa Silverman, David (toim.) Qualitative Research. Theory, Method and Practice. Sage: London.

Hyytinen, Riitta (2007) Lapsi, huumeperhe ja toivo. Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutumisprosessissa. Ensi- ja turvakotien liitto ry: Helsinki.

Itäpuisto Maritta (2005) Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta. Kuopion yliopiston julkaisuja E: Yhteiskuntatieteet 124.

Itäpuisto, Maritta (2008) Pullon pohjimmaisat. Lapset, perhe ja alkoholi. Kirjapaja: Helsinki.

- Itäpuisto, Maritta (2013) Päihdehoidon lapsi- ja vanhemmuus- sensitiivisyys. *Yhteiskuntapolitiikka* 78 (2013), 5: 533–543.
- Jokinen, Arja (2002) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino: Tampere.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2002) Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino: Tampere.
- Jokinen, Eeva (2005) *Aikuisten arki*. Gaudeamus: Helsinki.
- Juttula (2006) *Yhteisvastuukeräys 2004: ”Jotta äidinrakkaus toteutuisi”*. Teoksessa Nätkin, Ritva (toim.) *Pullo, pillerit ja perhe, Vanhemmuus ja päihdeongelmat*. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Kananoja, Aulikki & Lavikainen, Marjo & Oranen, Mikko (2013) *Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19*.
- Karttunen, Teija (2013) *Naiserityisen työtteen elementeistä päihdehoidossa*. Teoksessa: Virokannas, Elina & Väyrynen, Sanna (toim.) *Varjoja naiseudessa*. Unipress: Kuopio.
- Kinnunen, Ulla & Mauno, Saija (2002) *Työ ja perhe-elämä vanhempien ja lasten näkökulmasta*. Teoksessa Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.) *Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen*. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Koski-Jännes, Anja (2008a) *Johdanto*. Teoksessa Koski-Jännes, Anja & Riittinen, Liisa & Saarnio, Pekka (toim.) *Kohti muutosta. Motivointimenetelmiä päihde- ja käyttäytymisongelmiin*. Tammi: Helsinki.
- Koski-Jännes (2008b) *Motivoivan haastattelun periaatteet ja menetelmät*. Teoksessa Koski-Jännes, Anja & Riittinen, Liisa & Saarnio, Pekka (toim.) *Kohti muutosta. Motivointimenetelmiä päihde- ja käyttäytymisongelmiin*. Tammi: Helsinki.
- Kuusela, Pekka (2011) *Sosiaalitieteet, sosiaalisuus ja sosiaalisen toiminnan teoria*. Teoksessa Kotiranta, Tuija & Niemi, Petteri & Haaki, Raili (toim.) *Sosiaalisen toiminnan teoria*. Gaudeamus: Helsinki.
- Mattila-Aalto, Minna (2013) *Päihdekuntoutuksen asiakkaan toimijuuden ja sitoutumisen perusteet*. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Vastapaino: Tampere.
- Miller, William (2008) *Motivaation ja muutoksen käsitteellistäminen*. Teoksessa Koski-Jännes, Anja & Riittinen, Liisa & Saarnio, Pekka (toim.) *Kohti muutosta. Motivointimenetelmiä päihde- ja käyttäytymisongelmiin*. Tammi: Helsinki.

- Niemi, Petteri (2011) Minä itse ja sen määrittäminen. Teoksessa Kotiranta, Tuija & Niemi, Petteri & Haaki, Raili (toim.) Sosiaalisen toiminnan perusta. Gaudeamus: Helsinki.
- Nätkin, Ritva (2006a) Johdanto – Kulttuurisista merkityksistä hoidon tutkimukseen. Teoksessa: Nätkin, Ritva (toim.) Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Nätkin, Ritva (2006b) Äitiys ja päihteet – kertomus ja politiikka. Teoksessa Nätkin, Ritva (toim.) Pullo, pillerit ja perhe, Vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Närvi, Johanna (2014) Määräaikainen työ, vakituinen vanhemmuus. Sukupuolistuneet työurat, perheellistyminen ja vanhempien hoivaratkaisut. Väitöskirja. THL: Helsinki.
- Ojanen, Minna (2006) Äiti korvaushoidossa. Teoksessa Nätkin, Ritva (toim.) Pullo, pillerit ja perhe, Vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Partanen, Terhi & Wahlström, Jarl (2003) The Dilemma of Victim Positioning in Group Therapy for Male Perpetrators of Domestic Violence. Teoksessa Hall, Christopher & Juhila, Kirsi & Parton, Nigel & Pösö, Tarja (toim.) Constructing Clienthood in Social Work and Human Services. Jessica Kingsley Publishers: London & Philadelphia.
- Pirkanen, Henna (2011) Alkoholi, isyys ja valta. Ongelmajuovat isät miesten elämäntarinoissa. Väestöliitto, Väestötutkimuslaitos: Helsinki.
- Poikkeus, Anna-Maija & Laakso, Marja-Leena & Aro, Tuija & Eklund, Kenneth & Katajamäki, Johanna & Lajunen, Kaija (2002) Vanhemmat kouluun. Tukitoimintaa vilkkaiden lasten perheille. Teoksessa Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Pulkkinen, Lea (toim.) (1996) Lapsesta aikuiseksi. Atena: Jyväskylä
- Pulkkinen, Lea (2002) Kodin ihmissuhteet. Teoksessa Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Pösö, Tarja (2003) Complicated Gender. Teoksessa Hall, Christopher & Juhila, Kirsi & Parton, Nigel & Pösö, Tarja (toim.) Constructing Clienthood in Social Work and Human Services. Jessica Kingsley Publishers: London & Philadelphia.
- Pösö, Tarja (2006) Monenlaista vanhemmuutta. Teoksessa Hermanson, Elina & Martsola, Riitta (toim.) Aikuinen vanhemmuus. Katoavan kasvatuksen jäljillä. Kirjapaja: Helsinki.
- Pösö, Tarja (2008) Kiistanalaiset perhesuhteet ja tutkimisen moraalit. Teoksessa Teoksessa Sevón, Eija & Notko, Marianne (toim.) Perhesuhteet puntarissa. Gaudeamus: Helsinki.
- Pösö, Tarja (2012) Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa: Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järjestyminen ja sosiaalityö. Vastapaino: Tampere.

- Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina (2011) Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Pehkonen Aini & Väänänen-Fomin Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Ruisniemi, Arja (2006) Vanhemmuus päihderiippuvuudessa toipumisen voimavarana. Teoksessa Nätkin Ritva (toim.) Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005) Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino: Tampere.
- Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (2002) Johdanto. Teoksessa Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Salo, Saara & Flykt, Marjo (2013) The Impact of Parental Addiction on Child Development. Teoksessa Suchman, Nancy & Pajulo, Marjukka & Mayes, Linda (toim.) Parenting and Substance Abuse. Developmental Approaches to Intervention. Oxford University Press: Oxford.
- Sariola, Salla (2006) ”Joku jota rakastaa ja josta huolehtia”. Etnografinen tutkimus skotlantilaisista huumeita käyttävistä naisista. Teoksessa Nätkin, Ritva (toim.) Pullo, pillerit ja perhe, Vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Sevón, Eija & Huttunen, Jouko (2002) Odottavan äidin vastuu. Teoksessa Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Sevón, Eija & Notko, Marianne (2008) Perhesuhteiden omalakisuus. Teoksessa Sevón, Eija & Notko, Marianne (toim.) Perhesuhteet puntarissa. Gaudeamus: Helsinki.
- Sihvola, Seija (2006) Hoivan voima. Teoksessa Hermanson, Elina & Martsola, Riitta (toim.) Aikuinen vanhemmuus. Katoavan kasvatuksen jäljillä. Kirjapaja: Helsinki.
- Silverman, David (2001) Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction. 2nd Edition. Sage: London.
- Slembrouck, Stef & Hall, Christopher (2003) Caring but Not Coping. Fashioning a Legitimate Parent Identity. Teoksessa Hall, Christopher & Juhila, Kirsi & Parton, Nigel & Pösö, Tarja (toim.) Constructing Clienthood in Social Work and Human Services. Jessica Kingsley Publishers: London & Philadelphia.
- Sovatek (2016) Sovatek-säätiön verkkosivut. Saatavilla verkossa: www.sovatek.fi Viitattu 7.2.2016

- Suchman, Nancy E. & Pajulo, Marjukka & Mayes, Linda C. (2013) Introduction. Teoksessa: Suchman, Nancy E. & Pajulo, Marjukka & Mayes, Linda C. (toim.) Parenting and Substance Abuse: Developmental Approaches to Intervention. Oxford University Press: Oxford.
- Suoninen, Eero (2002) Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino: Tampere.
- THL (2014a) Päihdehuollon huumeasiakkaat 2013. Tilastoraportti 21/2014. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL).
- THL (2014b) Päihdetilastollinen vuosikirja 2014. Alkoholi ja huumeet. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL).
- Thombs, Dennis (2006) Introduction to addictive behaviors. Third edition. The Guilford Press: New York.
- Tiittula, Liisa & Ruusuvuori, Johanna (2005) Johdanto. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino: Tampere.
- Törmä, Tiina (2011) Juovasta äidistä raittiiksi äidiksi – alkoholismista toipumisen prosessi äitien kertomana. Oulun yliopisto, Oulu.
- Virokannas, Elina (2004) Normaalin rajan molemmilla puolilla. Tutkimus huumehoitoyksikön nuorten identiteettien rakentumisesta. Stakes: Tutkimuksia 144.
- Virokannas, Elina (2011) Identity Categorization of Motherhood in the Context of Drug Abuse and Child Welfare Services. Qualitative Social Work 10 (2011), 3: 329–345
- Virokannas, Elina (2013a) Kertomusten rakentuminen haastatteluvuorovaikutuksessa. Teoksessa Moisio, Olli-Pekka & Korhonen, Pekka & Wilska, Terhi-Anna Yhteiskuntatieteiden ovella. Sophi: Jyväskylä.
- Virokannas, Elina (2013b) Vailla suojelua – huumehoidossa olleiden äitien kertomuksia lapsuudenkokemuksistaan. Teoksessa: Virokannas, Elina & Väyrynen, Sanna (toim.) Varjoja naiseudessa. Unipress: Kuopio.
- Virokannas, Elina & Väyrynen, Sanna (2013) Lähestymistapoja naiseuden varjoihin. Teoksessa: Virokannas, Elina & Väyrynen, Sanna (toim.) Varjoja naiseudessa. Unipress: Kuopio.
- Vuori, Jaana (2001) Äidit, isät ja ammattilaiset . Sukupuoli, toisto ja muunnellut asiantuntijoiden kirjoituksissa. Väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Väyrynen, Sanna (2006) ”Multa on viety se kaikesta tärkein...”. Äitiys ja leimattu identiteetti huume kuvioissa. Teoksessa Nätkin, Ritva (toim.) Pullo, pillerit ja perhe, Vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS-kustannus: Jyväskylä.

Wetherell, Margaret & Taylor, Stephanie & Yates, Simon J. (2001) *Discourse Theory and Practice. A Reader*. Sage: London.

White, Sue (2003) *The Social Worker as Moral Judge*. Teoksessa Hall, Christopher & Juhila, Kirsi & Parton, Nigel & Pösö, Tarja (toim.) *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services*. Jessica Kingsley Publishers: London & Philadelphia.